

160222

**OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA BENLİĞE İLİŞKİN İNANÇLAR,
KİŞİLERARASI ŞEMALAR VE BAĞLANMA İLİŞKİSİNİN TEMSİLLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİ: EBEVEYNLERİN KİŞİLERARASI ŞEMALARININ
VE BAĞLANMA MODELLERİNİN ETKİSİ**

Sait ULUÇ

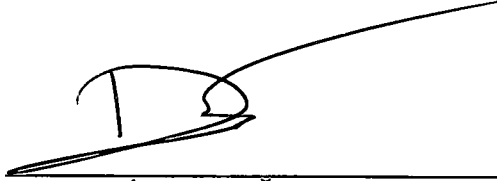
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikolojisi Bilim Dalı
160222

Doktora Tezi

Ankara, 2005

KABUL VE ONAY

Sait ULUÇ tarafından hazırlanan “Okul Öncesi Çocuklarda Benliğe İlişkin İnançlar, Kişilerarası Şemalar ve Bağlanma İlişkinin Temsilleri Arasındaki İlişki: Ebeveynlerin Kişilerarası Şemalarının ve Bağlanma Modellerinin Etkisi” başlıklı bu çalışma, 07/ 10/ 2005 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İhsan DAĞ (Başkan)

Prof. Dr. Ferhunde ÖKTEM (Danışman)

Doç.Dr.Buket ERKAL

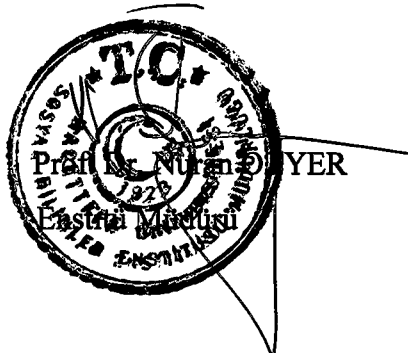

Doç. Dr. Gonca SOYGÜT

Doç. Dr. Gülsen ERDEN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

07 Ekim 2005

Sait ULUÇ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük destek, danışmanım sayın Prof. Dr. Ferhunde ÖKTEM'e aittir. Danışmanlığın çok ötesinde, yol göstericim, dostum ve ustam olan sevgili Ferhunde Hocama minnettarlığımı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, çalışmanın boyunca verdikleri destekten dolayı sevgili dostlarım ve mesai arkadaşlarım Yeliz KINDAP ve Belma BEKÇİ'ye teşekkür ederim. Yıllarca bana verdikleri emekler için hocalarım Prof. Dr. İhsan DAĞ, Doç. Dr Buket ERKAL ve Doç Dr. Gonca SOYGÜT'e ve jüri üyem Gülsen ERDEN'e teşekkür ederim.

Haklarını ödeyemeyeceğim sevgili Hocalarım Prof. Dr. Işık SAVAŞIR'a ve Prof. Dr. Perin YOLAÇ'a üzerimdeki emekleri için teşekkür ederim. Çalışma boyunca benimle uyanıp, benimle uykusuz kalan birtanecik eşim Nilüfer'e ve gelmekte olan sevgili bebeğimize teşekkürlerimi sunarım. Her şeyi olduğu gibi bu çalışmayı da benim için daha anlamlı kılan onların varlığı. Kadim dostlarım Okan Cem Çırakoğlu'na ve Ahmet Tosun'a teşekkür ederim. Son olarak, bana ürünün kıymetinin üzerindeki emekten geldiğini öğreten babam Mehmet ULUÇ'a ve tüm aileme teşekkür ederim.

ÖZET

ULUÇ, Sait *Okul Öncesi Çocuklarda Benliğe İlişkin İnançlar, Kişilerarası Şemalar ve Bağlanma İlişkisinin Temsilleri Arasındaki İlişki: Ebeveynlerin Kişilerarası Şemalarının Ve Bağlanma Modellerinin Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara, 2005.

Bağlanma, anne ve çocuk arasında kurulan özgün ilişkiyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bowlby'e (1960) göre, bağlanma ilişkisinin kurulumu yaşamın ilk üç yılı boyunca devam etmektedir. Bu süre içinde çocuk yaşadığı bağlanma deneyimlerine ilişkin zihinsel bir model geliştirir. Anneyle yaşanan tekrarlı deneyimler bu modelin niteliğini belirler. Bağlanma temsilleri hem çocuğun kendine hem de anneye ait duygulanımları, beklentileri ve davranış stratejilerini içerir. Bu temsiller aracılığıyla çocuk davranışlarına ne tür tepkiler beklemesi gerektiğini yordayabilir. Aynı zamanda, almayı beklediği tepkilere dayanarak kendi değerine yönelik atıflarda bulunur. Bowlby (1960) benliğe ve anneye ait bu zihinsel temsillere "içsel çalışan modeller" adını vermiştir. İçsel çalışan modeller çerçevesinde, benlik ve anneye ait temsiller ilişki içinde temsil edilir. Bağlanma temsilleri, yeni deneyimler aracılığıyla sürekli olarak şekillenmeye devam eder. Aynı zamanda, bu temsillere dayalı beklentiler de yaşanacak deneyimin türünü ve nasıl yorumlanacağını tanımlar. Bu kısır döngü içinde, bağlanma temsillerinin değişime açık ama görece olarak kararlılığı yüksek yapılar olduğu kabul edilir. Çocukluk bağlanması anne ve çocuk arasındaki ilişkiyle sınırlı olmasına karşın, yetişkinlik yaşamında benliğe yapılan atıfları ve diğer insanlara yönelik beklentilerin de çekirdeğini oluşturur. Örneğin, kişilerarası-bilişsel yaklaşım çerçevesinde, bağlanma temsillerinin kişilerarası temsillerin çekirdeğini oluşturduğu varsayılmaktadır (Safran, 1990). Yetişkinler üzerinde yapılan çalışmalar yetişkin bağlanma tiplerinin, romantik ilişkiler üzerinde belirleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir. Çocuklar üzerinde yapılan çalışmalar ise bağlanma ilişkisinin davranış kontrolü üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bağlanma temsilleri ve benlik temsilleri arasındaki ilişki oldukça iyi çalışılmış bir konudur. Ancak, bağlanma temsilleri ve diğeri temsili arasındaki ilişki sıklıkla vurgulanmasına rağmen çok az çalışılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, bağlanma temsilleri ile benlik ve kişilerarası temsiller arasında kuramsal olarak var olduğu kabul edilen bu ilişkileri görgül bir zeminde değerlendirmektir. Dolayısıyla, tanımlayıcı ve temel bilimsel bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma süreci birbirini izleyen iki aşamadan oluşmuştur. İlk aşamada, okul öncesi çocuklar için benlik, kişilerarası ilişki ve bağlanma temsillerinin görgül olarak ölçülmesine olanak sağlayacak ölçeklerin uyarlama ve geliştirme çalışmaları yapılmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında ise geliştirilen ve uyarlanan ölçekler kullanılarak bağlanma temsilleri ile kişilerarası ilişki ve benlik temsilleri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Ön çalışmada 52 ve ana çalışmada 60 okul öncesi çocuk katılmıştır.

Araştırma sonuçları, bağlanma temsillerinin, benlik ve kişilerarası temsillerin önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Bağlanma temsilleri güvenli olan çocukların olumlu-esnek benlik temsillerine sahip oldukları belirlenmiştir. Aynı zamanda, güvenli çocuklar dostluk ve pasiflik boyutlarında, güvensiz olanlara göre daha fazla tamamlanma beklentisine sahiptirler. Güvensiz çocukların ise benlik temsillerinin katı-olumsuz olduğu gözlenmiştir. Ek olarak, güvensiz çocukların düşmanlık yönünde tamamlanmayı daha fazla bekledikleri belirlenmiştir. Araştırma sonuçları benlik temsilleri ve kişilerarası ilişki temsilleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Anahtar Sözcükler

Bağlanma temsilleri, benlik algısı, kişilerarası temsiller

ABSTRACT

ULUÇ, Sait *Relationship Among Beliefs Dealing With Self, Interpersonal Schemas And Representation Of Attachment Relationship at Preschool Children: Impact Of Parent's Interpersonal Schemas and Their Attachment Models*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2005.

Attachment is a term that is used to define the genuine relationship mother and child. According to Bowlby (1960), establishing of the attachment relationship continues for the first three years of life. In this period, child develops a mental model related to attachment experiences he or she lived. The repetitive experiences that are lived with the mother define the characteristic of this model. Representations of attachment include child's sensations, expectations and behavioral strategies belonging to both himself / herself and the mother. Through these representations, the child can predict that what kind of responses he or she should expect. Also, on the basis of the responses he or she expects to receive, the child make attribution about his/her-self. Bowlby (1960) called these mental representations belonging to the self and the mother as "internal working models." At the frame of internal working models, the representations belonging to the self and the mother are represented in the relationship. Representations of attachment are continually restructured by new experiences. Also, expectations dealing with the attachment representation determines the meaning that attributed to these experiences. In this vicious circle, it is accepted that representations of attachment are the structures that are open to change, but also have relatively high stability. Although childhood attachment is limited with the relation between the child and the mother, it forms the core of the attributions made to self and the expectations directed towards other persons in the adulthood life. At the frame of interpersonal-cognitive approach, for example, it is assumed that representations of attachment form the core of interpersonal representations (Safran, 1990). Studies, which are made on the adults, show that the types of adulthood attachment have a definitive role on the romantic relationships. On the other hand, studies, which are made on the children, showed that attachment relationship has a significant effect on the behavioral control. The relationship between representations of attachment and representations of self is a well-

studied subject. Although the relationship between attachment representation and representation of others is emphasized rather frequently, it is not empirically well-validated.

The main goal of this study is to evaluate these theoretically accepted relationships, at an empirical ground. Consequently, a definitive and pure scientific research is carried out. Process of research consists of two successive stages. At the first stage, the instruments used for empirical measurement of attachment representation, self and interpersonal representation for preschool children are developed and adapted. At the second stage, it is evaluated the relations between the representations of attachment and the interpersonal relations and the representations of self by using developed and adapted scales. There are 52 children at pilot study and 60 children at main study.

The results of the research showed that the representations of attachment are an important determinant of self and interpersonal representations. It is determined that the children whose representations of attachment are confident have positive-flexible representations of self. Also, at the friendship and passivity dimensions, secure children have more expectation about complementation compared to insecure children. It is observed that representations of attachment of insecure children are rigid-negative. In addition to, at the hostility dimensions, insecure children have more expectation about complementation compared to secure children. Results of the research showed that there is significant relation between representations of self and expectations of interpersonal relation.

Key Words

Attachment representation, self perception, interpersonal representation

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
EKLER DİZİNİ.....	xiii
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ	1
1. 1. İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR VE GÖRGÜL ÇALIŞMALAR: NESNE İLİŞKİLERİ, BAĞIMLILIK VE BAĞLANMA	3
1. 1. 1. Nesne İlişkileri	3
1. 1. 1. i. Freud ve Erken Dönem Nesne İlişkiler	3
1. 1. 1. ii. Freud Sonrası Nesne İlişkileri: Ben Psikolojisi Yaklaşımı.....	7
1. 1. 1. iii. Freud Sonrası Nesne İlişkileri: Nesne İlişkileri Yaklaşımı ...	8
1. 1. 2. Sosyal Öğrenme Yaklaşımı: Bağımlılık Kuramı	11
1. 1. 2. i. İkincil GÜdü Olarak Bağımlılık	12
1. 1. 2. ii. Öğrenilmiş Davranış Olarak Bağımlılık	14
1. 1. 3. Bağlanma Kuramı	16
1. 1. 3. i. Bağlanma Kuramının Biçimlendirilmesi	18
1. 1. 3. ii. Bağlanma Kuramının Olgunluk Dönemi ve Çalışan İçsel Modeller	25
1. 1. 4. Benlik Temsili Ve Kişilerarası İlişki Temsiller	28
1. 1. 5. Benlik Ve Bağlanmayla İlişkili Görgül Çalışmalar	33
1. 1. 5. i. Gelişimsel Düzey Ve Benlik Ölçümleri	33
1. 1. 5. ii. Bağlanma Temsillerinin Değerlendirilmesi	34

1. 2. ARAŞTIRMANIN AMACI	36
1. 3. ARAŞTIRMA SORULARI	38
BÖLÜM 2.....	40
YÖNTEM	40
2. 1. DENEKLER	40
2. 2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	41
2. 2. 1 Ölçeklerin Tanıtılması	42
2. 2. 1. i. Kişisel Bilgi Formu	42
2. 2. 1. ii. Kişilerarası Şemalar Ölçeği (KŞÖ)	42
2. 2. 1. iii. İlişkiler Ölçeği (RQ)	43
2. 2. 1. iv. Bağlanma Öykü Tamamlama Testi (BÖTT)	44
2. 2. 1. v. Kukla Görüşmesi Benlik Değeri Ölçeği (KGBDÖ) ...	45
2. 2. 1. vi. Çocuklar için Kişilerarası Şemalar Ölçeği (ÇKTÖ)...	47
2. 2. 1. vii. Öğretmen Değerlendirme Formu (ÖDF)	47
2. 3. İŞLEM	48
2. 4. ÖLÇEK GELİŞTİRME VE UYARLAMAYA YÖNELİK ÖN	
ÇALIŞMA	49
2. 4. 1. Bağlanma Öykü Tamamlama Testi (BÖTT) Geliştirilme	
Süreci	49
2. 4. 2. Kukla Görüşmesi Benlik Değeri Ölçeği (KGBDÖ) Geliştirilme	
Süreci	51
2. 4. 3. Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği (ÇKTÖ)	54
2. 4. 4. Öğretmen Değerlendirme Formu (ÖDF)	55
BÖLÜM 3.....	56
BULGULAR	56
3. 1. ÖN ÇALIŞMAYA İLİŞKİN BULGULAR	56
3. 1. 1. BÖTT , KGBDÖ ve ÇKTÖ'nin Güvenirliğine İlişkin	
Bulgular	56

3. 1. 1. i. BÖTT Güvenirliğine İlişkin Bulgular.....	57
3. 1. 1. ii. KGBDÖ Güvenirliğine İlişkin Bulgular.....	58
3. 1. 1. iii. ÇKTÖ Güvenirliğine İlişkin Bulgular.....	58
3. 1. 2. ÖDF'nin Güvenirliğine İlişkin Bulgular.....	59
3. 2. ANA ÇALIŞMAYA İLİŞKİN BULGULAR.....	64
3. 2. 1. Bağlanma Temsillerinin Benlik Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular.....	65
3.2.1.i. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk ve Esneklik Boyutlarının, Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyet Açısından Gösterdikleri Farklılıkların Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular	66
3.2.1.ii. Bağlanma Temsillerine Göre Benlik Değerlendirmesi Sınıflamasının Gösterdiği Farklılıkların Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	69
3. 2. 2. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyetin Kişilerarası İlişki Temsilleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular.....	71
3. 2. 3. Benlik ve Kişilerarası İlişki Temsilleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular.....	75
3.2.3.i. Benlik Değeri Sınıflaması Açısından Çocukların Kişilerarası İlişkilerdeki Tamamlanma Beklentilerinin Gösterdikleri Farklılıkların Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	75
3.2.3.ii. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk Boyutu ile Çocuğun Kişilerarası İlişkilerdeki Beklentileri Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular.....	78
3.2.3.iii. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk ve Esneklik Boyutlarının, Öğretmen Değerlendirmesiyle Olan İlişkisine İlişkin Bulgular.....	79

3.2.3.iv. Benlik Değeri Sınıflaması ve Cinsiyet Açısından Öğretmen Değerlendirmesinin (ÖDF) Gösterdikleri Farklılıkların Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	80
3. 2. 4. Çocuğun Kişilerarası Beklentileri İle Annenin Kişilerarası Beklentileri Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular.....	84
BÖLÜM 4.....	88
TARTIŞMA.....	88
4.1. ÖN ÇALIŞMAYA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER.....	88
4.2. ASIL ÇALIŞMAYA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER.....	92
4.2.1. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyetin Benlik Temsilleri Üzerindeki Etkisi	92
4.2.2. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyetin Kişilerarası İlişki Temsilleri Üzerindeki Etkisi	95
4.2.3. Benlik Temsili ve Kişilerarası İlişki Temsilleri Arasındaki İlişki.....	99
4.2.4. Anne ve Çocuğun Kişilerarası İlişki Temsilleri Arasındaki İlişki.....	101
4.2.5. Anne ve Çocuğun Bağlanma Temsilleri Arasındaki İlişki.....	103
4. 3. GENEL DEĞERLENDİRME.....	104
BÖLÜM 5.....	108
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	108
KAYNAKÇA	111
EKLER	125

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
	No
Tablo 3 .1. ÖDF Faktör Analizi Sonuçları.....	60
Tablo 3. 2. ÖDF Madde Analiz Sonuçları.....	63
Tablo 3. 3. Bağlanma Sınıflamaları ve Cinsiyetin Dağılımı	66
Tablo 3. 4. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk ve Esneklik Boyutları Üzerinde Bağlanma Temsillerinin ve Cinsiyetin Etkisine İlişkin MANOVA Sonuçları.....	67
Tablo 3. 5. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyete göre, Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk ve Esneklik Boyutlarına İlişkin F Testleri	68
Tablo 3. 6. KGBDÖ'nin Olumluluk Boyutu Puanlarının Benlik Temsili (BÖTT) ve Cinsiyete Göre T-testi Sonuçları.....	68
Tablo 3. 7. Bağlanma Temsillerine Göre Benlik Değerlendirmesi Sınıflamalarının χ^2 Testi Sonuçları	69
Tablo 3. 8. Benlik Sınıflarının Bağlanma Temsillerine göre Mann Whitney U-testi Sonuçları.....	70
Tablo 3. 9. Kişilerarası İlişki Temsillerinin Boyutları Üzerinde Bağlanma Temsillerinin ve Cinsiyetin Etkisine İlişkin MANOVA Sonuçları.....	71
Tablo 3. 10. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyete Göre, Kişilerarası İlişki Temsillerinin Dostluk, Düşmanlık, Pasiflik ve Baskınlık Boyutlarına İlişkin F Testleri	72
Tablo 3. 11. ÇKSÖ'nin Dostluk, Düşmanlık ve Pasiflik boyutu Puanlarının Bağlanma Temsili (BÖTT) Göre t-testi Sonuçları	73
Tablo 3. 12. Bağlanma Sınıflarına Göre Dostluk Düşmanlık ve Pasiflik Boyutlarının Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	74
Tablo 3. 13. Benlik Sınıflamalarına Göre Dostluk, Düşmanlık ve Pasiflik Boyutları Puanlarının ANOVA Sonuçları.....	76
Tablo 3. 14. Benlik Değeri Sınıflarına Göre Dostluk Düşmanlık ve Pasiflik Boyutlarının Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	76

Tablo 3. 15. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk Boyutu ile Çocuğun Kişilerarası İlişkilerdeki Beklentileri Arasındaki Korelasyon Katsayıları.....	78
Tablo 3. 16. Öğretmen Değerlendirmesinin (ÖDF) Üzerinde Benlik Değeri Sınıflaması ve Cinsiyetin Etkisine İlişkin MANOVA Sonuçları.....	80
Tablo 3. 17. Benlik Değeri Sınıflaması ve Cinsiyete Göre, ÖDF'ye İlişkin F Testleri.....	81
Tablo 3. 18. Benlik Değeri Sınıflarına Göre ÖDF ve Alt Faktörlerinin Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	82
Tablo 3. 19. Benlik Değeri Sınıflaması ve Cinsiyete Göre Faktör 1'in Ortalama ve Standart Kayma Değerleri.....	83
Tablo 3. 20. Güvenli Bağlanma için Annenin Kişilerarası Beklentileri ile Çocuğun Kişilerarası Beklentileri Arasındaki Korelasyon Katsayıları	84
Tablo 3. 21. Güvensiz Bağlanma için Annenin Kişilerarası Beklentileri ile Çocuğun Kişilerarası Beklentileri Arasındaki Korelasyon Katsayıları	86

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa No
Şekil 1. Kutuplu Döngü	31
Şekil 2. Araştırma Modeli.....	64

EKLER DİZİNİ

	Sayfa No
EK-1 Kişisel Bilgi Formu	125
EK-2 Kişilerarası Şemalar Ölçeği (Anne Formu)	127
EK-3 İlişkiler Ölçeği (Rq)	131
EK 4 Bağlanma Öykü Tamamlama Testi	134
EK 5 Kukla Görüşmesi Benlik Değerlendirme Ölçeği	146
EK 6 Çocuklar İçin Kişilerarası Temsiller Ölçeği	149
EK 7 Öğretmen Değerlendirme Formu	153
EK 8 Bağlanma Değerlendirilmesi İçin Kullanılan T.A.T. Kartları	155

BÖLÜM 1

GİRİŞ

“Ben ve Diğerinin psikolojik doğumu ve sürekliliğine, yani Ben’e ve diğer kişiye ait zihinsel temsillerin kurulumu ve korunumuna” ilişkin sorular, insan türünün zihnini tüm sözlü ve yazılı tarihi boyunca meşgul etmiştir. Yanıtlar, kimi zaman bilim, mantık ya da teoloji alanlarında ayrı ayrı, kimi zaman da hepsinin ortak sahasında aranmıştır. Eski yaradılış söylencelerine göre, Adem ve Havva’nın hiçbir acı, kaygı ve dengesizlik içermeyen cennetten (uterus) ayrılmak zorunda kalma nedeni, yasaklanmış bilgi ağacının (bilinçliliğin) meyvelerini yemeleridir. Bu meyveler, kendilerinin ve birbirlerinin varlığının farkına varmalarına yol açmıştır. Böylece, Adem ve Havva düşsel cennetten gerçek dünyaya inmişler; yoksunluğun, kayıpların ve korkuların da varolduğu gerçekliği yaşamak zorunda kalmışlardır. Yüzyıllar sonra Freud’un dile getirdiği -ben ve diğerinin kurulumu ve korunumu hakkındaki- ilk bilimsel düşünceler, söylencenin ana temasına oldukça benzemektedir. Freud’a göre, çocuk başlangıçta anneyi kendinden ayrı bir varlık olarak görmez. Aynı uterusda olduğu gibi, annenin varlığıyla kendi varlığını bir bütün olarak algılar. Zaman içinde, ben ve diğerinin iç içe geçmiş bütünlüğünden, organize bir benlik bütünlüğüne doğru uzun bir yol kat eder. Dürtülerin engellenmesinin yarattığı acılar ve düş kırıklıkları bu ayrışma sürecinin rehberleridir. Farklı zihin kuramları ‘Ben’, ‘Diğeri’ ve aralarındaki ‘ilişki’yi farklı şekillerde tanımlamışlardır. Bu nedenle, başlangıç aşamasında ‘Ben’e ve ‘Diğeri’ne ilişkin bazı temel tanımların altını çizmekte yarar vardır.

Bu çalışma çerçevesinde ‘Ben’ ve ‘Diğeri’nden iki bağlamda söz edilmektedir. İlki fiziksel gerçekliktir. Fiziksel gerçeklik bağlamında ‘Ben’, özne olan kişiyi, yani kişinin fiziksel varlığını ifade etmektedir. ‘Ben’, bu çalışma içinde bebek, çocuk ya da kişi kelimeleriyle ifade edilmiştir. ‘Diğeri’ ise öznenin temas ettiği gerçek kişidir. Genellikle bebeğin ilk ilişki kurduğu kişi annesidir. Bu nedenle, ‘önemli diğeri’ ya da ‘bakım veren kişi’ yerine ‘anne’

kelimesi kullanılmıştır. Anne-çocuk arasındaki ilişkinin kalitesi, birlikte geçirdikleri süre, annenin çocuğun sinyallerine duyarlılığı gibi gözlenebilir etkileşimler, ben ve diğeri arasındaki ilişkinin fiziksel nitelikleridir.

İkinci bağlam zihinsel gerçekliktir. En genel anlamda zihinsel gerçeklik, fizik dünyadaki olay, olgu, nesne ve ilişkilerin kişinin zihnindeki tasarımı olarak tanımlanabilir. Zihinsel gerçekliğin çok sayıda adı ve tanımı vardır. Örneğin, Platon tarafından *ideler alemi*, Freud tarafından *iç dünya*, Piaget tarafından *motor ve bilişsel temsiller* olarak adlandırılmıştır. Zihinsel gerçeklik, fiziksel gerçeklikten farklı ilkelere tabidir. Bu ilkelerin fizik dünyanın gerçekliğiyle ne ölçüde paralellik gösterdiği, kuramdan kurama değişir. Örneğin dürtü kuramına göre iç dünyayı yöneten haz ilkesi, fizik dünyanın kurallarından tamamen bağımsızdır. Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre ise, kurgulanan iç gerçeklik kişinin bilişsel gelişim düzeyine uygun ilkelere tabidir. Benzer şekilde iç gerçekliğin nasıl ve ne zaman kurgulandığı da kuram bağlamında ele alınabilir. Örneğin, John Locke'ye göre kişi zihinsel yaşamına 'boş bir sayfa' olarak başlar. Kant'a göre ise kişi daha doğumdan itibaren deneyimlerini organize etmekte kullanabileceği zihinsel kategorilere sahiptir. Tüm farklılıklarına karşın zihin kuramlarının ortak savunusu; zihinsel gerçekliği kurgulayabilme gücünün, kişiye zihinsel ekonomi ve uyuma yönelik varkalım becerisi sağladığıdır. Fizik dünya sonsuz bir çeşitliliğe sahiptir. Zihinsel tasarımlar ya da temsiller bu çeşitliliğin temel özelliklerini yansıtan özetlemeler, soyutlamalardır. Bu tür özetlemeler sayesinde mantıksal ilişkiler oluşturmak ve geçmiş deneyimlere dayanarak yordamalar yapmak mümkün olur. Bu, zihinsel gerçekliğin ekonomik ve varkalımsal önemini yansıtır.

Zihinsel gerçeklik bağlamında 'Ben', kişinin kendisine ait zihinsel tasarımını ifade etmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla, tüm temsiller gibi bir soyutlamadır. Genel olarak, ben, benlik, kendilik, kendilik temsili, içsel çalışan benlik modeli ya da benlik şeması kelimeleriyle ifade edilmiştir. Benlik temsilleri başlığı altında daha detaylı olarak ele alınacaktır. 'Diğeri' ise kişinin temas kurduğu diğer kişiye ait kendi zihninde varolan temsillerdir. Farklı kuramlar çerçevesinde nesne, diğeri, diğeri temsili ya da diğeriye ait içsel çalışan modeller olarak adlandırılmıştır.

Benlik temsilleri, kişilerarası ilişki temsilleri ve bağlanma temsilleri, ortak bir kuramsal ardalana sahiptir. Kavramların psikoloji bilimi bağlamındaki evrimi, Freud'un zihinsel yaşam hakkındaki betimlemeleriyle başlamış ve olgunlaşarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çalışmanın odağı bağlanma temsilleridir. Dolayısıyla, kuramsal çerçeve oluşturulurken bağlanma olgusunun gelişim sürecine geniş bir yer ayrılmıştır. Benlik ve kişilerarası ilişki temsilleri bağlanmayla ilişkilendirilerek kısaca aktarılmıştır.

1. 1. İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR VE GÖRGÜL ÇALIŞMALAR: NESNE İLİŞKİLERİ, BAĞIMLILIK VE BAĞLANMA

Nesne ilişkileri, bağımlılık ve bağlanma, çocuğun anne ile ilişkisini tanımlamak için yaygın olarak kullanılan üç kavramdır (Ainsworth, 1969). Bu üç kavramın zihinde yarattığı çağrışımlar bir ölçüde binişmesine karşın, kesinlikle eşanlamlı değildir. Her biri, erken kişilerarası ilişkilerin temellerini ve gelişimini tanımlayabilmek için farklı kuramlar tarafından kullanılmıştır. Bu çalışma çerçevesinde anne-çocuk ilişkisi bağlanma kuramı parantezinde ele alınacaktır. Ancak, bağlama kuramının alt yapısını oluşturabilmek için mirasçısı olduğu nesne ilişkileri ve bağımlılık kuramlarını bir parça açıklamak gereklidir. Böylece, anne-çocuk ilişkisinin zihinsel temsillerine ait kuramların Freud'dan Bowlby'e kadar geçirdiği evrim de gözden geçirilmiş olacaktır.

1. 1. 1. Nesne İlişkileri

1. 1. 1. i. Freud ve Erken Dönem Nesne İlişkileri

Nesne ilişkileri kuramının çıkış noktası psikanalitik yaklaşımın dürtü modelidir (Greenberg ve Mitchell, 1983). Freud, çalışmalarının ilk aşamasında bireyin normal gelişimi içindeki aksamaları travma modeli çerçevesinde ele almıştır (Akt. Sandler, Dare ve Holder, 1972a). Yetişkinlik dönemindeki davranış bozukluklarını (nevrotik davranışları) açıklayabilmek için, çocukluğa ait gerçek travmalara ve bunlarla ilişkili bellek kayıtlarına odaklanmıştır.

Dolayısıyla, travma modeli çerçevesinde, patolojinin gelişimi açısından diğer kişiyle kurulan ilişki önemli bir yer tutmuştur. Sonraki yıllarda (1897-1923) analitik kuram dış olaylardan –travma da dahil olmak üzere– kesin olarak uzaklaşmış ve zihnin işlevleri üzerine (dürtü modeli) odaklanmıştır. Dürtü modeline göre insan davranışlarının altında yatan temel itici güç, biyolojik dürtüler olarak kabul edilmiştir (Freud, 1914a). Freud (1914a), dürtülerin, psikolojik boyutta arzular şeklinde ifade edildiğini belirtmiştir. Bu yeni model çerçevesinde, dürtülerin baskılanması nevrotik davranışların temel kaynağı olarak kabul edilmiştir. Travma modelinden dürtü modeline geçiş, Freud psikanalizin nesneye bakış açısındaki bir kilometre taşıdır. Bu geçişle birlikte kuramın odağında, gerçekten fanteziye; dış dünyadan iç dünyaya; nesneden dürtüye doğru bir kayma olmuştur. Dürtü modeli çerçevesinde Freud, nesneyi her zaman dürtüye bağlı olarak ele almış ve kavramsallaştırmıştır (Greenberg ve Mitchell, 1983). Freud’a göre (1914a), her dürtü bir kaynağa ve bir hedefe sahiptir. Kaynak ve hedef genetik olarak tayin edilirler. Dolayısıyla, hedefe ulaştıran aracıdan (yani, çevresel çeşitlilik ve nesneden) oldukça az etkilenirler. Nesne, anne-babanın ya da onlarla kurulan bir seri etkileşimin bireyin iç dünyasındaki basit bir temsili değildir. Nesne kavramıyla kastedilen daha çok bebeğin kendinden kaynaklanan duyuların dışsallaştırılmasıdır (Freud, 1915b). Örneğin, oral dürtülerin doyumu oral erojen bölgelerdeki duyular aracılığıyla olur. Bakım veren kişinin buradaki işlevi sadece bu duyular için uygun bir taşıyıcı olmaktır. Dolayısıyla, Freud psikanalizinde nesneyi anlayabilmek için ilişkiye verilen değer oldukça sınırlıdır. Nesnenin çocuğun gelişim süreci boyunca geçirdiği evrim, altta yatan dürtünün niteliğine indirgenerek ele alınmıştır. Freud’a (1914a) göre, aktif olan dürtüyü amacına ulaştırma düzeyi nesnenin seçiminde belirleyicidir. Başka bir deyişle, nesne dürtünün bir yaratısıdır.

Freud’un nesne ilişkilerine bakış açısını basite indirgeyebilmek için, cinsel enerjinin çocuğun gelişimi boyunca ortaya çıkan dağılımını incelemek yol gösterici olabilir. Freud’a göre, cinsel enerji iki kuramsal yapıya yatırılabilir: nesne sevgisi (object love) ve kendine yönelik sevgi (narsizm) (Akt., Sandler, Holder ve Dare, 1972) . Bu enerji akışı birbirini izleyen üç aşamadan oluşur: (1) birincil narsizm olarak adlandırılan tüm enerjinin özneye yatırıldığı dönem; (2) enerjinin nesne ve özne arasında paylaşıldığı dönem ve (3) ikincil

narsizim olarak adlandırılan enerjinin nesneden geri çekildiği dönem, (Sandler, Holder ve Dare, 1972). Kuramsal olarak cinsel enerjinin yarattığı baskı, zihinsel ya da fiziksel yaşantılar şeklinde boşalmak zorundadır. Bir nesneye sevgi duymak söz konusu olduğunda cinsel enerjinin nesneyle ilişkili algılara, imgelere ve anılara bağlandığı varsayılır. Bu durumda enerjinin boşalımı, nesneyle ilişkili zihinsel ya da fiziksel yaşantılar aracılığıyla olur. Eğer enerji yatırımı özneye, yani kişinin kendisine yönelikse, bu narsizim olarak tanımlanır. Bu durumda da dürtü bireyin kendisiyle ilişkili yaşantıları aracılığıyla boşalır. Doğumu izleyen dönem içinde cinsel enerjinin tamamı öze, yani bebeğin kendisi üzerine yatırılmıştır. Freud'a göre (1915b), bu dönemde özne ve nesne (ben ve ben olmayan) henüz ayrışmamıştır ve dürtüler organize bir bütünden çok bağımsız bileşenler halindedir. Cinsel enerjinin tamamının bebeğin kendine bağlandığı bu dönem 'birincil narsissizim dönemi' olarak isimlendirilir. Freud (1915b), zihinsel yaşamın başlangıç evresinde dürtü ve nesnenin birbirine bağlı olmadığını öne sürmüştür. Nesne dürtünün doyumunu mümkün kıldığı ölçüde, zamanla dürtüye bağlanır. Dolayısıyla, bebek için doğumu izleyen nesnesiz bir dönem söz konusudur. Kimi analitik yazarlar tarafından bu evre bebekliğe özgü gelişimsel bir otizm dönemi olarak tanımlanmıştır (Greenberg ve Mitchel, 1983). Freud bu dönemde bebeğin kendinden kaynaklanan dürtülerin yine kendi bedeni üzerindeki duyular aracılığıyla doyuma ulaştığını öne sürmüştür ve bu duruma oto-erotizm adını vermiştir (1905).

Zamanla kendilik üzerindeki enerjinin bir bölümü nesneye aktarılmaya başlar. Otoerotizm azalır, yani bebeğin kendi dürtüleri ve bedeni arasında yaşadığı anakletik ilişki bedenin dışına taşınır. Bebeğin doyumun kendi dışında olduğunu fark etmesiyle birlikte (anne memesinde), cinsel enerji kendine ve nesneye duyulan sevgi arasında dengeli bir dağılım göstermeye başlar (Sandler, Holder ve Dare, 1972). Cinsel enerjinin nesneye aktarımıyla birlikte, doyumun aracısı olan anne memesine ait algılar ve imgeler önem kazanır. Bu dönemde çocuk anneye ait tam bir zihinsel temsil oluşturabilme becerisinden yoksundur (Sandler, Holder ve Dare, 1972). Bu nedenle, çocuğun zihni annenin varlığı ve yokluğuyla meşguldür. Çocuk ayrılığa kaygıyla tepki verir. Freud gözlediği bu durumu 'sinyal kaygısı' olarak adlandırmış ve bebeğin bedensel ihtiyaçlarının karşılanmayacağına dair yaşadığı

endişenin ürünü olarak yorumlamıştır (Freud, 1914a). Bu yorumdan da anlaşılacağı gibi, Freud anne-çocuk arasında ayrılık ve kaygıya duyarlı özel bir bağ olduğunu gözlemlemiştir. Ancak, bu bağ ilişkiel bir bağlamda değil, oral dürtüler bağlamında ele almıştır. İlk zihinsel temsiller nesnenin parçalarıdır: oral dürtüler için anne memesi ya da gösterimci dürtüler için gözleyen anne gibi (Greenberg ve Mitchel, 1983). Freud'a göre (1915b), sağlıklı gelişimin en önemli işaretlerinden biri bütünleştirilmiş nesneyle tutarlı bir ilişkinin kurulabilme becerisinin kazanılmasıdır. Bu bütünlük ancak genital dönemde kazanılabilir.

Nesnenin evriminde üçüncü ve son aşama ikincil narsizm dönemi olarak isimlendirilir. Bu son aşamada kişi kendi dışındaki dünyanın bilgisine tam olarak sahiptir. Aynı zamanda, zihinsel becerileri de diğer kişinin tam bir zihinsel temsilini oluşturabilecek kadar olgunlaşmıştır. (Sandler, Holder ve Dare, 1972). Diğer kişiye yatırdığı enerjiyi geri alır ve yatırımı, oluşturduğu zihinsel temsile yapar. Böylece, nesnenin sürekliliğini sağlayabilmek için diğer kişinin varlığına ihtiyaç duymaz. Özetlenecek olursa, Freud için anne-çocuk arasındaki ilişki: annenin fiziksel ve zihinsel varlığının dışarıda tutulduğu birincil narsissizm ile başlar, annenin fiziksel varlığının dürtülerin doyurulması açısından önem taşıdığı geçiş dönemiyle devam eder ve annenin bir bütün olarak zihinde temsil edebilme yetisinin kazanıldığı ikincil narsissizm dönemiyle sonlanır. Kuramsal düzeyde anne-çocuk arasındaki ilişkiye verilen önem gerçekten de oldukça azdır. Bütün süreç dürtüler, özellikle de oral nitelikli olanlar, temel alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak, çocuğun annenin yokluğuna verdiği tepki üzerinde durulması (sinyal kaygısı), dış nesnenin içselleştirilmesi (anneye ait zihinsel temsillerin oluşturulması), tedavide bu temsillere odaklanılması (aktarımın çözümlenmesi) Freud'un ilişkinin önemini ve diğer kişinin varlığını yadsımadığına işaret etmektedir. Bu durum, dürtü modeli çerçevesinde bir çelişki yaratmıştır. Dolayısıyla, Freud sonrası dönemde farklı bakış açılarına sahip okullar anne-çocuk arasındaki bağın gelişimi ve doğasıyla ilgili kuramsal eksikliği kapatmaya çalışmışlardır. Bu okullardan en önemlileri ben (ego) psikolojisi ve nesne ilişkileridir.

1. 1. 1. ii. Freud Sonrası Nesne İlişkileri: Ben Psikolojisi Yaklaşımı

Ben Psikologları için dürtülerin yarattığı baskı kişiliğin gelişiminde önemli bir role sahiptir. Bu yönüyle Ben Psikolojisi, Freud psikanalizine oldukça yakın durur. Ancak, Ben Psikologlarına göre kişilik gelişiminin temel belirleyicisi, dürtülerin baskısıyla başa çıkabilmek için geliştirilen savunma mekanizmalarıdır. Dolayısıyla, Ben Psikolojisinde analizin odağı dürtülerin çözülmesinden, Ben işlevlerinin (savunmalar gibi) çözülmesine kaymıştır. Ben'in gelişimine ve işlevlerine verdikleri bu merkezi önem Ben Psikologlarını Freud psikanalizinden ayırır.

Anna Freud'a (1936) göre, Benlik (ego) tarafında kullanılan çeşitli savunmalar, tedavi sürecinde direnç olarak ortaya çıkar. Bu nedenle, İd'in arzularına ve Benliğin işlevlerine (savunmalara) eşit oranda odaklanmak gereklidir. A. Freud, savunma mekanizmalarını sistematik olarak ilk kez incelemiş ve sınıflandırmıştır. Böylece, İd merkezli dürtü modelinden, savunma merkezli 'Ben' modeline geçişin ilk işaretlerini vermiştir. A. Freud'u izleyen Hartmann, Ben işlevlerini iki gruba ayırmıştır: (1) doğuştan getirilen uyuma yönelik işlevler ve (2) dürtülerin engellenmesi sonucu ortaya çıkan savunmaya yönelik işlevler. Hartmann'a (1939) göre, Ben ve İd ortak bir enerji havuzundan beslenir. Başlangıçta henüz ayrılmamış yapılardır. Zaman içinde iki ayrı sisteme dönüşürler. Algı ve bellek gibi uyuma yönelik Ben mekanizmaları doğumdan itibaren vardır. Ben bağımsızlık kazandıkça, sağlıklı işlevleri kontrol eden uyum kapasitesi giderek artmaktadır. Dolayısıyla, Benlik tamamen İd'in çatışmalarının ürünü olan bir yapı değildir. Bağımsız bir sistemdir. Ancak, ortak bir kaynağa sahip olduklarından, Benliğin, İd'den tamamen bağımsız hale gelmesi, tam bir özerklik kazanması, mümkün değildir. Hartmann gibi Rapaport da İd ve Benliği eş zamanlı olarak ortaya çıkan ve zaman içinde işlevsel olarak ayrılan iki sistem olarak görmüştür (Rapaport, 1950). Rapaport'a (1950) göre, İd yapısal olarak varolan, Benlik ise yaratılan kişilik örüntülerini temsil eder. Her ikisi de kendilerine özgü çalışma ilkelerine sahiptir. Benlik İd'den bağımsızlaştığı ve kendi ilkeleri çerçevesinde çalıştığı ölçüde, bireyin işlevselliği ve gerçekliğe uyum becerisi artar. Hartmann ve Rapaport, Benlik ve İd'i yapısal olarak ilişkili parçalar olarak kabul etmişler ancak işlevsel düzeyde ayrı sistemler oldukları

savunmuşlardır. White, bireyin çevresiyle ilişkiye geçebilmesi için özgün bir amaca ya da dürtüsel bir kaynağa ihtiyacı olmadığını savunmuştur (Akt. Greenberg ve Mitchel, 1983). White'a göre, doğuştan gelen Benliğin kendine ait işlevleri ve ilkeleri olduğu gibi, İd'den bağımsız kendine ait bir enerjisi de vardır. Yani enerjisini dürtülerden almaz. Bu, Ben psikolojisinin, Benlik ve İd'i birbirinden ayırma yönündeki evriminde varılan en son nokta olmuştur. White'ın bakış açısı, klasik dürtü kuramından tam ve kesin bir kopuşu temsil etmektedir.

Ben psikolojisi psikanalizin gelişiminde önemli kilometre taşlarından biridir. Ben'in uyum işlevlerinin ele alınması sağlıklı gelişimi anlayabilmek için önemli bir kapı açmıştır. Ancak, Ben psikolojisi psikoseksüel gelişim kuramına sadık kalmış, nesnesiz bir durumu kabul eden birincil narsizmi kuramsal olarak var saymış ve nesne ilişkilerinin gelişimini her zaman ben işlevlerinin gelişimi bağlamında değerlendirmiştir (Ainsworth, 1969). Genel olarak, anne ve çocuk arasındaki gerçek ilişki azımsanmış ya da ihmal edilmiştir.

1. 1. 1. iii. Freud Sonrası Nesne İlişkileri: Nesne İlişkileri Yaklaşımı

Nesne ilişkileri yaklaşımı, Ben psikolojisiyle yaklaşık aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Ben psikolojisiyle karşılaştırıldığında, dürtü modelinden daha keskin bir kopuşu temsil etmektedir. Nesne ilişkileri yaklaşımının getirdiği en önemli yenilik, kişiliğin gelişimi açısından diğer kişiye yüklenen değerdir. Nesne ilişkilerine göre, bilişsel gelişim sürecinde nesnenin olmadığı bir dönem söz konusu değildir. Dolayısıyla, birincil narsizmi bir dönem olarak kabul etmezler. Bu konuda diğer nesne ilişkilerinden ayrılan sadece Melanie Klein'dir. Nesnesizlik durumunu normal gelişimdeki bir dönem olarak kabul etmez; ancak, bir durum olarak varlığını kabul eder. Nesne ilişkileri yaklaşımının getirdiği bir diğer yenilik de travma modeline ait kimi öğelerin tekrar ele alınmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, dürtü modeli çerçevesinde kişinin gerçek etkileşimleri ve travmatik yaşantıları geri plana itilmiş ve daha çok zihinsel süreçlere odaklanılmıştır. Nesne ilişkileri ise, dürtülerin bastırılma süreciyle ilişkili travma fantezileri görüşünden uzaklaşmış, bakım veren kişiyle olan ilişkinin içindeki travmatik öğelere odaklanmıştır. Bir bütün olarak ele

alındığında, nesne ilişkileri yaklaşımı kişiliğin gelişimini özne ve nesnenin, yani ben ve diğerrinin, etkileşimi çerçevesinde ele almıştır.

Melanie Klein: Nesne ilişkileri kuramı çerçevesinde, dürtü kuramından ilk ayrılan isimlerden biri Melanie Klein'dır. Klein klinik belirti ve işlev bozukluklarını açıklayabilecek sistematik bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur (Summers, 1994). Klein (1952), iki haftalıktan küçük olan bebeklerin annelerinin sesine ve gülümsemesine tepki olarak yüz ifadelerini değiştirdiklerine, üç haftalıktan daha küçük olanların ara ara emmeyi keserek annelerinin yüzüne baktıklarına dikkat çekmiştir. Bu gözlemler, doyumun sadece besinle sınırlı olmadığının açık bir işareti olarak yorumlanmıştır. Klein'a (1952) göre, çocuk doğumun hemen ardından anneyi fark etmektedir ve çocuğun ilişki kurmaya yönelik güçlü bir eğilimi vardır. Ancak, nesneyle ilişkili ilk zihinsel temsillerden bahsederken Freud gibi Klein da nesne parçalarının içselleştirildiğini kabul etmiştir. İlk nesne temsilleri anne memesiyle sınırlıdır ve oral dürtülere dayanmaktadır. "...Çocuğun ilk nesne temsilleri sevilen-nefret edilen (Ben) ve iyi-kötü meme şeklindedir..." (Klein, 1952, s. 230). Klein'a göre (1952), benlik gelişimi nesneyi içselleştirme süreci olarak tanımlanabilir. Çocuk dünyaya geldiğinde hem cinsel dürtülere hem de saldırgan dürtülere sahiptir. Başlangıçta, bebek için nesne bir bütün olarak mükemmeldir. Engellenmelerin yarattığı acı olmaksızın tam bir doyum sağlar. Bu nesnenin zihinsel temsili 'iyi meme'dir. Bu durumda benliğe ait temsillerde 'sevilen ve mükemmel olan'dır. Gecikmeler ve düş kırıklıkları nesnenin mükemmelliğini bozar. Çocuk yıkıcı dürtülerini anneye yansıtır. Ancak, kendi yıkıcılığı çocuk için en güçlü kaygı kaynağıdır. Bununla baş edebilmek için yıkıcı arzularını dışarıya, yani bakım veren kişiye aitmiş gibi tanımlar. Memenin bu acı verici yönleri izole edilir. 'Kötü meme'yle ilişkili olan 'sevilmeyen Benlik' temsili de izole edilir. Aynı zamanda çocuk, bakım veren kişiyle gerçek bir ilişki de yaşar. Bu ilişkilerinin olumlu ve olumsuz yönlerini de içe alır. Kabaca özetlenecek olursa, sağlıklı ya da patolojik gelişim bu yansıtma-içe alma döngüsü içerisinde şekillenir. Klein'a göre, ben'in ve nesne'nin kendi içlerindeki (iyi ben-kötü ben ve iyi meme-kötü meme) bu çift kutupluluğun ortadan kalkması, yani benlik ve nesnenin kendi içlerinde esnek bir bütün haline gelmeleri zamanla tamamlanan gelişimsel bir ödevdir. Klein'ın dürtülere ve bilinç dışı dinamiklere yer veren

yaklaşımı, analitik çevrelerde çok zorlanmadan kabul görmüştür. Ancak, dürtü kuramına tüm yakınlığına rağmen, nesne ilişkilerinin çekirdeğini oluşturması açısından oldukça önemli bir adımdır.

Fairbairn: Fairbairn, Melanie Klein'in çalışmalarından oldukça etkilenmiştir. Ancak, dürtü kavramına aşırı bağlı kaldığı için de Klein'ı eleştirmiştir. Klein gibi Fairbairn için de diğer kişinin içselleştirilmesi benlik gelişiminin temel yapı taşıdır (Akt. Summers, 1994). Ancak, Fairbairn, Klein ve Freud'dan iki noktada ayrılır. Uzlaşmazlık noktalarından ilki, zihin modelinin yapısal bileşenleridir. Freud'un üç parçadan oluşan zihinsel modelini (İd, Ben, Üst-ben) kabul etmemiştir. Fairbairn'e göre, bireyin yaşantıları ancak benlikle ilişkili olarak anlaşılabilir. Zihne ait diğer bölümler benliğin, yani bilincin, alt birimleri olarak görülmelidir. İkinci nokta zihinsel enerjinin niteliği ve çalışma ilkeleridir. Freud'a göre zihinsel enerji gerçeklikten bağımsız olarak ve haz ilkesi çerçevesinde hareket eder. Fairbairn'e göre ise, zihinsel enerji nesne yönelimlidir ve benlik sistemine bağlıdır. Libido, bireyi doğumdan itibaren ilişki kurmaya iten bir güçtür (Akt. Summers, 1994). Dolayısıyla, zihinsel enerji amaçsız ve haz yönelimli değil; amaçlı ve gerçeklik yönelimlidir. Fairbairn kendi dönemi için aşırı radikal sayılabilecek bir bakış açısı sunmuştur. Kuramı tamamlanmamış ve kabul görmemiştir. Ancak, kişilerarası psikanaliz ve bağlanma modeline giden yolda çok önemli bir adım olmuştur. Fairbairn'in görüşleri bağlanma kuramına çok yakınlaşmasına karşın, anne-çocuk arasındaki bağı tanımlarken bebeğin çaresizliği ve bağımlılığı üzerinde fazlaca durmuştur (Greenberg ve Mitchell, 1983). Bağlanmanın kurulumu açısından ise annenin rolünü bir parça ihmal etmiştir.

D. W. Winnicott: Nesne ilişkileri modelinden bağlanma modeline geçerken üzerinde durulması gereken diğer bir önemli isim de D. W. Winnicott'tur. Winnicott, Klein ve Fairbairn'in aksine sistematik bir kuram oluşturma çabasına girmemiş; uygulamaya ve seminerlere odaklanmayı tercih etmiştir. En temel kavramları 'olgunlaşma süreci', 'teşvik edici ortam' ve 'geçiş nesnesi'dir (Greenberg ve Mitchell, 1983). Winnicott'a göre (1965), kişinin olgunlaşma yönündeki eğilimi doğuştan gelen bir dürtüdür. Kişiyi bağımsız bir birey olması yönünde harekete geçirir. Olgunlaşma süreci, kesin bağımlılık, görece

bağımlılık ve bağımsızlaşma yönünde ilerleme olmak üzere birbirini izleyen üç aşamadan oluşur. Winnicott'a göre (1965), annelik davranışları ve iyi bir anne modeli olgunlaşma süreci içinde önemli bir yere sahiptir. Yaşamın ilk dönemlerinde kucaklama (holding), yani fiziksel temas beslenmeden daha büyük önem taşır. Kucaklama terimi bebeklik dönemi için fiziksel anlamda kucağa alma ve yakın olmayla tanımlanır. Ancak, ilerleyen yaşlar için kucaklama teşvik edici ortamın tüm niteliklerini tanımlamak için kullanılır. Teşvik edici ortam, yani anne-çocuk arasındaki ilişkinin özellikleri, olgunlaşma sürecini şekillendirir. Winnicott (1965) bebeksi bağımlılıktan bağımsızlığa uzanan bu gelişim sürecinin, anne ve çocuk arasındaki kişilerarası alanda ele alınması gerektiğini savunmuştur. Winnicott'un görüşleri gerek kişilerarası psikanaliz gerekse bağlanma kuramı üzerinde önemli etkiler yaratmıştır.

Gün içindeki yaşantıların, çocuğun zihninde tekrar yapılanması süreci psikanalizin temel çalışma alanı olmuştur. Psikanaliz, çocuğun kendine ve diğer kişiye yönelik algılarını, duygulanımlarını ve arzularını anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Getirilen açıklamaların pek çoğunun sınanması yöntemsel açıdan mümkün değildir. Bunun yanında, analistler tarafından çocuklara yönelik olarak yapılan gözlemlerin çoğu sistematik olmaktan uzaktır. Davranışsal boyuttaki tüm eksikliklerine rağmen, Freud'dan Bowlby'e uzanan psikanaliz geleneği, anne-çocuk arasındaki ilişkinin zihinsel temsiller boyutunun temellerini atmıştır. Ek olarak, Escalona ve Leitch (1952) ve Mahler (1965) gibi analitik temelli araştırmacıların davranışsal boyutta yaptıkları gözlemler, davranışsal boyuttaki çalışmaların çekirdeğini oluşturmuştur.

1. 1. 2. Sosyal Öğrenme Yaklaşımı: Bağımlılık Kuramı

Bağımlılık, sosyal öğrenme kuramcıları tarafından anne-çocuk arasında kurulan ilişkiyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Genel olarak, yaşa bağlı olgunlaşmamışlığı ifade eder ve bağımsızlığın karşıt anlamlısıdır. Analitik kuramcılar gibi sosyal öğrenme kuramcıları açısından da yaşamın başlangıç evresinde çocuk çaresiz ve edilgendir. Dolayısıyla, çocuğun anneye bağımlılığı doğal olarak ortaya çıkan, gelişimsel bir evredir.

Çocuğun büyümesiyle birlikte aşamalı olarak ortadan kalkar. Bağımlılık genel bir kavramdır. Bağımlılık ilişkisi içindeki kişiler özgün olarak tanımlanmamıştır. Bağımlılık geçici bir durumu ya da dönemi ifade eder. Bağımlılık ilişkisinin gelecekte yaşanacak kişilerarası ilişkiler üzerindeki etkileri açık olarak belirtilmemiştir. Bağlanma ise belirli bir kişinin diğer bir belirli kişi ile arasındaki duygu bağı (affectional tie) ifade etmek için kullanılan özgün bir terimdir (Ainsworth, 1969). Bağlanmayla ilişkili davranış sistemleri belli bir yaşta ortadan kalkar ya da şekil değiştirir. Ancak, bağlanmanın temsilleri (içsel çalışan modeller) tüm yaşam boyunca kişilerarası ilişkilerdeki etkisini sürdürür (Bowlby, 1960). Bağlanma sisteminin çalışması için olgunlaşmamışlık ya da çaresizlik ön koşul değildir. Bu bölümde üzerinde durulan sosyal öğrenme kuramları, anne-çocuk arasındaki ilişkiyi tanımlarken özgün bir kavram olan bağlanmadan çok genel bir kavram olan bağımlılığa odaklanmışlardır. Bağımlılık yaklaşımları iki ana grupta sınıflandırılabilir. İkincil güdü yaklaşımı çocuğun anneye yönelik bağımlılığını öğrenilmiş bir güdü olarak ele alır. Öğrenilmiş davranış yaklaşımı ise çocuğun anneye yönelik bağımlılık davranışlarını edimsel koşullamanın ürünleri olarak kabul eder.

1. 1. 2. i. İkincil Güdü Olarak Bağımlılık

Dollard ve Miller'a (1950) göre, bebek, doğumu izleyen aylar süresince açlık, susuzluk gibi birincil güdülerinin doyurulması için tamamen dışarıya bağımlı olan çaresiz bir varlıktır. Anne temel fizyolojik ihtiyaçları karşılayarak bebeğin birincil güdülerinin azalmasını sağlar. Bu bebeksi çaresizlik ikincil güdü yaklaşımının temelini oluşturur (Gewirtz, 1961). Birincil güdülerin baskısının arttığı durumlarda, bebek ağlama gibi rahatsızlığını gösteren davranışlarda bulunur. Anne, bebeği besleyerek bu davranışlarını pekiştirir. Böylece, davranışların sıklığı ve şiddeti artar. Aynı zamanda, beslenmeden hemen önce ortaya çıkan annenin yüzü ve fiziksel varlığı da doyumun habercisi olur. Bebek koşulsuz uyarıcı olan beslenme ile nötr uyarıcı olan annenin varlığı arasında bir bağ kurar. Böylece bebek, kendisini anneye yakın tutmak ve onun ilgisine ulaşmak yönünde teşvik eden ikincil bir güdü kazanmış olur. Zaman içinde anne ve besinin birlikte ortaya çıkma sıklığı arttıkça, annenin varlığı, dokunuşu, etkileşimleri besin kadar güçlü bir uyarıcıya dönüşür (Beller,

1955). Bu kazanılmış güdüye ‘bağımlılık güdüsü’ adı verilir. Dollard ve Miller birincil ve ikincil güdünün doyumunu konusunda Freud’la benzer görüşleri paylaşırlar. Dollard ve Miller’e (1950) göre, ikincil güdüler her zaman temel aldıkları birincil güdünün izlediği yola bağlı kalırlar. Sadece birincil dürtünün olgunlaşmış formlarıdır. Başka bir deyişle, bağımlılık güdüsü de asıl olarak beslenme hedefine odaklanmıştır. Sears, Maccoby ve Levin’e (1957) göre ise, bağımlılık güdüsü işlevsel otonomiye sahiptir. Bebek beslendiği sırada annenin konuşması, kucaklaması, okşaması ve gülümsemesi gibi çevresel uyarılarla da etkileşime girer. Böylece, istenen ve sevilen bir nesne olma yönünde bir ihtiyaca da sahip olur. Çevrenin sağladığı yakınlık bu yeni ihtiyacı doyurur. Sonuç olarak, başlangıçta sadece birincil güdünün doyumunu için besin ararken; daha sonra ikincil güdünün doyumunu için sadece annenin kendisini aramaya başlar. Bağımlılık güdüsünün davranışsal ifadeleri başlangıçta fiziksel temas ve yakınlığı korumayla sınırlıdır. Daha sonraları ilgi, yardım ve onay arayışı da davranış repertuarına katılır (Kagan ve Moss, 1962; Heathers, 1955). Bunun yanında, öğrenmenin genellenmesi ilkesi çerçevesinde anneye yönelik geliştirilen bu davranışlar baba, öğretmen ve yaşlılar gibi diğer insanlara da genellenir (Heathers, 1955).

Dollard ve Miller (1950), ikincil güdü kuramı aracılığıyla Freud’un dürtü kuramını davranışsal boyutta yeniden yorumladıklarını vurgulamışlardır. Gerçekten de, ikincil güdü kuramı ve dürtü kuramı önemli benzerlikler gösterirler. Her iki kuram içinde anne-çocuk arasındaki ilişkinin temelinde beslenme, yani oral ihtiyaçlar vardır. Her iki kuram içinde başlangıçta çocuğun ilişkiye yönelik bir ilgisi yoktur. Diğer kişiyle ilişki kurma arzusu dürtü ya da güdülerin doyum sürecinde ikincil olarak ortaya çıkar. Her iki kuramda da çocuk edilgendir. Yani, dürtü ya da güdünün doyumunu takiben yatıştığı ve hiçbir etkileşime girmediği varsayılır. Tüm eksikliklerine rağmen ikincil güdü kuramı bağlanma kuramına giden yolda önemli bir aşamadır. Dürtü kuramının diğerinin zihinsel temsiline dair ilk çekirdeği oluşturması gibi, ikincil güdü kuramı da davranış sistemleri konusunda ilk alt yapıyı oluşturmuştur.

1. 1. 2. ii. Öğrenilmiş Davranış Olarak Bağımlılık

Sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde anne-çocuk arasındaki bağı bir sonraki modellemesi edimsel koşullanmayı temel alır. Edimsel koşullama çerçevesinde bağımlılık öğrenilmiş bir davranış olarak kabul edilmiştir (Ainsworth, 1969). B. F. Skinner'in çalışmalarıyla birlikte öğrenme kuramında klasik koşullanmadan edimsel koşullanmaya doğru bir paradigma değişimi yaşanmıştır. Bağımlılık modelindeki değişim, öğrenme kuramındaki bu genel paradigma değişimine eşgüdümlü olarak ortaya çıkmıştır. Öğrenilmiş davranış modeli bağlanma kuramından önceki son aşama olarak kabul edilebilir. Bağlanma terimi, anne-çocuk arasındaki özgün ilişkiyi ifade etmek için, ilk kez bu model içinde kullanılmıştır. Bağlanma davranış sisteminden, yakınlığı koruma davranışlarından, anne-çocuk arasındaki ilişkinin bir etkileşim olduğundan ve bağlanmanın etiyolojik temellerinden yine ilk kez öğrenilmiş davranış modeli içinde söz edilmiştir ve tanımlama çabalarına girilmiştir.

Edimsel koşullanma ilkeleri, sosyal davranışları klasik koşullanmaya göre çok daha etkili bir şekilde açıklamaktadır (Gewirtz, 1961). Edimsel koşullanma ilkelerine göre, çocuk gün içinde istemli ya da refleks olarak pek çok davranış sergiler. Çocuğun bu davranışları, çevrenin verdiği anlık tepkiler aracılığıyla şekillendirilir. Bu rastlantısal davranışlardan biri, istenilen bir duruma yol açarsa (olumlu pekiştireç) ya da istenmeyen bir durumu ortadan kaldırırsa (olumsuz pekiştireç), davranışın gözlenme sıklığı artar. Davranış ve pekiştireç arasındaki bu ilişki tekrarlı ve tutarlı olarak ortaya çıkarsa, çocuk o davranışı edimsel olarak öğrenmiş olur. Davranışın pekiştirilmesinin yanı sıra, pekiştirecin şiddeti, pekiştirecin ne ölçüde istenir olduğu ve pekiştirecin gelmesi için geçen süre öğrenme süreci üzerinde etkilidir (Gewirtz, 1961).

Bijou ve Baer'e (1965) göre, annenin temel işlevi çevredeki olumlu pekiştireçleri arttırmak ve olumsuz durumları ortadan kaldırmaktır. Böylece annenin kendisi ayıdedici uyarıcı (discriminative stimulus) haline gelir. Çocuğun çevresinde pek çok olumlu pekiştireç bulunur. Bu pekiştireçlerden en etkilileri annenin verdiği bakımla ilişkili olanlardır. Ancak, bu pekiştireçler, ikincil dürtü modelinde olduğu gibi, sadece besinle sınırlı değildir.

Öğrenilmiş davranış modeline göre, annenin pek çok davranışı pekiştireç niteliğine sahip olabilir (Gewirtz, 1969). Gewirtz (1969), edimsel koşullanma bağlamında anne ile çocuk arasında kurulan bu özgün ilişkinin ‘bağlanma’ olarak tanımlanması gerektiğini söylemiştir. Grewitz’e göre, bağlanma ilişkisi pek çok davranış sisteminin belli bir kişiye koşullanmasıyla kazanılır. Bu davranış sistemleri arasında takip etme, yakın durma, gülümseme, dokunma ve ses çıkarma sayılabilir. Anne daha sık ortaya çıktığı, daha hızlı tepki verdiği için daha yüksek bir pekiştireç potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, çocuğun sergilediği ağlama, gülümseme ya da takip etme gibi davranış sistemleri seçici olarak anneye yöneliktir. ‘Bağımlılık’ ise diğer insanlarla kurulan daha genel ilişkileri tanımlamak için kullanılması gereken bir terimdir. Diğer insanların pekiştireç potansiyelleri anneye göre çok düşüktür. Dolayısıyla davranışı ortaya çıkarma olasılıkları daha düşüktür.

Edimsel koşullama çerçevesinde açıklama getirilen bir diğer önemli mekanizma da ‘yakınlığı koruma’dır. Anne çocuktan fiziksel olarak uzakta olduğu sırada da pekiştirme özelliğini korur (uzaktan çocukla konuşması ya da gülümsemesi gibi). Ancak, anne tarafından sağlanan pekiştireçlerin çoğu (besleme ya da kucaklama gibi) anne ve çocuk arasında fiziksel temas olduğu sırada ortaya çıkar. Böylece, anne ve çocuk arasındaki mesafenin azalması da bir süre sonra pekiştireç özelliği kazanır (Bijou ve Baer, 1965). Çocuk yakınlığı arttıran davranışları öğrenir ve yakınlığı korumak için bu davranışları sergiler.

Anne-çocuk arasındaki ilişkinin bir etkileşim olduğu görüşü edimsel koşullanma çerçevesinde ele alınmış ve bağlanma kuramı üzerinde etkili olmuştur. Gewirtz, (1969) ve Bijou ve Baer (1965), anne-çocuk arasındaki ilişkiyi birbirini pekiştiren davranışlardan oluşan bir etkileşim zinciri olarak tanımlamışlardır. Araştırmacılara göre sadece çocuğun davranışları anne tarafından pekiştirilmez; aynı zamanda çocuğun gösterdiği tepkiler de annenin davranışlarını pekiştirir. Böylece, anne-çocuk ikilisine özel, etkileşimli bir bağlanma örüntüsü ortaya çıkar. Bu kişilerarası döngü sadece bağlanma kuramı içinde değil diğer kişilerarası ilişki kuramlarında da önemli bir yere sahiptir (Safran, 1990). Edimsel koşullama çerçevesinde etkileşimin önemi vurgulanmış ve bağlanmada çeşitliliğe yol açtığı

ifade edilmiştir. Ancak, bu çeşitlilikle ilişkili kuramsal ya da görgül bir sınıflama yapılmamıştır.

Sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde üzerinde durulması gereken son nokta, bağlanma kuramının etiyolojik temellerinin oluşumuna yaptığı katkıdır. Cairns'e (1968) göre, tüm canlılar, türden ve yaştan bağımsız olarak, çevresinde sürekli olarak bulunan canlı ya da cansız herhangi bir nesneye bağlanabilirler. Bu tür bir öğrenme özünde iki durum arasında bağ kurmaya dayanır ve edimsel bir öğrenme süreci gerektirmez. Organizma çevresindeki belirli canlı ya da cansız nesnelere diğerlerinden daha kolay bağlanabilir.(Cairns, 1968). Bu durum, Cairns (1968) tarafından, kolayca bağlanılan nesnelerin, türe özgü bağlanmayı kolaylaştırıcı özellikler taşıması ile ilişkilendirilmiştir. Cairns'e (1968) göre, ayrılığa gösterilen bu tepkinin nedeni, bu nesne ile bağlantılı olarak kazanılan öğrenmelerle ilişkili ipuçlarının da nesneyle birlikte kaybolmasıdır. Cairns'in ayrılık, basımlama ve türe özgü bağlanma modellerinin seçimi konusundaki görüşleri oldukça eksik ve hatalıdır. Ancak, bu kavramları anne-çocuk ilişkisinin tartışma alanına sokması açısından değerlidir.

1. 1. 3. Bağlanma Kuramı

Bağlanma kuramı, çoğunlukla Bowlby'nin ismiyle anılıyor olsa da, John Bowlby ve Mary Salter Ainsworth'un ortak çalışmalarının ürünüdür (Ainsworth ve Bowlby, 1991). Bowlby, köklü psikanaliz geleneğini, gelişim psikolojisi ve etiyolojinin bilimsel verileriyle harmanlayarak bağlanma kuramının temellerini atmıştır (Bowlby, 1958, 1959, 1960). Anne ve çocuk arasındaki ilişkiyi bağlanma, kayıp ve yas tepkileri çerçevesinde yeniden tanımlamıştır (Bowlby, 1960). İlk çalışmalarına Bowlby'den bağımsız olarak başlayan Ainsworth, annenin çocuğa sağladığı güven ortamı ve çocuğa karşı olan duyarlılığı üzerine odaklanmıştır (Akt., Bretherton, 1992). Güvenli sığınak (secure base) ve olumlu tepkisellik kavramlarını bağlanma kuramına kazandırmıştır (Ainsworth, 1961). Ainsworth'un önemli bir diğer katkısı da, geliştirdiği ev gözlemi ve yabancı durum (strange situation) deneyi aracılığıyla Bowlby'nin kavramlarını görgül olarak ölçülebilir düzeye taşımış olmasıdır.

John Bowlby çocuk psikiyatrisi kariyerine aile içi şiddete maruz kalmış çocuklar için açılan

bir okuldaki gönüllü çalışmalarla başlamıştır. Uygulamalarını nesne ilişkileri çerçevesinde sürdürmüş, Melanie Klein ve Joan Riviere'den süpervizyon almıştır. Analitik temelli bir eğitim almasına rağmen, aile ortamının çocuğun duygusal gelişimi ve yaşadığı sorunlar üzerindeki etkisi her zaman Bowlby için ana temayı oluşturmuştur. Bowlby'e göre sağlıklı bir duygusal gelişim için, çocuğun yakın ve sürekli bir bakım alma ilişkisine ihtiyacı vardır (Bowlby, 1951). Çocuk, bu ilişki aracılığıyla *kendine, bakım veren kişiye* ve aralarındaki *ilişkiye* dair zihinsel modeller geliştirir. Günlük yaşamda karşılaştığı olaylara, bu temsilleri temel alarak anlamlar yükler ve tepkiler üretir. İlişkisellik ve gerçeklik üzerine yaptığı vurgular, Bowlby'i psikanalitik görüşten uzaklaşıp yeni açılımlar bulmaya itmiştir. Bu dönemde bakımevlerinde yetiştirilen çocuklardan toplanan görgül araştırma sonuçları ve etiyoloji alanındaki yeni çalışmalar Bowlby'i etkilemiştir. Bakımevlerindeki çalışmalar, çocukların gelişimsel geriliklerin yanı sıra alışılmadık sosyal ve duygusal davranış örüntüleri sergilediklerini göstermiştir. Bu çocuklar yakın ilişkilerinde sürekliliği koruyamamakta ancak yabancılar da dahil olmak üzere karşılaştıkları herkese seçkisiz olarak yakınlık göstermektedirler (Bender ve Yarnell, 1941; Goldfarb, 1943a; Skodak ve Skeel, 1949, Spitz, 1946). Evlat edinildikleri taktirde ilişki formlarında bazı iyileşmeler olsa da, bilişsel ve duygulanım alanlarındaki güçlüklerinin devam ettiği gözlenmiştir (Goldfarb, 1943a, 1943b, 1945). Bu döneme ait en çarpıcı çalışmalardan biri Skodak ve Skeels'e (1949) aittir. Araştırmacılar zorunlu nedenlerden dolayı çocuk bakımevinde, zihinsel geriliği olan yetişkinlerin yaşadığı bir bakımevine nakledilen çocukların gelişimini yakından takip etmişlerdir. Bakımevinin yaşlı sakinleri çocukları hızla sahiplenmişler, onlarla yeterince birebir zaman geçirmişler, bireysel olarak odaklanmışlar ve bolca sevgi göstermişlerdir (Skodak ve Skeels, 1949). Onbir yıllık boylamsal bir takibin sonunda bu çocukların sağlıklı bir gelişim izlediği, duygu ve dürtü kontrolünde ustalaştıkları ve topluma uyumlu bireyler olarak katıldıkları belirlenmiştir (Skeels, 1966). Benzer sonuçlar bakıcı ailelerin yanında tutarlı ve sürekli bakım gören çocuklar için de geçerlidir (Karen,1994). Ancak, bir bakıcı aileden diğerine sürekli gidiş gelişlerin ve yer değiştirmelerin, bakımevindekilere benzer sonuçlar yarattığı gözlenmiştir (Karen,1994). Bu veriler Bowlby tarafından "anne yoksunluğunun" etkileri olarak yorumlanmış ve Bowlby'nin anne çocuk arasındaki özelbağa olan ilgisini arttırmıştır (Bowlby, 1944, 1951).

1. 1. 3. i. Bağlanma Kuramının Biçimlendirilmesi

Bağlanma kuramının biçimlendirilmiş olarak ilk ifade edilişi Bowlby'nin üç klasik makalesi arcılığıyla olmuştur: "Çocuğun Anneye Bağının Doğası" (The Nature of the Child's Tie His Mother) (1958), "Ayrılık Kaygısı" (Seperation Anxiety) (1959) ve "Erken Çocukluk ve Bebeklikte Acı ve Yas" (Grief and Mourning in Infancy and Early Childhood) (1960).

İlk makalede, dönemin psikanalizinin anne-çocuk arasındaki ilişkinin oral ihtiyaçların doyumunu hedefleyen cinsel enerji temelli bir bağ olduğu görüşünü reddetmiştir. Bağlanma açısından tutma ve takip etme davranışlarının, emme ve ağlamadan daha öncelikli olduğunu savunmuştur. Freud ve Klein'in dürtü ve nesne bileşenleri konusundaki görüşlerine karşı çıkmış, çocuğun anneyi bir bütün olarak algıladığını ve bütünlük içinde temsil ettiğini kabul etmiştir. Etiolojik kavramların ifade edilişi yine ilk makalesi içinde olmuştur. Bowlby'e (1958) göre, bağlanma ile ilişkili davranış sistemleri anahtar uyaranlar ve sosyal tetikleyiciler tarafından harekete geçirilirler ve sonlandırılırlar. Bağımlılık ve bağlanma arasındaki farkın netleştirilmesi ilk makalede üzerinde durulan diğer bir konudur. Sosyal öğrenmeciler için bağımlılık çocuklarda gözlenen sağlıklı bir gelişim özelliğidir. Ancak, yetişkinlikte gözlenmesi gerileme (regresyon) olarak yorumlanır (Ainsworth, 1969). Bowlby'e (1958) göre ise, çocukluk döneminde anne-çocuk arasındaki ilişkiyi tanımlayan bağlanma, iki yetişkin arasında da ortaya çıkabilecek doğal ve sağlıklı bir ilişkidir. Bağımlılık ve bağlanma arasındaki farkın netleştirilmesi, yetişkin romantik ilişkilerini anlayabilmek için önemli bir adım olmuştur.

Ayrılık Kaygısı (Bowlby, 1959) ikinci temel makaledir. Ayrılık ve çocuğun ayrılığa gösterdiği davranışsal tepkiler ikinci makalenin konusunu oluşturur. Bu makalenin yazımında Robertson (1953b), Heinicke (1956) ve Harlow ve Zimmermann'nın (1958) katkıları önemli yer tutmaktadır. Robertson, ayrılık tepkisini üç aşamalı bir süreç olarak tanımlamıştır: ayrılık kaygısıyla ilişkili protesto, bunu izleyen acı ve yasla ilişkili çökkünlük ve savunma mekanizmalarına bağlı olarak ortaya çıkan reddetme ve dargınlık

(Robertson, 1953b). Bowlby'e (1959) göre, bu üç aşamalı tepki etiyolojik temellere sahiptir. Bütün yavrular koruyucuları olan annenin dikkatini çekebilmek için önce hareket düzeyini arttırırlar, ayrılığı protesto ederler. Bu işe yaramazsa bir sonraki aşamada, yırtıcılardan korunabilmek için sessizleşirler ve her türlü yabancının yaklaşmasından sakınırlar. Son aşamada ise yavru hayatta kalabilmek için anneyle bağlarını koparmak zorundadır. Böylece, bastırma mekanizması devreye girer ve yavru yeni bir bağlanma figürüne açık hale gelir. Bağlanma ve kaçınma davranış sistemleri çevresel bir uyaran tarafından harekete geçirildiği sırada anne çevrede değilse, ayrılık kaygısı ortaya çıkar. Ancak, Bowlby kimi vakalarda ayrılık kaygısının olmadığını ya da yok denecek kadar az olduğunu belirlemiştir (Bowlby, 1958). Bu çocuklar ayrılık durumlarında gözlemci üzerinde sahte bir olgunluk izlenimi bırakmaktadırlar. 1959 yılındaki makalesinde Bowlby bu olguyu, alta yatan savunma süreçlerine ilişkili bir sözde-bağımsızlık (pseudoindpendence) durumu olarak tanımlamıştır. Çocuk yeterince sevildiğinde, yani kurulan bağlanma ilişkisinin güçlü olması durumunda, çocuk anneden ayrılmayı protesto eder. Kendine olan güveni daha sonra gelişir. Bowlby (1959) erken çocuklukta bu protesto davranışlarının gözlenmemesini, bağlanmayla ilgili sorunların işareti olarak yorumlamıştır. 1959'daki makalesinde dikkat çekilen bir başka durum da, ayrılık kaygısının sık ve uzun süreli olarak tetiklenmesidir. Psikanaliz çerçevesinde aşırı ayrılık kaygısı ve dürtülerin aşırı doyurulması arasında bağlantı kurulmuştur (Bretherton, 1992). Bowlby'e göre ise ayrılıktan aşırı kaygılanma, olumsuz aile ilişkileriyle ya da sevilen bir yakının kaybından dolayı çocuğun kendini suçlu hissetmesiyle bağlantı olabilir. Örneğin, annenin reddedici olması, terk etme tehditlerinin sıkça ortaya çıkması, yakın zamanda ebeveyn ya da kardeşlerden birinin ağır bir hastalık geçirmesi ya da ölmesi bu olumsuzluklar arasında sayılabilir. Bowlby'nin ayrılık kaygısı konusundaki bu saptamaları Ainsworth'ün bağlanma örüntüleri sınıflamasının (güvenli, kaçınıcı ve kararsız bağlanma) çekirdeğini oluşturmuştur (Ainsworth ve ark., 1978).

“Bebeklik ve erken çocukluk döneminde kayıp ve yas” Bowlby'nin en çok ses getiren makalesi olmuştur. Bu makaleyle bağlanma kuramının ortaya çıkış süreci tamamlanmış ve öncülü olan psikanalizle organik bağları kopmuştur. Başka bir deyişle, anne ve çocuk

arasındaki bağı tanımlayan psikanaliz ve sosyal öğrenme (kuramları) arasında bağımsız bir (kuram /alternatif) olarak yerini almıştır.

Bowlby, üçüncü makalesinde Anna Freud'un kayıp ve yas hakkında yaygın olarak kabul gören görüşlerini hedef almıştır. Anna Freud'a göre (1936) ayrılık çocukta yas tepkisine yol açmamaktadır. Bunun nedeni, çocuğun benlik gelişiminin düzeyinin henüz yası yaşayabilecek olgunluğa erişmemiş olmasıdır. Eğer çevresinde gidenin yerine koyabileceği bakım veren bir kişi varsa, çocuk sadece (brief bouts) ayrılık kaygısıyla ilişkili kısa bir huzursuzluk dönemi yaşayacaktır. Bowlby bu görüşe tamamen karşı çıkmıştır. Bowlby'e göre (1960), bağlanma davranışlarının ortaya çıktığı her durumda (daha sonraki çalışmalarında bağlanma davranış sistemi olarak tanımlayacaktır), "seçilen" bağlanma figürünün yokluğu devam ediyorsa, hem yetişkinde hem de çocukta kayıp ve yas süreçleri yaşanmaya başlamaktadır. "Seçilmiş" bağlanma figürüyle (derin) bir duygusal bağın kurulduğu inancı bağlanma kuramının temel varsayımlarından biridir. Çocuğun bakım veren kişiler arasında böylesine hızlı geçişler yapabilmesi, bu bağın yeterince güçlü ve derin olmadığına işaret edebilir. Ayrılığa karşı tepkisiz kalmak ya da çok az tepki göstermek de, aşırı ve sürekli tepki göstermek gibi, bağlanma ilişkisindeki bir sorunun işareti olabilir (Bowlby, 1959). Bowlby anne-çocuk arasındaki ilişkinin duygusal derinliği bağlamında, çok sık bakıcı değiştirmenin yetişkinlik yaşamında derin ilişkiler kurma becerisinden yoksun olmaya yol açabileceğini savunmuştur (Bretherton, 1992).

Bowlby'nin kayıp ve yasla ilgili bu görüşleri, Ben psikologlarının anne-çocuk arasındaki ilişkiyi benlik mekanizmalarındaki gelişimin bir işlevi olarak tanımlayan görüşleriyle taban tabana zıttır. Bowlby böylece Anna Freud (1960), Schur (1960) ve Spitz (1960) gibi analizin önemli isimlerinden aldığı desteği kaybetmiş ve sertçe eleştirilmiştir. Ancak, Bowlby'nin yas hakkındaki görüşleri Colin Parkes'in dikkatini çekmiş ve Bowlby'nin araştırma grubuna katılmıştır. Parkes, Bowlby ve Robertson'un çocuklar için biçimlendirdiği ayrılma aşamalarını yetişkinlere uyarlamış ve yeniden biçimlendirmiştir (Bowlby ve Parkes 1970). Bowlby ve Parkes'a (1970) göre, yetişkinler ayrılığa çocuğunkilere paralel şekilde dört aşamada tepki vermektedir. İlk aşama şaşkınlık

(numblness), ikinci aşama yalvarma ve protesto etme, sonraki aşama çökkünlük ve dağılma, son aşama ise yeniden organize olma, yeni bir ilişkiye hazır hale gelme olarak tanımlanmıştır.

Bowlby bağlanmanın kuramsal çerçevesini çizdiği sırada, Ainsworth da bağlanmanın davranışsal ölçümlere dayanan görgül tabanını ve araştırma yöntemini oluşturmayı sürdürmüştür. Bağlanma kuramının ilk görgül verileri Ainsworth'un 1953'te Uganda'da yaptığı çalışmaların verileri tekrar gözden geçirilerek "Ganda Projesi" başlığı altında oluşturulmuştur (akt., Ainsworth, 1969). Ganda Projesinde, Ainsworth 1-24 ay arası bebeğe sahip 29 aileyi iki haftada bir 2 saatten oluşan oturumlar şeklinde 9 ay boyunca izlemiş ve yakınlığı sağlama ve koruma davranışlarının ne zaman ortaya çıktığını belirlemeye çalışmıştır. Yakınlık davranışlarının başlangıcını gözleme hedefinden de tahmin edilebileceği gibi, Ainsworth'un Uganda çalışmasındaki hedefi etiyolojik kavramları insan davranışları boyutunda test etmektir. Ancak, Ganda çalışması verilerinin Bowlby ile birlikte yeniden değerlendirilmesi, Ainsworth'un zengin veri tabanının daha geniş ve sistematik bir kuramsal yapı içine (bağlanma kuramı) aktarılmasını sağlamıştır. Böylece verilerin açıklayıcı gücü artmış ve Ainsworth için yöntemsel olarak yeni kapılar açılmıştır. Öte yandan, Ainsworth'un çalışmaları Bowlby'nin kuramsal yaklaşımlarını derinden etkilemiş ve Bowlby'i bağlanma kuramını yeniden biçimlendirmeye yönlendirmiştir.

Ganda Projesinin yeniden değerlendirilen verileri, anne-çocuk arasındaki etkileşimin bireysel farklılıklar gösterdiğine işaret etmiştir (Ainsworth, 1963, 1967). Bu belirleme, bağlanmanın sınıflamasına giden yolda atılan çok önemli bir adımdır. Ainsworth anne-çocuk arasındaki ilişkide bireysel farklılıkların sınıflamasında, annenin çocuğun sinyallerine yönelik duyarlılığını (maternal sensibility) belirleyici etken olarak almıştır. Anneyle ilişki içindeki çocuk çok sayıda anlık sinyal üretir. Annenin duyarlılığının derecesini belirleyen, bu sinyallere karşı ne ölçüde duyarlı olduğudur. Anne duyarlılığı yüksek anneler, bu sinyalleri çok iyi gözlemler ve detaylı tariflerini yapabilirler. Anne duyarlılığı düşük olan anneler ise, bu çeşitliliği algılamaz ya da büyük oranda gözden kaçırmazlar. Anne duyarlılığı bağlamında yaptığı değerlendirme ve görüşmeler çerçevesinde,

Ainsworth üç tip bebek bağlanma örüntüsü belirlemiştir. Anne duyarlılığı yüksek olan annelerin güvenli bağlanan bebeklerinin oldukça az ağladıkları ve annenin varlığı durumunda dikkatlerini çevreyi keşfetmeye yönelttiklerini belirlemiştir. Anne duyarlılığı düşük olan annelerin güvensiz bağlanan bebekleri çok sık ağlamakta ve (anneleri tarafından kucaklansalar bile) çevreyi keşfetmek için çok az girişimde bulunmaktadırlar. Ainsworth'un henüz bağlanmamış bebekler olarak tanımladığı diğer bir grup bebeğin sergilediği davranış örüntüleri ve annenin varlığı arasında gözlenebilir herhangi bir ilişki yoktur. Ainsworth'un bu gözlemleri Bowlby'nin 1959'daki makalesindeki ayrılık tepkilerine yönelik kuramsal sınıflamaları görgül olarak desteklemiştir.

Ganda çalışmasının çözümlemesinin hemen ardından Ainsworth ikinci proje olan Baltimore çalışmasına başlamıştır. Baltimore çalışması da yine doğal gözlem metoduyla yürütülmüştür. Ainsworth ve ekibi 26 gönüllü aileyi doğum öncesinden başlayıp 52. haftaya dek izlemiş, her bir aileden yetmiş ikişer saatlik etkileşim kaydı alınarak beşer dakikalık aralıklara ayrılıp analizi yapılmıştır. Baltimore Projesi verilerinin çözümleme yöntemi, bağlanma davranış sistemlerinin betimlenmesine oldukça önemli katkılarda bulunmuştur. Ainsworth gözlenen davranışların (yüz-yüze etkileşim, ağlama ve keşif davranışları gibi) içerik çözümlemesini yapmıştır. Bu tür bir çözümleme çok daha güç ve zaman alıcıdır. Ancak, bağlanma davranışlarının kalitesini belirlemek açısından çok daha verimlidir. Beslenme sırasındaki etkileşim (Ainsworth ve Bell, 1969), anne-çocuk arasındaki yüz-yüze etkileşim (Blehar, Liebermann ve Ainsworth, 1977), ağlama (Bell ve Ainsworth, 1972), bebeğin selamlama (greeting) ve takip etme davranışları (Stayton ve Ainsworth, 1973), bağlanma ve keşif davranışları arasındaki denge (Ainsworth, Bell ve Stayton, 1971), uyma davranışları (Stayton, Hogan ve Ainsworth, 1973), yakın beden teması (Ainsworth, Bell, Blehar ve Main, 1971), yakınlaşma davranışları (Tracy, Lamb ve Ainsworth, 1976) ve duygu yoğunluğu içeren temaslar (Tracy ve Ainsworth, 1981) çözümlemesi yapılan başlıca bağlanma davranış örüntüleridir.

Baltimore Projesi de çocuğun bağlanma davranış örüntüleri ve anne duyarlılığı arasında yakın ilişki olduğunu göstermiştir (Ainsworth, 1978). Başka bir deyişle, annenin çocuğun

sinyallerine duyarlı olması, bunları doğru şekilde ayırtıp uygun tepkiler üretmesi ve bunu geciktirmeden yapması, çocuğun güvenli davranış örüntüleri oluşturması üzerinde belirleyici role sahiptir. Örneğin, yüz-yüze etkileşim sırasında, bundan keyif alan ve konuşan annelerin bebeklerinin bu etkileşimi aradıkları, etkileşim sırasında gülümsemeyi ve sesler çıkarmayı sürdürdükleri gözlenmiştir. Etkileşim sırasında sessiz kalmayı tercih eden ve yüz ifadesi vermeyen annelerin çocuklarının, ilerleyen zaman içinde sessiz ve kısa etkileşimleri tercih ettikleri belirlenmiştir (Blehar, Lieberman ve Ainsworth, 1977). Diğer bir örnek, annenin çocuğun ağlamasına karşı ne ölçüde duyarlı olduğudur. Annenin çocuğun ağlamasına karşı olan olumlu tepkisellik düzeyi arttıkça çocuğun ağlamalarının daha kontrollü hale geldiği gözlenmiştir. Öte yandan annenin göz ardı ettiği ağlama durumlarının sayısı arttıkça ve çocuğun tek başına ağladığı süreler uzadıkça, daha güç yatıştırılan bir çocuk olmaya başladığı gözlenmiştir. Bu gözlemlerden hareket eden Bell ve Ainsworth (1972), ağlama durumuna yönelik anne duyarlılığının çocuğun iç disiplin kazanmasında önem taşıyabileceği yorumunu yapmışlardır. Ainsworth ve arkadaşları (Ainsworth, Bell, Blehar ve Main, 1971), doğumu izleyen ilk üç ay içinde çocuğun ihtiyaçlarının ne ölçüde doyurulduğunun ya da göz ardı edildiğinin (anne duyarlılığı ve olumlu tepkisellik), ilk yılın sonlarında çocuğun ağlama sıklığı, anneyle temas kurma isteği, bu temastan doyum sağlama düzeyi ve iletişime yönelik yüz ifadesi, sözel ifadeler ve duygusal içerikle yanıt verme eğilimi ile güçlü bir ilişki içinde olduğunu belirlemişlerdir. Ainsworth ve arkadaşlarına (1978) göre bu durumun açıklaması çocuğun anne ile kurduğu ilişkiye yönelik beklentisiyle ilişkilidir. Bebek bu beklentileri geliştirirken, ilk üç ay içinde annesi tarafından ne ölçüde doyurulduğu ve ne ölçüde reddedildiği temel alınır. Böylece gelecekte ihtiyaçlarının ne ölçüde doyurulacağı ve göz ardı edileceğine dair beklentiler geliştirir. Ainsworth ve Bell'e göre (1972), "... annesinin gösterdiği olumlu tepkisellik tarafından desteklenen bebekler, başlarına gelebilecek şeyleri kontrol etme becerisine sahip olduklarına dair bir özgüven geliştirirler" (s.1188).

Ainsworth'un bağlanma kuramına yaptığı bir diğer önemli yöntemsel katkı da yabancı durum (strange situation) laboratuvar deneyini geliştirmiş olmasıdır (Ainsworth, 1969). Yabancı durum deneyi geliştirilirken, Ainsworth'un doğal gözlem yöntemi laboratuvar

koşullarına uyarlanmış ve çocukların bağlanma davranış örüntülerini sınıflamak için doğal gözlemlerden elde edilen sınıflama grupları kullanılmıştır (Bretherton, 1992). Yabancı durum deneyi, anne, çocuk ve bir yabancının yirmi dakika boyunca çeşitli kombinasyonlar halinde ayrılıp, bir araya gelmesini içeren 8 sahneden oluşan minyatür bir dramadır. Yabancı durum deneyi 0-1 yaş çocuklarının bağlanma davranışlarının sınıflaması için araştırma ve klinik amaçlarla en yaygın olarak kullanılan güvenilir ölçümlerden biridir (Cassidy, 1988). Yabancı durum deneyi üzerinde ufak değişiklikler yapılarak daha büyük yaşlardaki çocuklar için de kullanılmıştır (Cassidy, 1988). Yabancı durum deneyi Baltimore Projesinde de kullanılmış ve elde edilen bağlanma davranış örüntüleri sınıflamalarının, ev gözlemleriyle paralel olduğu belirlenmiştir (Ainsworth ve ark. 1978). Yabancı durum deneyi bağlanma davranış örüntüleri açısından çocukların üç temel grup içinde sınıflandırılabilmesine işaret etmiştir: güvenli, kararsız ve kaçınıcı. Güvenli çocuklar, anneleri gittikten sonra onu ararlar ama bir süre sonra oyun odasını keşfetmeye devam ederler. Annelerinin dönüşünden hoşnut olurlar ve temasa geçerler. Kararsız olarak sınıflanan çocuklar annenin gidişine aşırı tepkilidir ve tekrara odanın keşfine yönelmezler. Anneleri döndüğünde ise temas kurmaya ve zarar vermeye yönelik davranışları aynı anda sergilerler. Kaçınımacı çocuklar ise annenin geliş ve gidişlerine karşı ayırıcı bir tepki göstermezler.

1. 1. 3. ii. Bağlanma Kuramının Olgunluk Dönemi ve İçsel Çalışan Modeller

Bowlby'nin 1958, 1959 ve 1960 yıllarındaki makalelerinin bilimsel platformlarda yarattığı yankılar ve Ganda çalışmasının verilerinin yayınlanmasının ardından, "Uganda'da Bebeklik" (Infancy in Uganda) (1967), bağlanma kuramının oluşum aşamasını tamamlamıştır. Baltimore çalışması devam ettiği sırada, Bowlby (1969, 1973, 1980a) 'Bağlanma ve Kayıp' başlıklı üç ciltlik eserini yayınlamıştır. 'Bağlanma ve Kayıp' üçlemesiyle bağlanma kuramının biçimlendirilme süreci tamamlanmıştır.

Serinin birinci cildi olan 'Bağlanma' (Attachment, 1969) araştırma bulgularının gözden geçirilmesini ve davranış sistemleri yaklaşımının tanımlanmasını içermektedir. Bowlby'e

(1969) göre, davranış sistemleri tüm canlıların davranışlarının altında yatan motivasyon kaynaklarıdır. Bağlanma, ebeveynlik, çiftleşme, beslenme ve keşif gibi süreçleri kontrol eden davranış sistemlerinin en temel işlevi, organizmanın hayatta kalmasını ve neslini sürdürmesini sağlamaktır. Davranış sistemleri organizmayı istenilen hedefe ulaştıracak davranış repertuarını içerirler. Evrimin alt basamaklarındaki canlılar için bu repertuar görece olarak sabit davranış kalıpları şeklindedir. Örneğin, pek çok hayvan türü için çiftleşme hedefine ulaştıracak kur yapma davranışlarının türe özgü belirli ve sıralı bir davranış örüntüsü vardır. İnsan gibi daha karmaşık organizmalarda, davranış sistemleri kısmen genetik olarak belirlenmiş olsa da, ağırlıklı olarak hedef düzeltmeli (goal-corrected) olarak çalışır (Miller, Galanter ve Pribram, 1960). Hedefe ulaştıracak davranış stratejileri, sıradüzenli (hiyerarşik) olarak denenerek, hedefe en çok yaklaştıran stratejiye ulaşılır. Örneğin, çocuk bağlanma davranış sistemi anne ile aradaki fiziksel mesafenin azalmasını hedefler. Miller ve arkadaşları (1960), bağlanma davranış sistemi içindeki sıradüzenini üç aşamalı olarak tanımlamışlardır. Sıradüzeni içinde ilk tepki görsel kontroldür. Eğer çocuk göz kontağı aracılığıyla anneyi yanına getiremezse, ikinci aşama tepkisi olan teması yeniden sağlamak için işaret verme, çağırma ve yalvarmaya geçer. Bu da işe yaramazsa üçüncü aşama tepki olan harekete geçme, yapışma ya da sarılma gelir. Davranış sistemleri organizmanın içinden ya da çevresinden kaynaklanan uyaranlar tarafından harekete geçirilir ve hedefine ulaşana kadar çeşitli stratejiler kullanarak devam eder. Bowlby'e (1969) göre, belli bir davranış sisteminin sürekli olarak ketlenmesi, gelişimsel sorunlar yaratır.

Bağlanma davranış sistemi, bütün canlılar için ilk harekete geçen sistemlerden biridir. Daha önce de belirtildiği gibi sistemin temel hedefi anneye yakınlığı kurmak ve korumaktır. Pek çok canlı türünde yavru doğar doğmaz anneyi (temel bakım veren figürü) koku ya da görsel basımlama yoluyla seçer. İnsan yavrusu ise yakınlık kurmak ve destek almaya yönelik sinyalleri çevredeki olası tüm figürlere yöneltir. Annelik duyarlılığı en yüksek olan, çocukla en sık etkileşime giren ve etkileşim kalitesi en yüksek olan kişi bakım veren figür olarak seçilir (Scheffer ve Emerson, 1964). Bağlanma davranış sistemini temel tetikleyicisi kaygıdır. Sistem bir kez tetiklendiğinde, çocuk seçtiği bağlanma figürünü yakınlılaştıracak sinyaller göndermeye başlar. Bu sinyaller annenin bakım verme davranış sistemini tetikler

ve onu çocuğa yakınlaştırır. Bu noktada annenin temel işlevi çocuk için rahatlama, destek ve yeniden güvence sağlamaktır. Böylece kaygı yatıştır ve bağlanma sisteminin aktiflik düzeyi azalmaya başlar. Başka bir deyişle, çocuğun anneye yakınlığı koruma yönündeki eğilimi azalır ya da ortadan kalkar. Ancak, anne güvenli sığınak (secure base) işlevini yerine getiremezse, bağlanma sisteminin tetiklenme düzeyi artmaya başlar ya da savunmacı olarak temastan kaçınarak temas korunmaya çalışılır. Bağlanma sistemi bir kez yatıştırdığında, devreye keşif sistemi girer (Ainsworth, 1967; Scheffer ve Emerson, 1964). Çocuk motor gelişiminin izin verdiği ölçüde çevreyi keşfetmeye çalışır. Bağlanma davranış sistemi ve keşif davranış sistemi arasında ters bir ilişki vardır. Bağlanma sisteminin harekete geçmesi keşif sisteminin etkinliğini ortadan kaldırır. Çocuğun motor becerileri artıp, hareketli hale geldikçe keşif alanı genişler. Bu durumda anne güvenli sığınak işlevinin yanı sıra, güvence üssü olarak da kullanılmaya başlar. Çocuk anneyi, bağlanma dışı davranışlarda bulunmak için, tehlike anında geri dönebileceği, bir üs olarak kullanmaya başlar.

Bowlby' (1960) göre, anne çocuk ilişkisinin zihinsel temsillerinin oluşumunda bağlanma davranış sisteminin etkinliği büyük önem taşır. Çocuk içinde yaşadığı çevrenin ve bu çevre içindeki kendi davranışlarının zihinsel modelini yapabilme gücüne sahiptir. Çocuk anneye girdiği etkileşimler temelinde, ne beklemesi gerektiğini öğrenir ve davranışlarını buna göre ayarlar. Bowlby, çocuğun kendisine, annesine ve aralarında oluşan ilişkiye dair oluşturduğu zihinsel temsillere 'içsel çalışan modeller' adını vermiştir.

Üçlemenin diğer iki cildi olan Ayrılık (Seperation) (1973) ve Kayıp (Loss) (1980a) bağlanma ilişkisinin zihinsel temsilleri üzerine odaklanmıştır. Bowlby'ye (1973) göre, içsel çalışan modellerin (bağlanma temsillerinin) örtük iki birleşeni vardır: benliğe ait çalışan modeller ve diğerine ait çalışan modeller. Çocuk doğduğunda ilişki kurmaya yönelik bir motivasyona sahiptir. Nesne ilişkileri okuluna bağlı analistler, bu eğilimi oldukça iyi işlemiş ve kuramsal olarak olgunlaştırmışlardır. Bowlby bu eğilimi etolojik bir bakış açısıyla yeniden yorumlamış ve bağlanma davranış sistemi olarak tanımlamıştır. Bağlanma davranış sistemi çalıştığında çocukla anne arasında bir etkileşim başlar. İçsel çalışan modellerin niteliğini belirleyen bu etkileşimlerdir. Sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde

bağımlılık modelleri bu etkileşimin davranışsal boyutunu derinlemesine ele almışlardır. Bu etkileşim sırasında anne çocuğun rahatlama ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılıyorsa, yani güvenli sığınak oluşturuyorsa, çocuk çevreyi keşfetmeye girer. Keşif davranış sisteminin çalışması çocuğun bağımsızlık yönündeki motivasyonunun bir yansımasıdır (Bowlby, 1973).

Benlik ve diğerine ait zihinsel temsiller bağlanma temsiline ait parçalarıdır. Eğer bağlanma ilişkisi güvenli olarak kurulmuşsa, yani anne güvenli sığınak ihtiyacını karşılıyor ve çocuk bağımsızlık ihtiyacını karşılıyorsa, benliğe ait içsel çalışan model olumludur. Çocuk kendini değerli ve sevilebilir olarak algılar. Anne ilişkin içsel çalışan modellerde (anneye ilişkin zihinsel temsiller) çocuğun yaşantılarına paralel olarak olumludur. Anne güvenilir ve destekleyici olarak algılanır. Temas ve korunma ihtiyaçlarının doyurucu bir şekilde karşılanacağına inanır. Eğer çocuğun yakınlık kurma ihtiyacı sıklıkla göz ardı ediliyorsa, yani bağlanma davranış sistemi ketleniyorsa ve keşif davranışları ortaya çıkamıyorsa, benliğe ait içsel çalışan modeller olumsuzdur. Kararsız çocukların benliğe ait algıları olumsuzdur. Sürekli olarak temas ve korunmaya ihtiyaçları olduğunu düşünürler. Diğerine yönelik beklentileri ise olumludur. İhtiyaç duydukları temas ve güvenliği sağlayacağına inanırlar. Ancak, bu desteğin ne zaman ve hangi koşullarda geleceğini yordayamazlar. Dolayısıyla, zihinleri sürekli olarak annenin olumlu tepkiselliğiyle meşguldür. Kaçınıcı bağlanma örüntüleri gösteren çocukların kendilerine yönelik algıları başlangıçta olumlu olarak görülür, ancak bakım veren kişi tarafından ihtiyaçlarının karşılanacağına dair beklentileri düşüktür. Başka bir ifadeyle benlik olumlu olarak algılanırken, diğeri olumsuz olarak algılanır. Bakım veren kişiye ait modeller güvenilmezlik ve reddedicilik temasını içerir.

Benlik ve diğerine ait zihinsel temsiller Bowlby tarafından 'içsel çalışan modeller olarak adlandırılmıştır. Zihinsel temsillerin sadece içsel modeller ya da modeller olarak ifade edilmemesinin nedeni, bu temsillerin dinamik yapılar olarak kabul edilmesidir. Çocuğun anneye yaşadığı deneyimler çocuğun zihninde anneye ve kendisine ait temsillerin oluşmasını sağlar. Aynı zamanda, çocuk bu temsiller aracılığıyla anneye yönelik

beklentilerini de geliştirir. Bu beklentiler çerçevesinde kendi davranışlarını düzenler. Daha önce belirtildiği gibi, davranış sistemleri hedef düzeltmeli sistemlerdir. Dolayısıyla, seçtiği davranış örüntüleri çocuğu hedefe yaklaştıranlardır. Örneğin, yakınlık sinyalleri verdiğinde (ağlama ya da yapışma gibi) annesi tarafından reddedilmeyi bekleyen çocuk, yakınlığı uzak durarak korumaya çalışır. Böylece, annenin davranışları çocuğun beklentilerini şekillendirirken, çocuğun beklentileri de anneyi şekillendirir (Ainsworth ve ark., 1978). Bebeklikte şekillenen bağlanma örüntülerinin değişmeden kalması gerekmez. Çalışan içsel modeller tekrarlanan etkileşimler sonucu kurulduğu gibi yeni etkileşimlerle değişebilirler (Hazan ve Shaver, 1994). Ancak, bütün bilişsel yapılar için olduğu gibi içsel çalışan modeller için de kararlılık ve esneklik arasında bir ikilem söz konusudur. Bağlanma sisteminin öncelikli stratejisi güvenliği ve yakınlığı korumaktır (Main, 1985). Dolayısıyla, mümkün olduğu kadar değişime direnir. Öte yandan, uyum gücünü ve yararlılığını koruyabilmek için esnek olmak zorundadır. Çalışmalar sosyal koşullar değişmediği sürece, bağlanma temsillerinin görece olarak değişmeden varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir (Main ve Weston, 1981; Owen, Easterbrooks, Chase-Lansdale ve Goldberg, 1984; Waters ve ark. 1978).

1. 1. 4. Benlik Temsili Ve Kişilerarası İlişki Temsilleri

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, zihinsel temsilleri kişinin bir olguyla ilişkili deneyimlerinin kişisel bir özeti ya da üst düzey bir soyutlama olarak tanımlamak mümkündür. Zihinsel temsiller duyguları, bilişleri, somatik işaretleri ve davranış stratejilerini içerir. İçerdiği bilgiler, bilgi işleme süreçlerinde ve hareket stratejileri oluşturmada rehber olarak kullanılır. Sonuç olarak, Zihinsel temsiller günlük deneyimlerin toplamından oluşan statik yapılardan çok, yeni deneyimleri de belirleyen, işleyen yapılardır (Safran ve Segal, 1990).

Benlik temsili önemli iki parçası, benlik bilgisi ve benlik duygusudur (Cassidy, 1986). Benlik bilgisi daha çok benlikle ilgili tanımları içerir. Bilişsel düzeydedir. Benlik duygusu ise, kişinin kendisiyle ilgili değerlendirmelerini kapsar. Diğer bir ifadeyle, benlik

duygusunu kişinin kendine ve yaptıklarına karşı hissettikleri olarak tanımlamak mümkündür. Bireyin kendisiyle ilişkili değerlendirmeleri, yani öz-güven ve benlik-değeri gibi kavramlar, benlik duygusu kapsamında ele alınır. Markus'a (1977) göre, benlik temsilleri kişilerarası bağlamda ortaya çıkar. Sosyal davranışlara rehberlik eder ve kişinin kendisiyle ilişkili bilgileri işleme süreçlerini organize eder. Kişi, benlik temsilleri aracılığıyla kendine verdiği değeri sürdürmek ister (Beck, Rush, Shaw ve Emery, 1979). Bilgi işleme süreçlerini ve kişilerarası davranışlarını bu yönde düzenler. Benlik temsillerinin temel işlevi, kişi tarafından kendine verilen değerlerin sürekliliğini sağlamaktır (Safran, 1990). Dolayısıyla, benlik temsili diğer kişiyle olan ilişkiden izole olarak düşünmek mümkün değildir (Baldwin, 1906). Cooley (1902) benlik duygusunun, kişinin diğer insanların kendi hakkında ne düşündüklerine ilişkin beklentilerinin bir yansıması olduğunu savunmuştur. Cooley ve Baldwin'le benzer görüşleri paylaşan Sullivan da benliğin ilişkisel bir perspektif içinde anlaşılabilirliğini savunmuştur (Sullivan, 1953). Ancak, Sullivan'a (1953) göre, benliği şekillendiren herhangi biriyle olan ilişkiler değil, önemli diğerleriyle kurulan ilişkilerdir. Böylece, kişilerarası temsillerin gelişimi açısından anne-çocuk ilişkisinin önemini vurgulamıştır. Sullivan gibi, Bowlby de kişilerarası temsillerin gelişimi açısından anne-çocuk ilişkisine vurgu yapmıştır (Bowlby, 1969, 1973, 1980a). Özellikle Bowlby'nin içsel çalışan modellerinin kişilerarası bilişsel yaklaşım üzerinde önemli bir etkisi olmuştur (Safran, 1990). Ben ve diğerinin ilişki içinde temsil edildiği zihinsel yapıları ifade etmek için kişilerarası şemalar terimi kullanılır. Bu şemalar, benlik ve diğer ilişkisinin genel sunumunu ve etkileşimsel doğasını ifade ederler (Boyacıoğlu, 1994). Kişilerarası temsillerin temelinde yer alan önemli kişilerarası ilişki ilkeleri aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Kişilerarası davranışlar: Kişilerarası davranışlar başkalarının varlığı durumunda yapılan açık ya da örtük hareketler olarak özetlenebilir. Davranışın en önemli belirleyicilerinden biri gerçek ya da algısal (sembolik) boyutta diğer kişiyle yaşanması beklenen ilişkidir (Leary, 1957). Kişilerarası örüntüler Keisler (1996) tarafından " . . . iki insanın açık ya da örtük davranışları arasında gözlemlenen, tekrarlanan karşılıklı ilişki örüntüleri... " olarak tanımlanmıştır.

Benlik tanımı: Bireyi anlama çabalarının odağı izole davranışlar değil, gerçek ya da sembolik değeriyle olan etkileşimlerin kendisi olmalıdır (Keisler, 1983). Başka bir ifadeyle bireyi anlayabilmek için kişilerarası davranışlara ya da temsillere odaklanmak gerekir. Çünkü, benlik kişilerarası alanda gelişir ve işlev görür (Keisler, 1983). Dolayısıyla benliğin yapılanması, bireyin diğer insanlarla kurduğu temaslar aracılığıyla tüm hayatı boyunca devam eden bir dinamik bir süreçtir. Kişilerarası davranış örüntüleri ve temsillerinin daha merkezi ve değişmeye daha dirençli parçaları benliğin temsidir (Keisler, 1983). Leary'e (1957) göre, tüm kişilerarası davranışlar kaygıdan uzaklaşacak ve olumlu benlik algısını koruyacak şekilde düzenlenir.

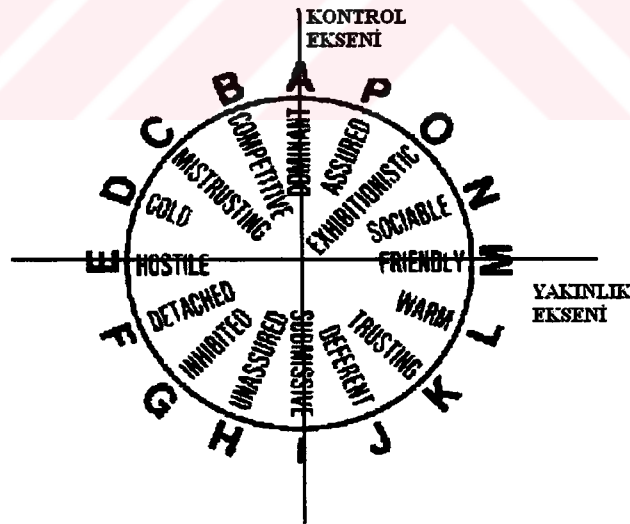
Döngüsel nedensellik: Kişilerarası ilişki içinde nedensellik doğrusal değildir. A kişisi bir yandan B kişinin davranışlarını belirlerken diğer yandan da kendisi şekillenir. Dolayısıyla, nedensellik döngüseldir, eşzamanlılık ve karşılıklılık ilkelerine dayanır (Danziger, 1976).

Kişilerarası davranış boyutları: Kişilerarası kuramcıların büyük çoğunluğuna göre kontrol ve yakınlık tüm davranış örüntülerinin temelinde yatan iki temel kişilerarası davranış boyutudur (Keisler, 1983). Kontrol boyutunun bir ucunda baskınlık konumu diğer ucunda pasiflik konumu bulunur. Kişilerarası ilişkide baskınlık konumunda bulunan kişi, ilişkinin akışını yönlendirme ihtiyacı duyar ya da yön veren olma durumunda kalır. Pasiflik konumunda ise yönlendirilmeye, uyum göstermeye yönelik bir ihtiyaç söz konusudur. Diğer boyut ise yakınlıktır. Yakınlık boyutunun bir ucunda dostluk, diğer ucunda ise düşmanlık durumu bulunur. Dostluk durumundaki kişi ilişki kurmaya ve yakınlaşmaya yönelik bir motivasyona sahiptir. Düşmanlık durumunda ise motivasyon tartışmak ya da uzaklaşmak yönündedir. Bireyin kişilerarası davranışlarının altında yatan temel motivasyonlar, kontrol ihtiyacı ya da yakınlık ihtiyacıdır. Bireyler etkileşim içindeyken sürekli olarak bu iki temel boyut üzerinde hareket ederler (Keisler, 1983).

Kişilerarası Döngü: Kişilerarası davranış döngüsü doğrudan bu iki davranış boyutu birleştirilerek elde edilir. Kontrol boyutu dikey eksene (x), yakınlık boyutu ise yatay (y)

eksen e yerleştirilir. Günümüzde kişilerarası kuram, normal ve normal-dışı tüm davranışları tanımlayıp, organize edebilecek görgül temelli bir model önerebilmektedir (Keisler, 1996). Bu model kişilerarası ilişki modellerinin ve araştırmalarının meta-analizinden elde edilen kişilerarası ilişki döngüsüne (kutuplu döngü) dayanmaktadır (Keisler, 1983; Leary, 1957; Wiggins, 1980). Kutuplu döngünün olası kişilerarası davranış örüntülerinin tamamını kapsadığı varsayılır (Wiggins, Phillips ve Trapnel, 1989). Kişilerarası davranış örüntüleri bir merkezin etrafına daire dilimleri olarak yerleştirilir. Dairenin dikey eksenini kontrol boyutu, yatay eksenini yakınlık boyutu oluşturur. Keisler tarafından önerilen kişilerarası döngü sistemi 16 segmentten oluşmuştur (Keisler, 1983). Döngü içinde birbiriyle bitişik olan değişkenlerin yüksek ilişki gösterdiği, uzak olanların, birbirine göre kutupta yer alanların, ters yönde yüksek ilişki gösterdiği varsayılır. Keisler'in 16 segmentli döngüsü Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Kutuplu Döngü

Kişilerarası Davranışlarda Tamamlanma Prensibi: Kişilerarası ilişkiler karşılıklılık (reciprocity) ve tamamlanma (complementarity) ilkeleri çerçevesinde çalışır (Keisler, 1983). Başka bir ifadeyle, kişilerarası davranış örüntüleri diğer kişiyi belirli davranışları

sergilemesi için yüreklendirecek, yönlendirecek ya da zorlayacak şekilde organize olmuştur. Örneğin, Kutuplu döngü modelinde dikey (kontrol) eksenin tamamlayıcı davranış örüntüsü karşı kutbudur. Yani, ilişki içindeki iki kişiden birinin baskın davranışlar sergilemesi diğer kişiyi pasif davranışlar sergilemeye zorlayacaktır. Karşı taraf tamamlayıcı tepki olan uyum ve itaati gösterirse, ilişki içinde uyum oluşabilir. Eğer karşı taraf da baskın bir davranış örüntüsü sergilerse davranış tamamlanmamış olur. İlişki içindeki kişiler bu durumu kendileri için bir tehdit olarak algılar ve kaygıları yükselir. Etkileşim kesilir. Yatay (yakınlık) eksenin tamamlayıcısı ise kendisidir. Yakınlaşmaya yönelik davranışlar dostça tepkiler üretir. Düşmanca davranışlar ise yine tamamlayıcı olarak düşmanca tepkiler üretir. Şekil 1’de 16 segmentli sistem üzerinde tamamlayıcı davranış örüntüleri gösterilmiştir.

Bağlanma temsilleri ve kişilerarası temsiller pek çok yönüyle birbirine benzer. Her iki zihinsel yapının da ben ve diğerini etkileşim içinde temsil ettiği varsayılır. Kişilerarası ilişkilerde olduğu gibi, bağlanma ilişkisinde de çocuk ve anne arasındaki etkileşim içinde karşılıklılık ve tamamlayıcılık büyük önem taşır. Bowlby, okul öncesi dönem çocuğunun bakım veren kişinin planlarını ve motivasyonlarını anlamaya başladığına ve davranışlarını bu anlayış çerçevesinde organize ettiğine işaret ederek, bu tamamlayıcı ilişkiyi, hedef düzeltmeli ortaklık olarak adlandırmıştır (akt., Bretherton, 1992). Bağlanma temsilleri anne (önemli diğeri) ve çocuk arasındaki tekrarlayan etkileşimler çerçevesinde biçimlenir. Çocuğun anneye yönelik beklentilerini içerir. Belli bir noktaya kadar, çocuğun anneye yönelik bu beklentilerinin diğer insanlara yönelik kişilerarası beklentilere de genellendiği düşünülebilir (Shirk, 1998). Kişilerarası temsiller ise genel olarak diğer kişilerin benliğe verebilecekleri olası tepkilere gönderme yapar (Shirk, 1998). Dolayısıyla, sadece anneyle olan ilişkideki bakım verme davranışlarına ait beklentileri yansıtan bağlanma temsillerinin aksine, kişilerarası temsiller tüm ilişki örüntülerindeki beklentileri kapsar (Pearce ve Pezzot-Pearce, 2001). Evlat edinilen çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar, güvensiz bağlanma örüntüleri ile psikopatoloji arasında yakından ilişki olabileceğine işaret etmektedir (Cicchetti ve Barnett, 1991). Araştırma bulguları, çocukların diğerleriyle kurdukları olumsuz ilişkilerin, uzun vadede olumsuz sonuçlara yol açtığını ve psikopatolojinin gelişmesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. (Fagot ve Kavanaugh,

1990). Uygulama alanında kişilerarası ilişki temelli psikoterapilerin (zaman-sınırlı dinamik psikoterapiler gibi), yetişkinlerin duygu durum bozukluklarının sağaltımında ve sosyal ilişkilerinin iyileştirilmesi üzerinde etkili olduğu görülmüştür (Klerman, Weissman, Rounsaville ve Chevron, 1984; Klerman ve Weissman, 1993). Ancak, Bağlanma temsilleri ve kişilerarası temsiller arasındaki ilişkilerin çalışılması gerekmektedir.

1. 1. 5. Benlik Ve Bağlanmayla İlişkili Görgül Çalışmalar

1. 1. 5. i. Gelişimsel Düzey Ve Benlik Ölçümleri

Okul öncesi çocuklardan genel anlamda bir benlik değerlendirmesine ulaşıp ulaşılamayacağı ilişkili literatürün en temel tartışma konusudur (Harter, 1983). Kimi kuramcı ve araştırmacılara göre, okul öncesi çocuklar kendilerini ancak somut düzeyde, yani belirli bir durum çerçevesinde değerlendirebilirler (Bannister ve Agnew, 1973; Harter, 1983; Peevers ve Secord, 1973 ve Shantz, 1983 gibi). Daha genel ve bütünleştirilmiş bir benlik tasarımının oluşturulabilmesi gelişimin ilerleyen dönemlerinde kazanılan bir bilişsel beceridir. Örneğin, Harter (1983, 1986), sıklıkla Piaget'in bilişsel gelişim aşamalarına gönderme yaparak, somut işlem dönemi çocuğunun perspektif alma ve çıkarım yapma becerilerinin genel bir benlik değerlendirmesi yapmak için yeterli olmadığını vurgulamıştır. Bu bağlamda yürütülen görgül çalışmalar, okul öncesi çocukların, 9 yaş ve üzeri çocuklar için kullanılan ölçüm teknikleriyle değerlendirildiklerinde genel bir benlik değerlendirmesi vermediklerini göstermiştir (Harter, 1986). Zihinsel yaşı okul öncesi çocuklara denk olan zihinsel olarak geri çocuklarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Harter, 1986).

Diğer kuramcı ve araştırmacılara göre ise, okul öncesi çocuklar için genel bir benlik değerlendirmesine ulaşılamaması, bazı kuramsal ve yöntemsel eksikliklerden kaynaklanmaktadır (Damon ve Hart, 1982; Main, 1985; Cassidy, 1988). Damon ve Hart'a (1982) göre, farklı gelişimsel düzeylerdeki bireyler için benlik tasarımının dayandığı temeller ve benliği oluşturan alt boyutlar farklılık gösterir. Örneğin, bir yetişkin için başarı motivasyonu benlik değerini önemli ölçüde belirlerken, 9 yaşında bir çocuk için beden

imgesi ve akran kabulü daha fazla önem taşıyabilir. Benzer bir durum okul öncesi çocuklar için de geçerlidir. Bowlby'nin içsel çalışan modellerine göre benliğin değeriyle ilişkili genel bir değerlendirme çok erken yaşlarda yapılabilmektedir (Bowlby, 1969). Ancak, benliğin değerini belirleyen bağlanma figürüyle yaşanan deneyimlerdir. Dolayısıyla, okulöncesi çocuğun kendine dair genel değerlendirmeleri daha çok ilişkisel temellere dayanmaktadır (Main, 1985). Main (1985), okul öncesi çocuklar için benlik değerlendirmesinin bağlanma çerçevesinde yapılması gerektiğini savunmuştur. Main'e göre, okul öncesi çocuklara ilişkin genel benlik değerlendirmesinin, çocuğun bakım veren figür tarafından ne ölçüde kabul edilmeyi, korunmayı ve değer verilmeyi beklediğini içeren boyutları olması gerekir. Eder, Gerlach ve Perlmutter (1987), okul öncesi çocukların kendileriyle ilişkili sorulara ne ölçüde genel yanıtlar verebildiklerini araştırmışlardır. Bu amaç doğrultusunda, Harter'ın kapalı uçlu soruları açık uçlu bir biçime getirmişler ve çocukların yanıtlarını değerlendirmişlerdir. Araştırma sonuçları, çocukların günlük yaşam olayları ve kendileriyle ilgili genellemeler yapabildiğini göstermiştir. Eder ve arkadaşlarının elde ettiği sonuçlar, okul öncesi çocukların genel benlik değerlendirmesine ulaşmakta yaşanan sorunların, çocukların bilişsel kapasitesindeki sınırlılıklardan çok ölçüm yöntemindeki sınırlılıklardan kaynaklandığına işaret etmektedir.

1. 1. 5. ii. Bağlanma Temsillerinin Değerlendirilmesi

Çocukların bağlanma organizasyonundaki bireysel farklılıkların tanımlanmasında geleneksel olarak bebeklik dönemine odaklanılmıştır (Main ve Cassidy, 1988). En yaygın olarak kullanılan değerlendirme aracı ise Ainsworth ve arkadaşlarının (1978) geliştirdiği yabancı durum laboratuvar deneyidir. Çocuklar yabancı durum deneyi süresince ayrılık ve yeniden bir araya gelme durumlarına verdikleri tepkiler çerçevesinde A, B ve C gruplarına ayrılırlar. B grubu güvenli, A grubu güvensiz-kaçıncı ve C grubu güvensiz-kararsız bağlanma davranış örüntülerini temsil eden sınıflamalardır. Bu sınıflama sistemi içinde tanımlanamayan güvensiz çocuklar D grubu Güvensiz-sınıflandırılmayan olarak atanırlar (Main ve Weston, 1981). İzleyen çalışmalarla D grubu yeniden değerlendirilmiş ve karışık bağlanma (disorganized attachment) olarak yeniden isimlendirilmiştir (Main ve Solomon,

1986). Çalışmalar elde edilen bağlanma sınıflamalarının 12. aydan 18. ve 20. aylara kadar kararlılığını sürdürdüğünü göstermiştir (örneğin, Main ve Weston, 1981; Owen, Easterbrooks, Chase-Lansdale ve Goldberg, 1984; Waters, 1978).

Annenin yaşam akışındaki önemli değişimlerin bağlanma ilişkisi üzerindeki etkisini değerlendiren araştırmalar, kritik yaşam olayları sonrasında bağlanmanın kararlılığını anlamlı bir düzeyde sürdürmeye devam ettiğini, ancak kimi çocukların bağlanma türünde değişimlerin olabileceğine işaret etmiştir (Egeland ve Farber, 1984; Thompson, Lamb ve Estes, 1982; Vaughn, Egeland, Sroufe ve Waters, 1979). Bağlanma türündeki bu değişimler genel olarak, annenin anne duyarlılığı ve annenin olumlu tepkisellik düzeyindeki değişimlere bağlanmıştır. Çok sayıda çalışma, çocuğun bağlanma sınıflamalarının (yabancı durum deneyi aracılığıyla yapılan) ileriki yaşamındaki ilişkilerinde de olduğuna işaret etmektedir (örneğin, Arend, Gove ve Sroufe, 1979; Matas, Arend, ve Sroufe, 1978; Pastor, 1981). Araştırma sonuçları, bebekliklerinde güvenli bağlanan çocukların anaokulunda yaşitlarına karşı daha duyarlı ve destekleyici olduklarına işaret etmektedir. Yabancı durum deneyi aracılığıyla aracılığı ile yapılan sınıflamalar davranışsal gözlemlere dayanmaktadır ve işlem gereği annenin ortamda bulunması gereklidir. Daha büyük yaşlardaki çocuklardan alınan yabancı durum ölçümleri ise aynı işlemin anaokulu çocuklarına uyarlanmış halidir (Main ve Cassidy, 1988). Okul öncesi ve okul yaşı çocuklardan alınan bağlanma ölçümleri daha çok bağlanma temsillerini ölçmeyi hedefler (Bretherton, Ridgeway ve Cassidy, 1993). Ölçümler davranışsal temelli değildir ve (yabancı durum deneyi dışında) annenin ortamda bulunmasını gerektirmez. Hansburg'un Ayrılık Kaygısı Testi'nin (Seperation Anxiety Test) Bowlby tarafından uyarlanmış formu bu ölçüm araçlarından biridir (Akt.; Bretherton, Ridgeway ve Cassidy, 1993). Test sırasında katılımcılardan ayrılık teması içeren bir dizi resme bakmaları istenir. Güvenli bağlanan katılımcıların kendi ayrılık yaşantılarını kolayca aktardıkları, güvensiz olanlarınsa anı çağırmakta zorlandıkları kabul edilir. Main'in (1985) uyguladığı bir diğer işlemde, katılımcılardan ayrılık anını gösteren bir aile fotoğrafına bakmaları istenir (Akt.; Bretherton, Ridgeway ve Cassidy, 1993). Fotoğrafı reddeden ya da çökkün davranışlar sergileyen katılımcılar güvensiz olarak sınıflanır. Bir diğer işlem de Bretherton ve Ridgeway tarafından kullanılan Bağlanma Hikaye Tamamlama Testi'dir

(Attachment Story Completion Test). Test beş öyküden oluşur (Bretherton, Ridgeway ve Cassidy, 1993). Öyküler araştırmacı tarafından başlatılır ve çocuğun başlatılan öyküyü tamamlaması istenir. Öykülerin temaları kaygı uyandıracak şekilde seçilmiştir. Çocuk kaygıyla başa çıkış tarzı temel alınarak bağlanma sınıflamalarına atanır.

Main ve Cassidy (1988) tarafından yapılan Berkeley çalışması bağlanma temsilleriyle ilgili en kapsamlı araştırmadır. Berkeley’de yaşayan 40 ailenin 6 yaş grubu çocuklarıyla yapılan çalışmada bağlanmanın zihinsel temsiller boyutu incelenmiştir. Alınan ölçümler arasında yabancı durum deneyi, Bağlanma Hikaye Tamamlama Testi ve ev gözlemleri sayılabilir. Bir aylık bir süre aralığıyla test tekrar test uygulamaları yapılmıştır. Çalışma sonuçları bağlanma temsillerinin %80’nin üzerinde bir doğruluk ve kararlılıkla tespit edilebildiğini göstermiştir.

Benlik temsilleri ve bağlanma temsilleri arasındaki ilişkiler genellikle iki yöntemle ölçülmüştür: (1) bağlanma sınıflamaları doğrudan benlik algısıyla karşılaştırılarak (Cassidy, 1988; Main ve Cassidy, 1988) ve (2) bağlanma sınıflamaları benlik algısıyla ilişkili dış ölçütlerle karşılaştırılarak. Akademik başarı (Cassidy, 1988) yaşitlarla kurulan ilişkiler test edilen dış ölçütler arasında sayılabilir. Cassidy (1988), Harter’ın klasik benlik ölçüm araçlarıyla yaptığı araştırmasında, olumlu benlik temsilleri ve güvenli bağlanma tarzı arasında orta düzeyde bir ilişki ($r=.40$, $p=.002$) olduğunu tespit etmiştir. Daha ilişkisel düzeyde tasarlanmış benlik ölçekleriyle yapılan karşılaştırmalar güvenli bağlanan çocukların, kaçınıcı ve kararsız olanlara göre daha esnek ve olumlu benlik algısına sahip olduğunu göstermiştir (Cassidy, 1986, 1988). Bu araştırma çerçevesinde kullanılan kukla görüşmesi benlik ölçeği bu tür ilişki temelli, gelişimsel benlik ölçeklerinden biridir.

1. 2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bağlanma, anne ve çocuk arasında kurulan özgün ilişkiyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bowlby’e (1960) göre, bağlanma ilişkisinin kurulumu yaşamın ilk üç yılı boyunca devam etmektedir. Bu süre içinde çocuk yaşadığı bağlanma deneyimlerine ilişkin zihinsel

bir model geliştirir. Anneyle yaşanan tekrarlı deneyimler bu modelin niteliğini belirler (Bowlby, 1960). Bağlanma temsilleri hem çocuğun kendine hem de anneye ait duygulanımları, beklentileri ve davranış stratejilerini içerir. Bu temsiller aracılığıyla çocuk davranışlarına ne tür tepkiler beklemesi gerektiğini yordayabilir. Aynı zamanda, almayı beklediği tepkilere dayanarak kendi değerine yönelik atıflarda bulunur. Bowlby (1960) benliğe ve anneye ait bu zihinsel temsillere “içsel çalışan modeller” adını vermiştir. İçsel çalışan modeller çerçevesinde, benlik ve anneye ait temsiller ilişki içinde temsil edilir. Bağlanma temsilleri, yeni deneyimler aracılığıyla sürekli olarak şekillenmeye devam eder. Aynı zamanda, bu temsillere dayalı beklentilerde yaşanacak deneyimin türünü ve nasıl yorumlanacağını tanımlar. Bu kısır döngü içinde, bağlanma temsillerinin değişime açık ama görece olarak kararlılığı yüksek yapılar olduğu kabul edilir (Bowlby, 1960). Çocukluk bağlanması anne ve çocuk arasındaki ilişkiyle sınırlı olmasına karşın, yetişkinlik yaşamında benliğe yapılan atıfları ve diğer insanlara yönelik beklentilerinde çekirdeğini oluşturur. Örneğin, kişilerarası-bilişsel yaklaşım çerçevesinde, bağlanma temsillerinin kişilerarası temsillerin çekirdeğini oluşturduğu varsayılmaktadır (Safran, 1988). Yetişkinler üzerinde yapılan çalışmalar yetişkin bağlanma tiplerinin, romantik ilişkiler üzerinde belirleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir (Hazan ve Shaver, 1987). Çocuklar üzerinde yapılan çalışmalar ise bağlanma ilişkisinin davranış kontrolü üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Bağlanma temsilleri ve benlik temsilleri arasındaki ilişki oldukça iyi çalışılmış bir konudur. Bağlanmanın benlik temsillerinin gelişimi üzerindeki etkileri bebeklik dönemi (Cassidy, 1988) ve okul öncesi dönem (Cassidy, 1986; Verschueren, Marcoen ve Schoefs, 1996) çocukları üzerinde derinlemesine çalışılmıştır. Ancak, bağlanma temsilleri ve diğeri temsili arasındaki ilişki sıklıkla vurgulanmasına rağmen çok az çalışılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, bağlanma temsilleri ile benlik ve kişilerarası temsiller arasında kuramsal olarak var olduğu kabul edilen bu ilişkileri görgül bir zeminde değerlendirmektir. Dolayısıyla, tanımlayıcı ve temel bilimsel bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma süreci birbirini izleyen iki aşamadan oluşmuştur. İlk aşamada, Okul öncesi çocuklar için benlik,

kişilerarası ilişki ve bağlanma temsillerinin görgül olarak ölçülmesine olanak sağlayacak ölçeklerin uyarlama ve geliştirme çalışmaları yapılmıştır. Ölçek geliştirme süreçleri, "Ölçek Geliştirmeye ve Uyarlamaya İlişkin Ön Çalışmalar" başlığı altında, yöntem bölümümde verilmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında ise geliştirilen ve uyarlanan ölçekler kullanılarak bağlanma temsilleri ile kişilerarası ilişki ve benlik temsilleri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Çocuğun duygu ve davranışlarını kontrol etme becerisi, okul başarısı, akranları ile olan ilişkileri gibi pek çok konu benlik, kişilerarası ilişki ve bağlanma temsillerinin içeriği ile yakından ilişkilidir (Fagot ve Kavanaugh, 1996). Dolayısıyla, bu araştırmanın gelişim psikolojisi ve çocuk psikopatolojisi alanlarında değerli katkılar yapabilecek bir başlangıç çalışması olduğu düşünülmektedir.

1. 3. ARAŞTIRMA SORULARI

Araştırma kapsamında aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmaktadır:

- 1- Bağlanma temsilleri çocukların benlik temsilleri üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?
- 2- Bağlanma temsilleri çocukların kişilerarası ilişki temsilleri üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?
 - a. Yakınlık kurmaya yönelik beklentileri (dostluk boyutu)
 - b. Sürtüşme ve çatışmaya yönelik beklentileri (düşmanlık boyutu)
 - c. Destek almaya yönelik beklentileri (pasiflik boyutu)
 - d. Karaverme sorumluluğunu almaya yönelik beklentileri (baskınlık boyutu)
 üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
- 3- Benlik temsiller ve kişilerarası ilişki temsilleri arasında ne tür bir ilişki vardır?
- 4- Öğretmenlerin çocuklarla ilgili değerlendirmelerinde, çocukların benlik temsilleri açısından anlamlı bir fark var mıdır?

- 5- Bağlanmanın nesiller arası aktarımı hakkında ne söylenebilir? Annenin yetişkin bağlanma örüntüleri ile çocuğun bağlanma temsilleri arasında bir ilişki var mıdır?
- 6- Kişilerarası ilişki temsillerinin nesiller arası aktarımı hakkında ne söylenebilir? Annenin kişilerarası ilişkilerdeki beklentileri ile çocuğun kişilerarası ilişkilerdeki beklentileri arasında bir ilişki var mıdır?

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Önceki bölümün “Araştırmanın Amacı” ve “Araştırma Soruları” başlıklı alt bölümlerinde belirtilen amaçlara ulaşmak ve sorulara yanıt bulmak için izlenen yol burada aktarılmıştır. Ayrıca, araştırmada kullanılan “Bağlanma Öykü Tamamlama Testi” (BÖTT), “Kukla Görüşmesi Benlik Değeri Ölçeği” (KGBDÖ), “Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği”(ÇKTÖ) ve “Öğretmen Değerlendirme Formu”nun (ÖDF) geliştirilme süreçlerine ait bilgiler de bu bölümde özetlenmiştir.

2. 1. DENEKLER

Araştırmanın örneklemini, Ankara’nın gecekondu yerleşimlerinden biri olan Yaka Mahallesi’ndeki Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı iki anasınıfından ve Ankara’nın üst gelir düzeyini temsil eden Gazi Osman Paşa Semsindeki iki özel anaokulundan oluşmaktadır. Toplam 60 katılımcıdan oluşan örneklemindeki 33 erkek çocuğun yaş ortalaması ($X=5.47$, $S=.45$) yaş aralığı=5.06-6.06; 27 kız çocuğun yaş ortalaması ($X=5.47$, $S=.45$) yaş aralığı=5.06-6.05 dir. Bu sıklık dağılımlarına göre, örneklemin bazı sosyal ve gelişimsel özellikleri şöyle özetlenebilir:

Örneklemin %55’i erkek; %45’i kız çocuklardan oluşmuştur. Bütün çocukların anne-babası hayattadır. Çocukların %95’nin anne-babası evli ve bir arada yaşamaktadır. Sadece bir çocuğun anne-babası ayrı yaşamakta, iki çocuğun anne-babası boşanmış ve ayrı yaşamaktadır. Çocukların %77’si sadece anne-babadan oluşan çekirdek aile içinde yaşıyor; %23’ü geniş aile yapısı içinde yaşamaktadır. Ailelerin %33.3’ü tek çocuğa sahiptir. %33.3’nün iki ve %33.4’nün ikiden fazla çocuğu vardır.

Annelerin %77'si hamilelik öncesinde çocuklarını planladıklarını; %23'ü ise beklenmedik bir hamilelik olduğunu belirtmişlerdir. Annelerin %60'ı doğum öncesinde çocuğun cinsiyetine dair bir beklentileri olmadığını; %18.3'ü kız çocuk beklentisi içinde olduğunu; %11.7'si ise erkek çocuk beklentisi içinde olduğunu ifade etmiştir. Çocuklardan %85'i annelerinden hiç uzak kalmamış; geri kalan çocuklardan sadece 4'ü 1 haftadan daha uzun süre ailelerinden ayrı kalmıştır. Çocukların %92.4'ü doğumun ardından anne sütü ile beslenmiştir. Çocukları anne sütü almaya devam ettiği süre 2 ay ile 36 ay arasında değişmektedir.

2. 2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada, çocukların bağlanma temsillerinin değerlendirilmesi için “Bağlanma Öykü Tamamlama Testi” (BÖTT); benliğe ait temsillerinin değerlendirilmesi için “Kukla Görüşmesi Benlik Değerlendirme Ölçeği” (KGBDÖ); kişilerarası ilişki temsillerinin değerlendirilmesi için “Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği” (ÇKTÖ) kullanılmıştır. Annenin, kendi annesine yönelik kişilerarası beklentilerinin değerlendirilmesi için “Kişilerarası Şemalar Ölçeği”nin (KŞÖ) anne formu; bağlanma şeklinin değerlendirilmesi için “İlişki Ölçeği” (RQ); öğretmenin çocuğa yönelik algısını değerlendirmek için “Öğretmen Değerlendirme Formu” (ÖDF) kullanılmıştır. Ayrıca, deneklerin bazı sosyal ve gelişimsel özelliklerini belirleyebilmek için kişisel bilgi toplama formundan yararlanılmıştır. İzleyen alt bölümlerde, öncelikle sözü edilen ölçüm araçlarının özelliklerine ilişkin bilgiler özetlenmiştir. Daha sonra, “Kukla Görüşmesi Benlik Değerlendirme Ölçeği” ve “Bağlanma Öykü Tamamlama Testi”nin Türkiye’ye uyarlanması amacıyla yapılan ön-çalışmanın ve “Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği”, “Öğretmen ve Anne Değerlendirme Formlarının” geliştirilmesi için yapılan ön-çalışmanın yöntem bilgilerine, bulgularına ve değerlendirilmelerine yer verilmiştir. Her ölçek başlığının altında ilişkili değişeni ölçmek için yapılan ölçek geliştirme ön süreçleri de kısaca özetlenmiştir.

2. 2. 1 Ölçeklerin Tanıtılması

2. 2. 1. i. Kişisel Bilgi Formu

Aşağıda aktarılacak ölçeklere ek olarak, katılımcılara ait çeşitli sosyal ve gelişimsel bilgilere ulaşabilmek amacıyla bir kişisel bilgi formu hazırlanmıştır (bkz., Ek-1). Kişisel bilgi formları katılımcıların anneleri tarafından, KŞÖ, RQ ile birlikte doldurulmuştur.

2. 2. 1. ii. Kişilerarası Şemalar Ölçeği (KŞÖ)

Annenin kendi annesine yönelik kişilerarası beklentilerinin değerlendirilmesinde KŞÖ'nin anne formu kullanılmıştır. KŞÖ, Kiessler (1983) tarafından biçimlendirilen 16 segmentli “kişilerarası döngü” modeli temel alınarak, Safran ve arkadaşları tarafından (1988) geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkiye'ye uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Soygüt (1994) tarafından yapılmıştır. Soygüt'ün geniş bir örneklem üzerinde yaptığı çalışmalar, KŞÖ'nin kabul edilebilir sınırlarda güvenirliğe ve geçerliğe sahip olduğunu göstermiştir.

Ölçek, her biri “kişilerarası döngü”deki bir kişilerarası davranış örüntüsünü temsil eden 16 senaryo içermektedir. Katılımcılardan kendilerini senaryoda tanımlanan davranış örüntüsünü yaparken imgelemeleri istenmektedir. Daha sonra katılımcılara, onların bu davranışları karşısında diğer kişinin nasıl tepki vereceği sorulmaktadır. Elde edilen tepkiler temel alınarak kontrol, birlikte olma, sosyallik ve güven boyutları ayrı ayrı puanlanmaktadır. 16 madde üzerinden kişilerarası tepkilerin puan aralığı -16 ile +16 arasında değişmektedir. Bu çalışma için daha büyük önem taşıyan kişilerarası kuramdaki tamamlayıcılık değişkeni, Dostluk, Düşmanlık, Pasif ve Baskın alt-ölçekleri ayrı ayrı puanlanmaktadır. Her bir alt-ölçek için toplam üç madde üzerinden hesaplanan tamamlanma puanlarının aralığı -3 ile +3 arasında değişmektedir. KŞÖ'deki anne formu için kişilerarası tepkilerin test-tekrar test güvenirlik katsayıları kontrol boyutu .51, sosyallik boyutu .80, birlikte olma boyutu .81 ve güven boyutu .68 olarak bulunmuştur (Soygüt, 1994). KŞÖ'deki anne formu için alt-ölçeklerin test-tekrar test güvenirlik katsayıları

baskınlık .36, dostluk .67, pasiflik .74 ve düşmanlık .63 olarak bulunmuştur (Soygüt, 1994).

2. 2. 1. iii. İlişkiler Ölçeği (RQ)

İlişkiler Ölçeği (RQ) yetişkinlerin romantik bağlanma türlerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçüm aracıdır (Bartholomew ve Horowitz, 1991). Katılımcılardan, 7'li Likert tipi bir ölçek üzerinden verilen maddenin kendilerine ne ölçüde uygun olduğunu işaretlemeleri istenmektedir. 1 “beni hiç tanımlamıyor”, 7 “beni tamamen tanımlıyor” olmak üzere 1’den 7’ye kadar bir yanıt aralığı vardır. 4 ölçeğin orta noktasıdır.

Ölçek, güvenli, korkulu, saplantılı ve kayıtsız olmak üzere 4 romantik bağlanma türünü ölçmektedir. Güvenli boyutundan alınan yüksek puanlar çalışan içsel modellerdeki ben ve diğeri temsillerinin olumlu olduğuna işaret etmektedir. Güvenli boyutunda yer alan maddelere “Başkalarıyla kolaylıkla duygusal yakınlık kurarım.”, “Başkalarına rahatlıkla güvenip bağlanabilirim.” örnek olarak verilebilir. Kayıtsız boyutundan alınan yüksek puanlar olumlu benlik ve olumsuz diğeri temsiline işaret eder. Kayıtsız boyutunda yer alan maddelere “Başkalarıyla yakın duygusal ilişkilerim olmadığı surece oldukça rahatım.”, “Kendi kendime yettiğimi hissetmem benim için çok önemli.” örnek olarak verilebilir. Saplantılı boyutundan alınan yüksek puanlar olumsuz benlik temsili ve olumlu diğeri temsiline işaret eder. Saplantılı boyutunda yer alan maddelere “Başkalarının bana, benim istediğim kadar yakınlaşmakta gönülsüz olduklarını düşünüyorum.”, “Başkalarıyla tam anlamıyla duygusal yakınlık kurmak istiyorum.” örnek olarak verilebilir. Korkulu boyutunda alınan yüksek puanlar hem benlik hem de diğeri temsillerinin olumsuz olduğuna işaret eder. Korkulu boyutunda yer alan maddelere “Başkalarına tamamıyla güvenmekte zorlanırım”, “Başkalarıyla çok yakınlaşırsam incitileceğimden korkuyorum” örnek olarak verilebilir.

Benliğe ait genel değerlendirme, güvenli ve kayıtsız puanlarının toplamından kaygılı ve korkulu puanlarının toplamı çıkarılarak elde edilir (Griffin & Bartholomew, 1994a). Çalışmalar RQ aracılığıyla yapılan bağlanma sınıflamalarının zaman içinde kararlılığını

koruma eğiliminde olduğuna ve bu eğilimin güvenli grup için daha yüksek olduğuna işaret etmiştir (Bartholomew and Horowitz 1991, Scharfe and Bartholomew (1994). Ölçeğin Türkiye uyarlaması ve geçerlik, güvenirlik çalışmaları Sümer ve Güngör (2001) tarafından yapılmıştır.

2. 2. 1. iv. Bağlanma Öykü Tamamlama Testi (BÖTT)

BÖTT, altı yaş grubu çocuklar için Cassidy (1988) tarafından geliştirilen “Oyuncak Ailesi” (Doll Family) testi temel alınarak geliştirilmiştir. Bretherton (1990) tarafından üç yaş grubu çocuklara uyarlanmış. Vershueren, Schoefs ve Marcoen (1996b) tarafından beş yaş grubu çocukların bağlanma temsillerini değerlendirmek için kullanılmıştır.

Uygulama sırasında, çocukların oyuncak aileyi kullanarak (çocuk, anne, baba ve büyükanne) başlangıçları araştırmacı tarafından verilen bağlanmayla ilişkili beş öyküyü tamamlamaları istenmektedir. Çocukların öyküleri tamamlama biçimlerinin, kurulan bağlanma ilişkisi içinde kendilerini ne ölçüde güvenli olarak algıladıklarını yansıtacağı kabul edilmiştir (Bertherton, Ridgeway, ve Cassidy, 1993). Uygulama bir ısınma öyküsüyle başlamaktadır. Isınma öyküsü aracılığıyla çocuğun işlemlere tanışıklık sağlaması ve iyi ilişki kurulabilmesi hedeflenir. Bu öykü değerlendirilmeye katılmaz. Isınma öyküsünü izleyen ilk üç öykü çatışma ve gerilim içermektedir. Dördüncü öykü ayrılık ve beşinci öykü yeniden bir araya gelme temalarını içerir. Eğer ilişki içinde gerilimle başarıyla başa çıkılabiliyorsa, çocuğun bağlanma temsillerinin güvenli olduğu, yani çocuğun korunduğunu ve güvende olduğunu hissettiği kabul edilir (Bertherton, Ridgeway, ve Cassidy, 1993). Eğer sorun güvenli bir şekilde çözülüyor ya da gerilim devam ediyorsa, çocuğun bağlanma temsillerinin güvensiz olduğu kabul edilir. Öykülerin ayrıntılı tanımı ve uygulama işlemleri Ek-4’te verilmiştir.

Her bir öykü güvenli ya da güvensiz olarak sınıflanır. Öykülerin değerlendirme ve sınıflama ölçütleri Ek-4’te verilmiştir. Beş öykünün sınıflamaları temel alınarak, çocuk için genel bir bağlanma sınıflamasına ulaşılır. Genel sınıflama puanını elde edebilmek için beş

öykünün puan toplamaları kullanılır. Çocuk hiçbir öyküde güvensiz tepki vermemiş ya da en fazla bir öyküye güvensiz tepki vermişse bağlanma türü güvenli olarak sınıflandırılır. Çocuk iki ya da daha fazla öyküde güvensiz tepki vermişse, bağlanma türü güvensiz olarak sınıflanır. Cassidy'nin orijinal çalışmasında güvensiz sınıflaması kaçınıcı (avoidant) ve kararsız / sınıflandırılmayan (ambivalent / bizarre) olmak üzere iki bağlanma grubuna daha ayrılmıştır (Cassidy, 1988). İki-üç puan alan çocuklar kaçınıcı ve dört-beş puan alan çocuklar kararsız / sınıflandırılmayan gruplarına atanmışlardır. Ancak, kaçınıcı ve kararsız bağlanma grupları arasında bu tür niceliksel bir ayrım kuramsal ve görgül olarak yapılmadığı için bu çalışmada sadece güvenli ve güvensiz sınıflamaları kullanılmıştır.

Genel bağlanma sınıflaması için değerlendirmeciler arası ilişki (iki değerlendirmeci için) .91 olarak belirlenmiştir (Cicchetti, 1984). Her bir öykünün sınıflanması için iki değerlendirmeci arası katsayının .72 ile .92 arasında değiştiği belirlenmiştir (Cicchetti, 1984; Vershueren, Schoefs ve Marcoen, 1996b). Page ve Bretherton, (1994), BÖTT ile bağlanma temsillerini ölçmeye yönelik diğer araçlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Alternatif bir bağlanma temsilleri ölçeği olan “Ayrılma Kaygısı Ölçeği” (Seperation Anxiety Test) ile karşılaştırıldığında, güvenli bağlanma puanlarının aynı yönde ilişki gösterdiği gözlenmiştir (Slough ve Greenberg, 1990).

Bu çalışmada, Öykülerin Yargıcılararası güvenirliğinin ($n = 45$ için Kappa = .810 ile 1.0 ($p < .05$)) arasında değiştiği ve genel bağlanma sınıflamasının ($n = 45$, Kappa = .825, $p < .05$)) istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir.

2. 2. 1. v. Kukla Görüşmesi Benlik Değeri Ölçeği (KGBDÖ)

“Kukla Görüşmesi Ölçeği” benliğin içsel çalışan modelini değerlendirmek üzere Cassidy (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek yarı yapılandırılmış görüşme formundadır. Görüşme sırasında çocuğa bir el kuklası verilmekte ve çocuktan araştırmancının sorduğu 20 soruyu el kuklası aracılığıyla yanıtlaması istenmektedir. “...Çocuğun el kuklası aracılığıyla verdiği yanıtların, çocuğun herhangi bir diğeri tarafından nasıl algılandığı hakkındaki

görüşlerini yansıttığı kabul edilmiştir...” (Cassidy, 1988, s. 125). Başka bir ifadeyle, yanıtların, çocuğun kişilerarası ilişki içinde kendine verdiği değeri yansıttığı varsayılmıştır. Cassidy’nin orijinal çalışmasında “Croco” isminde bir timsah el kuklası kullanılmıştır. Bu çalışmada daha nötr bir uyaran olduğu düşünülen “Bixi” adında bir köpek el kuklası tercih edilmiştir.

KGBDÖ, benliğe ait içsel çalışan modelleri değerlendirmek için geliştirilmiş bir ölçüm aracıdır (Bertherton, Ridgeway, ve Cassidy, 1993). Dolayısıyla, benlik değeri izole değil, ilişkisel bir boyutta değerlendirilmektedir. Benliği izole bir yapı olarak değerlendiren ölçüm araçları, benliği oluşturan alt boyutlarda (örneğin, başarı motivasyonu, beden imgesi gibi) olumluluk-olumsuzluk puanları sağlamaktadır (Maselle, Ablow, Cowan ve Cowan, 1998). KGBDÖ ise benlik değerini olumluluk-olumsuzluk ve esneklik-katılık olmak üzere iki boyutta değerlendirmektedir. Olumluluk boyutu olumlu benlik değeri ve algısını, esneklik boyutu çocuğun kendinin olumlu ve olumsuz özelliklerini değerlendirmedeki esnekliğini yansıtmaktadır. Cassidy’nin (1988) orijinal çalışmasında esneklik ve olumluluk puanları ortak olarak hesaplanmış ve olumlu-esnek, olumlu-katı, olumsuz-esnek ve olumsuz-katı olmak üzere 4 benlik sınıflaması oluşturulmuştur. Daha sonra ölçek yeniden gözden geçirilmiş ve olumluluk ve esneklik puanlarının ayrı ayrı hesaplandığı bir işlem geliştirilmiştir (Vershueren, Schoefs ve Marcoen, 1994; Verschueren ve Marcoen ve Schoefs, 1996b). Sınıflamaların değerlendirmeciler arası güvenilirliği $\kappa=.87$ olarak hesaplanmıştır (Vershueren ve Marcoen ve Schoefs, 1996b). Bu çalışmada Olumluluk ve Esneklik puanları ayrı ayrı hesaplanmıştır. Benlik sınıflamalarına olumluluk ve esneklik boyutlarındaki hata sayısı temel alınarak ulaşılmaktadır. KGBDÖ’nin puanlaması ve sınıflaması hakkında detaylı bilgi Ek-5’te verilmiştir

Bu çalışmada, Olumluluk boyutunun ($n = 48$, $r = .897$, $p < .05$), Esneklik boyutunun ($n = 48$, $r = .872$, $p < .05$) ve benlik değeri sınıflamalarının ($n = 48$, $r = .787$, $p < .05$) test-tekrar test güvenilirliklerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında, Olumluluk boyutunun ($n = 52$, $r = .957$, $p < .05$), Esneklik boyutunun ($n = 52$, $r = .965$, $p < .05$) ve benlik değeri sınıflamalarının ($n = 52$, $r = .861$, $p < .05$) yargıcılararası

güvenirliklerinin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir.

2. 2. 1. vi. Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği (ÇKTÖ)

ÇKTÖ çocukların anneleriyle ilişkili kişilerarası temsillerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek geliştirilirken Safran ve Hill'in (1993) "Kişilerarası Şemalar Ölçeği" temel alınmıştır. Ölçek, Dostluk, Düşmanlık, Pasiflik ve Baskınlık boyutlarını yansıtan dört kişilerarası öyküden oluşmaktadır. Uygulama sırasında, çocukların oyuncak anne ve çocuğu kullanarak başlangıçları araştırmacı tarafından verilen kişilerarası durumları tamamlamaları istenmektedir. Araştırmacı oyuncacı kullanarak kişilerarası etkileşimi başlatmakta, sonra da çocuğun anne oyuncacı kullanarak oyunu tamamlaması beklenmektedir. Çocuğun oyunu tamamlayış biçiminin, ilişkili kişilerarası durumla ilgili annesine yönelik beklentilerini yansıtacağı varsayılmaktadır. İşlemlerin sonunda yargıcılardan çocuğun oyunu tamamlayış şeklini 8 kişilerarası tepki boyutundan birinde sınıflamaları istenmektedir. Her bir boyut için, çocukların kişilerarası ilişkideki tamamlanma beklentileri +1 ile -1 arasında puan değeri alabilmektedir. +1'e yaklaşan puanlar çocuğun verilen kişilerarası ilişki boyutunda tamamlanma beklentisinin arttığını; -1'e yaklaşan puanlar tamamlanma beklentisinin azaldığını göstermektedir. Ölçeğin uygulama ve puanlamasına ilişkin detaylı açıklama Ek-6'da verilmiştir.

Bu çalışmada, Öykülerin Dostluk ($n = 52$, $r = .909$, $p < .05$), Düşmanlık ($n = 52$, $r = .803$, $p < .05$), Pasiflik ($n = 52$, $r = .871$, $p < .05$) ve Baskınlık ($n = 52$, $r = .767$, $p < .05$) boyutlarının Yargıcılararası güvenirliğinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir..

2. 2. 1. vii. Öğretmen Değerlendirme Formu (ÖDF)

ÖDF öğretmenin çocuk hakkındaki izlenimlerini değerlendirmek üzere araştırmacı geliştirilmiştir. Benliği temsil ettiği kabul edilen yedi boyutta toplam 29 ifade içermektedir. Öğretmenlerden verilen ifadelerin değerlendirdikleri çocuğu ne ölçüde tanımladığını 5'li Likert tipi bir ölçek üzerinden işaretlemeleri istenmektedir. 5 "tamamen uygun" ve 1 "hiç

uygun değil” olmak üzere 1’den 5’e kadar bir yanıt aralığı vardır. 3 ölçeğin orta noktasıdır. Ölçek değerlendirilirken 2, 3, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 18, 22, 24, 25, 26, ve 27. maddeler ters çevrilerek kodlanır. Toplam puan en düşük 29 ve en yüksek 140 arasında değişir. Yüksek puanlar öğretmenin çocuğa yönelik değerlendirmelerinin olumlu olduğuna işaret eder.

Bu çalışmada, ÖDF’nin güvenirliği ile ilişkili olarak alfa katsayısı .95; Spearman Brown iki yarı test korelasyonu ise .94 olarak gözlenmiştir. ÖDF madde toplam korelasyonlarının yüksek olduğu (.40 ile .83 arasında değiştiği) ve maddelerin öğretmenlerin çocukla ilişkili değerlendirmelerini olumluluk ve olumsuzluk bakımından iyi ayırt ettiği belirlenmiştir. Ölçek Ek 7’de verilmiştir.

2. 3. İŞLEM

Örnekleme oluşturan çocuklara bireysel olarak uygulama yapılmıştır. Uygulamalar için anaokullarında ve anasınıflarındaki kullanılmayan derslikler seçilmiştir. Mümkün olduğunca ses izolasyonu sağlanmaya çalışılmış ve uygulamaların bölünmemesine özen gösterilmiştir. Uygulama odasına çocuğun yaşına uygun bir masa ve iki sandalye yerleştirilmiş, kayıt cihazları uygulama başlamadan önce uygulamanın tam görüntüsünü alabilecek ve ışığı kullanabilecek şekilde hazırlanmıştır. Her uygulamadan önce çocuğun kayıt cihazlarını tanıması ve incelemesi için vakit ayrılmıştır. Her uygulamanın sonunda katılımcılar hazine sandığı olarak isimlendirilen oyuncak kutusundan bir küçük oyuncak hayvan seçme hakkı kazanmışlardır. Uygulamalar sabah 9:30-11:00 ve akşam üzeri 15:00 ve 16:30 saatleri arasında yapılmış, çocukların uyku ve yemek saatlerinin hemen sonrası ve öncesine denk gelmemesine özen gösterilmiştir. Özel aktivite ve kutlamaların yapıldığı günlerde çocuklar grup içinden alınmamış ve gerekiyorsa uygulama randevuları iptal edilmiştir.

BÖTT, KGBDÖ ve ÇKTÖ ayrı günlerde uygulanmış ve her bir uygulama arasında en az 4 gün ile 1 hafta arasında değişen boşluklar verilmiştir. Her bir ölçek grubu kendi ölçeğinin

değerlendirmesi konusunda eğitim verilmiş iki yargıcıya gönderilmiştir. Yargıcılar birbirinin puanlamasından haberdar değildir. Toplam puanlar ve sınıflamalar yargıcıların değerlendirmeleri kullanılarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

KŞÖ, RQ ve kişisel bilgi formu annelere kapalı bir zarfın içinde verilmiştir. Yine zarfın ağzı kapalı olarak geri alınmıştır. Anasınıfı öğretmenlerinden her bir çocuk için ÖDF'yi doldurmaları istenmiştir. Her bir çocuk için kod numarası verilmiş ve çocuk, anne ve öğretmenden toplanan görsel ve yazılı veriler çocukların isimleri silinip bu numaralar kullanılarak arşivlenmiştir. Araştırmada toplanan tüm veriler, “Statistical Package for Social Studies 10.0” (SPSS 10.0) bilgisayar yazılımı aracılığıyla çözümlenmiştir.

2. 4. ÖLÇEK GELİŞTİRME VE UYARLAMAYA YÖNELİK ÖN ÇALIŞMALAR

2. 4. 1. Bağlanma Öykü Tamamlama Testi (BÖTT) Geliştirilme Süreci

Anneyle kurulan bağlanma ilişkisinin içsel çalışan modellerinin değerlendirilmesine yönelik ölçek geliştirme ön-çalışmasının ilk aşamasında, alternatif iki değerlendirme stratejisi üzerinde durulmuştur. Birinci strateji çerçevesinde, çocuğun bağlanma temsillerinin T.A.T. (Tematik Algı Testi) benzeri yarı yapılandırılmış görsel uyaranlar aracılığıyla harekete geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda T.A.T. benzeri üç kart deneme amaçlı olarak oluşturulmuştur. Birinci kartta, gece tek başına uyanan bir çocuk gösterilmektedir. Katılımcıdan “daha sonra neler olduğunu” ve “çocuğun annesinin ne yaptığını” anlatması istenmiştir. İlk kart çocuğun içinde bulunduğu stres durumuna karşı anne duyarlılığını ölçmeyi hedeflemektedir. İkinci kartta anne ve babanın uzaklaştığını gösteren ve üçüncü kartta ise anne-babanın dönüşünü gösteren bir tema verilmiştir. Katılımcılardan “daha sonra neler olduğunu” ve “kahramanların neler yaptığını” anlatmaları istenmiştir. İkinci kart aracılığıyla çocuğun ayrılmayla ilişkili bağlanma temsillerinin ve üçüncü kartta ise yeniden bir araya gelmeyle ilişkili bağlanma temsillerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Kartlar Ek 8’de verilmiştir. Kartlar anaokuluna giden 6 yaş grubu 10 çocuk üzerinde sınanmıştır. Ön-uygulama sonuçları çocukların, kartta verilen

temaya bağı kalmakta güçlük çekebildiklerine ve tepkilerin değerlendirmesinde güçlükler yaşandığına işaret etmiştir. Bu veriler ışığında uyarının daha tanımlı olduğu, çocuğun sözel tepkilerin yanı sıra motor tepkilerle de yanıt verebileceği ve tepkilerin daha kolay sınıflandırılabileceği bir ölçek geliştirilmesine karar verilmiştir.

Birinci ölçek geliştirme denemesinden elde edilen sonuçlar temel alınarak, çocuğun bağlanma temsillerinin yaş grubuna daha uygun bir yöntem olan öykü-oyunlar aracılığıyla değerlendirilmesine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda değerlendirme için “Bağlanma Öykü Tamamlama Testi” (BÖTT) kullanılmıştır. Bu araştırmada kullanılan öyküler Bretherton, Ridgeway ve Cassidy (1993) çalışmasında kullanılan öykü seti Türkçe’ye uyarlanarak elde edilmiştir.

BÖTT biri ısınma öyküsü olmak üzere bağlanma temsilleriyle ilişkili toplam altı öyküden oluşmaktadır. Isınma öyküsü değerlendirmeye katılmaz. Birinci öyküde, çocuğun yaptığı bir hata sonucu yaşadığı gerilime yönelik anne duyarlılığı incelenir (çocuk kazayla masadaki meyve suyunu döker). İkinci öykü, çocuğun imgesel ya da duygusal bir tehditle karşılaştığı durumda anne duyarlılığını incelemeye yöneliktir (çocuk yatağın altında olduğunu söylediği canavardan korkar ve yardım ister). Üçüncü öyküde ise fiziksel bir yaralanma ya da tehdit durumunda çocuğun gönderdiği gerilim sinyallerine yönelik anne duyarlılığı değerlendirilir (çocuk düşerek yaralanır). dördüncü öyküde ayrılık durumu (anne-baba tatil için uzaklara gider) ve beşinci öyküde tekrar bir araya gelme durumu (anne-baba tatilden eve döner) incelenmiştir. Ek 4’te öykülerin detaylı tanımı ve uygulama şekli verilmiştir.

BÖTT’nin kapsam geçerliğini incelemek amacıyla, öykülerin yukarıda sözü edilen bağlanmayla ilişkili durumlarını ne ölçüde temsil ettiği, gelişim psikolojisi alanında uzman psikologlara (3 kişi) değerlendirtilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, ölçülmek istenen bağlanma ile ilişkili durum verilerek öykünün bu durumu ne ölçüde kapsadığı sorulmuştur. Yargıcılar öykülerin kapsama düzeyini 10’luk bir ölçek üzerinden değerlendirmişlerdir. Aşağıda bu değerlendirmelere ilişkin bir örnek verilmiştir.

ÖYKÜ 2									
Aşağıdaki öykü imgesel bir tehdit karşısında korkan ve yardım isteyen bir çocukla ilişkilidir.									
Hiç uygun değil									tamamen uygun
1	2	3	4	5	6	8	9	10	

Yargıcı değerlendirmelerinin ortalamaları aşağıda verilmiştir.

Değerlendirilen Öykü	Ortalama Puan
ÖYKÜ 1	8.6
ÖYKÜ 2	9
ÖYKÜ 3	9
ÖYKÜ 4	10
ÖYKÜ 5	10

Daha sonra ölçek, özel bir anaokuluna devam eden 6 yaş grubundan 10 çocuğa uygulanmıştır. Bu uygulamada, çocukların sorunsuz bir şekilde yönergeyi takip edebildikleri, oyuna katıldıkları, dikkatlerini oyun süresinde koruyabildikleri ve verilen temaya bağlı kaldıkları gözlenmiştir.

BÖTT için her bir öykü güvenli ya da güvensiz olarak sınıflanır. Beş öykünün sınıflamaları temel alınarak, çocuk için genel bir bağlanma sınıflamasına ulaşılır Öykülerin değerlendirme ve sınıflama ölçütleri Ek 4'te verilmiştir.

2. 4. 2. Kukla Görüşmesi Benlik Değeri Ölçeği (KGBDÖ) Geliştirilme Süreci

İlk aşamada Cassidy'nin (1988) özgün çalışmasındaki 20 soru Türkçe'ye aktarılmıştır. Çevrilen maddeler, araştırmacı ve iki profesyonel çevirmenden oluşan üç kişilik bir grup tarafından gözden geçirilmiştir. Çeviri ve özgün sorular arasında fark olmadığı

belirlenmiştir. Ölçek, özel bir anaokuluna devam eden 6 yaş grubundan 15 çocuğa uygulanmıştır. Bu uygulamada, çocukların yönergeyi ne ölçüde takip edebildikleri, her bir maddenin anlaşılabilirlik düzeyi ve soru diziminin tepkiler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu uygulama sonunda katılımcılar tarafından anlaşılmasında güçlük olduğu belirlenen maddelerde değişikliğe gidilerek ölçekteki son düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle ilgili örnekler aşağıda yer almaktadır.

“(Çocuğun adı)’nın iyi olan özelliği nedir?” sorusunun çocuklar tarafından sahip olduğu somut bir şey olarak algılandığı tespit edilmiştir. Genellikle, “odası”, “bebeği”, “abisi”, “çantası” gibi yanıtlar alınmıştır. “iyi özellik” tamlaması yerine “iyi yönü”, “iyi tarafı” ve “iyi huyu” kelimeleri kullanılarak soru cümlesi tekrar kurulmuştur. Çocukların “(çocuğun adı)’nın iyi huyu nedir?” sorusunu açıkça anladıkları ve yanıtladıkları gözlenmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar arasında “okulda en birinci olması”, “uslu durması”, “teşekkür etmesi” sayılabilir.

“(Çocuğun adı) hiç kötü bir çocuk oldu mu?” üzerinde değişiklik yapılan bir diğer sorudur. “kötü bir çocuk” tamlamasının Türk çocukları için çok rahatsız edici olduğu ve çocukları “hayır” şeklinde yanıt vermeye yönlendirdiği belirlenmiştir. Bu madde “(çocuğun adı) kötü huyu nedir?” şeklinde yeniden yazılmıştır. Böylece çocuğun sosyal olarak kabul gören yanıtı verme yönündeki eğilimi ve maddenin yarattığı rahatsızlıkla başa çıkılmıştır. Bu soruya verilen yanıtlar arasında “annesini kızdırmak”, “bazen ağlaması”, “dövüş etmek”, “hiç kötü huyu yok” sayılabilir.

“(Çocuğun adı) genellikle doğru şeyleri mi yapar?” maddesinden sonra gelen “her zaman mı?” baskı sorusunun çocukları sosyal olarak kabul gören yanıtı verme yönünde zorladığı gözlenmiştir. Bu nedenle “her zaman mı?” yerine, hep doğru şeyleri mi yapar yaks a bazen hata da yapar mı?” şeklinde daha açıklayıcı bir madde oluşturulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar arasında “bazen hata yapar ama annesi onu affeder”, “az hata yapar”, “bazen kardeşiyle uzağa gidince hata olur”, “hiç hata yapmaz” sayılabilir.

6 yaş çocuklarının bilişsel ve davranışsal performanslarını açıkça ayırt edebildikleri gözlenmiştir. Bu nedenle, bilişsel ve davranışsal performans değerlendirmelerine yönelik iki ayrı soru sorulmuştur. “(Çocuğun adı) çok şeyler biliyor mu?” sorusuna verilen yanıtlar arasında “sayıları biliyor”, “matematik biliyor”, “ingilizce biliyor”, “okulda öğrendiklerini biliyor”, “Allah’ı biliyor”, “az şeyler biliyor” sayılabilir. “(Çocuğun adı) çok şeyler yapabiliyor mu?” sorusuna verilen yanıtlar arasında “kağıt kesebiliyor”, “adını yazabiliyor”, “ağaç, kuş çizebiliyor”, “oyun oynayabiliyor”, “hiçbir şey yapamaz” sayılabilir.

Özgün ölçeğe “(Çocuğun adı)’nın iyi olan özelliği nedir?” maddesinden sonra gelen “en iyi özelliği nedir?” maddesi, “(Çocuğun adı) hiç kötü bir çocuk oldu mu?” maddesinden sonra gelen “en kötü özelliği nedir?” maddesi yeni bir bilgi sağlamadığı için ölçekten çıkarılmıştır. Ayrıca, “ileride bu çocuğa ne olacak”, “bu çocuğun başına neler geleceği senin için önemli mi?” maddeleri hiçbir şekilde çocuklar tarafından anlaşılamadığı için ölçek dışında bırakılmışlardır. Geleceğe dair bu tür bir öngöründe bulunmanın yaş grubu için erken bir beklenti olduğu sonucuna varılmıştır. Bu maddelerin yerine çocuğun benlik değerinin kaynağını sorgulamak adına “neden değerli bir çocuk” maddesi eklenmiştir. Bu maddeye verilen yanıtlar arasında “çünkü anne-babası onu çok seviyor” en sık rastlanan tepkidir. “akıllı diye”, “her şeyi çok güzel yaptığı için”, “hatalarını düzeltere bildiği için”, “şımarmadığı için” ve “herkes onu çok seviyor da ondan” diğer sık gözlenen yanıtlardır. Ölçeğe, çocuğun kendine yönelik şu anki beklentilerini değerlendirmeye yönelik 3 madde eklenmiştir: “(Çocuğun adı) öğrendiklerini çabuk unuttur mu?”, “(Çocuğun adı) yeni oyunları çabuk öğrenir mi?”, “Diğer çocuklar (Çocuğun adı) oyuna çağırıyorlar mı?”.

Ölçeğin son hali 20 madde içermektedir. 17 madde (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 16, 18, 19 ve 20 maddeler) benlik değerlendirmesinin olumluluk boyutunu; 3 madde (10, 15 ve 17 maddeler) benlik değerlendirmesindeki esneklik boyutunu yansıtmaktadır. Ölçekten olumluluk puanı, esneklik puanı ve benlik sınıflaması olmak üzere 3 tür puan elde edilmektedir. Puanlama işlemiyle ilgili detaylı bilgiler Ek 5’te detaylı olarak tanımlanmıştır.

2. 4. 3. Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği (ÇKTÖ)

ÇKTÖ geliştirilirken Keissler'in (1988) 16 segmentli kişilerarası döngü modeli kuramsal olarak benimsenmiştir. Safran'ın, Keissler'in modeline bağlı olarak geliştirdiği yetişkinler için "Kişilerarası Şemalar Ölçeği" (KŞÖ) temel alınarak 16 oyun-öykü hazırlanmıştır. Öyküler araştırmacının her bir kişilerarası davranış örüntüsünü oyuncak çocuk aracılığıyla anlatmasıyla başlar. Daha sonra katılımcılardan anne oyuncağı oynatarak çocuğun davranışının anne tarafından nasıl tamamlandığını göstermesi istenir.

Ölçek geliştirme sürecinin ilk aşamasında 16 öykü bir grup anaokulu öğrencisine uygulanmıştır. 16 öykünün tamamlanmasının çok uzun zaman aldığı belirlenmiştir. Bu süre içinde çocukların dikkatlerini korumakta ve uygulamayı sürdürmekte büyük güçlük çektikleri gözlenmiştir. Bunun yanında, 16 kişilerarası davranış örüntüsü çocuklar tarafından çok karmaşık ve ayırt edilmesi güç bulunmuştur. Sonuç olarak, ölçülmek istenen kişilerarası davranış örüntüleri iki temel boyuttaki (kontrol ve yakınlık) dört temel örüntüye (dostça, düşmanca, baskın ve pasif) indirgenmiştir.

Daha sonra, öykülerin kişilerarası boyutta uygunluğunu sınamak için öyküler 60 üniversite öğrencisine verilmiştir. Yargıcılardan öyküleri boyutların altına yerleştirmeleri istenmiştir. Aşağıda bu değerlendirmelere ilişkin bir örnek verilmiştir.

Çocuk bugün annesine çok kızgınmış. Ona kızmak, onunla tartışmak istiyormuş.			
DÜŞMANCA	DOSTÇA	PASİF	BASKIN
()	()	()	()

Yargıcıların sınıflamadaki doğruluk yüzdeleri aşağıda verilmiştir.

Değerlendirilen Öykü	Doğruluk Yüzdesi
DOSTÇA	%98.3
DÜŞMANCA	%71.2
BASKIN	%83.1
PASİF	%88.1

Öyküler ve puanlama işlemiyle ilgili bilgiler Ek 6’da detaylı olarak tanımlanmıştır.

2. 4. 4. Öğretmen Değerlendirme Formu (ÖDF)

Öğretmen Değerlendirme Formu (ÖDF) öğretmenin çocuk hakkındaki değerlendirmelerine ulaşmak amacıyla geliştirilmiştir. İlk olarak benlik kavramını tanımladığı literatürce desteklenen 7 kategoride (Akran Kabulü, Sosyal yeterlilik, Başarı Motivasyonu, Akademik yeterlik, Beden İmgesi, Depresyon – Anksiyete, Saldırganlık-Düşmanlık) toplam 49 soru oluşturulmuştur. İzleyen aşamada sorular anasınıfı öğretmenleri ve gelişim psikolojisi alanında uzman yargıcılar tarafından yaş grubuna uygunluğu açısından değerlendirilmiştir. Uzun ve anlaşılması güç maddeler belirlenmiştir. Uygun olmadığı gözlenen maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Akademik yeterlik kategorisi çocukların günlük yaşamıyla doğrudan ilişkili olmadığı ve yanıtlamada güçlük çektikleri için ölçekten tamamen çıkarılmıştır. Bu çalışmanın sonunda soru sayısı 29’a indirilmiştir. ÖDF’yi oluşturan sorular Ek-7’de verilmiştir. Geliştirilen ve uyarlanan ölçeklerin geçerlik ve güvenirliklerine ilişkin analiz sonuçları bulgular bölümünde özetlenmiştir.

BÖLÜM 3

BULGULAR

Çalışmanın bu aşamasında geliştirilen ve uyarlanan ölçeklerin geçerlik ve güvenirliklerine ait bulgulara “Ön Çalışmaya İlişkin Bulgular” başlığı altında yer verilmiştir. “Ana Çalışmaya İlişkin Bulgular” başlığı altında ise, yöntem bölümünde tanımlanan ölçüm araçlarıyla toplanan verilerin analiz sonuçları verilmiş ve araştırma soruları istatistiksel olarak sınanmıştır.

3. 1. ÖN ÇALIŞMAYA İLİŞKİN BULGULAR

3. 1. 1. BÖTT , KGBDÖ ve ÇKTÖ’nin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

ÇKTÖ’nin Güvenirliği, test-tekrar test tekniği ve yargıcılar arası güvenirlik katsayısı hesaplanarak, KGBDÖ ve BÖTT güvenirliği yargıcılar arası güvenirlik katsayısı hesaplanarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarla ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır.

DENEKLER: Ön-çalışmanın örneklemini ODTÜ anaokulu ve iki özel anaokuluna devam eden toplam 52 çocuk oluşturmuştur. Katılımcıların 22’si kız 30’u erkek çocuktur. Tüm grubun yaş ortalaması $X= 5.5$, $S=.5$, yaş aralığı=5-6.7 dir.

İŞLEM: Örnekleme oluşturan çocuklarla uygulamalar bireysel olarak yapılmıştır. Uygulama sırasında çocukların yaşı ve cinsiyeti araştırmacı tarafından not alınmıştır. Her ölçeğin uygulaması ayrı bir günde yapılmış ve ÇKTÖ’nin test tekrarı ilk uygulamadan bir ay sonra gerçekleştirilmiştir. Tüm uygulamaların görsel kaydı alınmış ve ikişer yargıcı tarafından değerlendirilmiştir.

3. 1. 1. i. BÖTT Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Çocuğun her bir bağlanma öyküsü için verdiği tepkiler güvenli ve güvensiz olarak iki kategoride sınıflanmıştır. Benzer şekilde genel bağlanma sınıflaması da öykülerde gösterilen performanslar temel alınarak güvenli ve güvensiz olarak yapılmıştır. Hem bireysel olarak öyküler için hem de genel olarak bağlanma türü için elde edilen puanlar sınıflama düzeyinde değişkenlerdir. Dolayısıyla, yargıcılararası güvenirlilik Cohen Kappa katsayısı tekniği ile hesaplanmıştır. Kappa değerleri 0-1 arası değişmektedir. Yüksek değerler daha iyi bir güvenirliliğe işaret eder. Genel olarak .70'den büyük Kappa değerleri güvenirlilik için yeterlidir.

Genel bağlanma sınıflamasına ilişkin yargıcılararası güvenirlilik katsayısı ($n=45$, $kappa=.825$, $p<.05$) yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Birinci bağlanma öyküsü için yargıcılararası güvenirlilik katsayısı ($n=45$, $kappa=.866$, $p<.05$) yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. İkinci bağlanma öyküsü için yargıcılararası güvenirlilik katsayısı ($n=45$, $kappa=.814$, $p<.05$) yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Üçüncü bağlanma öyküsü için yargıcılararası güvenirlilik katsayısı ($n=45$, $kappa=1$, $p<.05$) yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dördüncü bağlanma öyküsü için yargıcılararası güvenirlilik katsayısı ($n=45$, $kappa=.928$, $p<.05$) yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Beşinci bağlanma öyküsü için yargıcılararası güvenirlilik katsayısı ($n=45$, $kappa=1$, $p<.05$) yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

BÖTT'nin ve Bireysel olarak öykülerin yargıcılararası güvenirlilik çözümlemeleri genel olarak değerlendirildiğinde, BÖTT'nin kabul edilebilir sınırlarda güvenirliliğe sahip olduğunu ve üzerinde çalışılan örneklem olan 6 yaş çocuklarında kullanılabilir olduğunu göstermiştir. Bu genel sonuç doğrultusunda, asıl araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir.

3. 1. 1. ii. KGBDÖ Güvenirliğine İlişkin Bulgular

KGBDÖ'den Olumluluk, Esneklik puanları ve genel sınıflama puanı olmak üzere üç tür puan elde edilmiştir. Olumluluk ve Esneklik alt ölçeklerinden elde edilen değerler sürekli değişkenlerdir. Dolayısıyla, Olumluluk ve Esneklik boyutlarının test-tekrar test güvenirlik katsayıları ve yargıcılar arası güvenirlik katsayıları hesaplanırken Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Genel benlik değeri sınıflaması ise 4 kategoriden oluşan ve sıralama özelliği gösteren bir değişkendir. Dolayısıyla, Benlik sınıflamalarının test-tekrar test güvenirlik katsayısı ve yargıcılar arası güvenirlik katsayıları hesaplanırken Kendall's tau-b korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

Tests-tekrar test uygulamasının sonunda KGBDÖ'nün Olumluluk alt boyutu ($n=48$, $r=.897$, $p<.05$) ve Esneklik alt boyutu ($n=48$, $r=.872$, $p<.05$) için güvenirlik katsayıları yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Olumluluk alt boyutu ($n=52$, $r=.957$, $p<.05$) ve Esneklik alt boyutu ($n=52$, $r=.965$, $p<.05$) için yargıcılar arası güvenirlik katsayıları yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Benlik değeri sınıflaması için test-tekrar test güvenirlik katsayısı ($n=48$, $r=.787$, $p<.05$) yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Benlik sınıflaması için yargıcılar arası güvenirlik katsayısı ($n=52$, $r=.861$, $p<.05$) ise yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

KGBDÖ'nin Olumluluk, Esneklik puanlamaları ve genel benlik sınıflamasının güvenirlik çözümlmeleri genel olarak değerlendirildiğinde, KGBDÖ'nin kabul edilebilir sınırlarda güvenirliğe sahip olduğunu ve üzerinde çalışılan örneklem olan 6 yaş çocukları üzerinde kullanılabilir olduğunu göstermiştir. Bu genel sonuç doğrultusunda, asıl araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir.

3. 1. 1. iii. ÇKTÖ Güvenirliğine İlişkin Bulgular

ÇKTÖ kişilerarası temsillerin 4 boyutunda (dostluk, düşmanlık, pasiflik ve baskınlık) bilgi sağlamaktadır. Her bir boyut için, çocukların kişilerarası ilişkideki tamamlanma beklentileri

+1 ile -1 arasında puan değeri alabilmektedir. +1'e yaklaşan puanlar çocuğun verilen kişilerarası ilişki boyutunda tamamlanma beklentisinin arttığını; -1'e yaklaşan puanlar tamamlanma beklentisinin azaldığını göstermektedir. Yargıcılar arası güvenirlik hesaplanırken Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

Dostluk boyutu için yargıcılar arası güvenirlik katsayısı ($n=52$, $r=.909$, $p<.05$) yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca, düşmanlık boyutu için yargıcılar arası güvenirlik katsayısı ($n=52$, $r=.803$, $p<.05$) yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Pasiflik boyutu ($n=52$, $r=.871$, $p<.05$) ve Baskınlık boyutu ($n=52$, $r=.767$, $p<.05$) için yargıcılar arası güvenirlik katsayısı yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

ÇKTÖ'nin Dostluk, Düşmanlık, Pasiflik ve Baskınlık puanlamalarının sınıflamasının güvenirlik çözümleri genel olarak değerlendirildiğinde, ÇKTÖ'nin kabul edilebilir sınırlarda güvenirliğe sahip olduğunu ve üzerinde çalışılan örneklem olan 6 yaş çocuklarında kullanılabilir olduğunu göstermiştir. Bu genel sonuç doğrultusunda, asıl araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir.

3. 1. 2. ÖDF'nin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

ÖDF'nin Güvenirlikleri, madde toplam korelasyonu, Cronbach Alfa güvenirliği ve iki yarı test güvenirliği teknikleriyle değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarla ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır.

DENEKLER: ÖDF için yapılan ön-çalışmanın örneklemi H.Ü. Çocuk Gelişimi ve Anasınıfı Öğretmenliği Bölümlerine devam eden 100 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Öğrencilerinin anaokullarındaki staj çalışmalarının devam ediyor olmasına dikkat edilmiştir. Katılımcıların tamamı kadındır.

İŞLEM: ÖDF'nin örneklemi oluşturan katılımcılarla uygulamalar toplu halde yapılmıştır.

Uygulama sırasında katılımcılardan anaokulunda izlemekte oldukları 5-6 yaş arası çocuklardan birini düşünerek ÖDF'yi doldurmaları istenmiştir. Öğretmen Değerlendirme Formu (ÖDF)'nin yapı geçerliğini sınamak amacıyla, faktör analizi türlerinden Temel Bileşenler Analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre faktör sayısı 6 olarak belirlenmiştir. Elde edilen bu 6 faktör, Varimax rotasyon sonrasında toplam varyansın %73.951'ni açıklamaktadır. elde edilen 6 faktörde yer alan maddelerin faktör yükleri Tablo 3.1'de gösterilmiştir. Faktör yüklerinin kesme noktası .40 olarak alınmıştır.

Tablo 3. 1. ÖDF Faktör Analizi Sonuçları

Madde	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Faktör 6
1		.606				
2						.414
3			.656			
4		.849				
5		.486				
6						.585
7	.687					
8	.722					
9			.604			
10			.842			
11		.789				
12		.523				
13	.794					
14						.739
15	.748					
16			.674			
17	.688					
18			.698			
19				-.817		
20		.659				
21		.685				
22			.587			
23						.716
24	.692					
25				.812		
26	.665					
27			.503			
28					.910	
29					.789	

Ortaya çıkan faktörlerin altında yer alan maddeler incelendiğinde, faktör yapısının öğretmen değerlendirmesinin farklı 6 boyutuna işaret ettiği görülmüştür. Her bir faktör ve altında yer alan maddeler aşağıda verilmiştir.

Faktör 1 (Davranış kontrolü ve Patoloji göstergesi)

- 7- Sık sık başını derde sokar.
- 8- Mutsuz bir çocuktur.
- 13- Bedensel özelliklerinden şikayet eder.
- 15- Diğer çocuklarla alay eder ya da sataşır.
- 17- Yetişkinlerden ayrılmakta zorlanır.
- 24- Kurallara uymada sorun yaşar.
- 26- Genellikle endişelidir.

Faktör 2 (Özgüven ve Akran kabulü göstergesi)

- 1- Yeni etkinlikleri kolayca öğrenir.
- 4- Çok arkadaşı vardır.
- 5- Kendini yakışıklı/güzel bulur.
- 11- Başarılı olmayı önemser.
- 12- Çocuklar birlikte oynuyorlarsa, kolayca onlara katılır.
- 20- Kolayca yeni arkadaşlar edinir.
- 21- Yaşlıları tarafından sevilir.

Faktör 3 (İçedönüklük ve Kaygı göstergesi)

- 3- Yeni insanlarla tanıştığında çekingen, utangaç davranır.
- 9- Aniden korkuya kapılır.
- 10- Öğrendiklerini çabuk unutur.
- 16- oyunlara ve etkinliklere ilgi göstermez.
- 18- Kendine sorulan soruları yanıtlamakta zorlanır.
- 22- Saçlarının ve yüzünün daha farklı olmasını ister.
- 27- Diğer çocukların pek fazla ilgi göstermediği bir çocuktur.

Faktör 4 (Keşif eğilimi göstergesi)

- 19- Yeni bir şeyi anlamak ve öğrenmek ister.
- 25- Hata yaptığında kendini çok kötü hisseder.

Faktör 5 (Kendini kabul göstergesi)

- 28- Kendini sever.
- 29- Kendisiyle barışık bir çocuktur.

Faktör 6 (Sportif yeterlilik ve başarı göstergesi)

- 2- Bir işte zorlanırsa hemen vazgeçer.
- 6- Bedensel etkinliklerden hoşlanır (koşmak, top oynamak, yüzmek, gibi).
- 14- Spor etkinliklerinde başarılıdır.
- 23- Genellikle hareketli ve enerjiktir.

Öğretmen Değerlendirme Formu (ÖDF) için madde toplam korelasyonları ile alt %27 ve üst %27 grupların madde puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-test sonuçları Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2. incelendiğinde, ölçekte yer alan tüm maddeler için (madde 19 ve 25 dışında bırakılarak) madde toplam korelasyonunun .40 ile .83 arasında değiştiği ve t- değerlerinin anlamlı ($p < .05$) olduğu görülmektedir. Buna göre, ölçekteki maddelerin güvenilirliklerinin yüksek ve aynı boyutu ölçmeye yönelik olduğu söylenebilir. Bu bulgu, maddelerin öğretmenlerin çocukla ilişkili değerlendirmelerini olumluluk ve olumsuzluk bakımından ayırt ettiği şeklinde yorumlanabilir. ÖDF’nun güvenilirliği ile ilişkili olarak Alfa katsayısı .95; Spearman Brawn iki yarı test korelasyonu ise .94 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. 2. ÖDF Madde Analiz Sonuçları

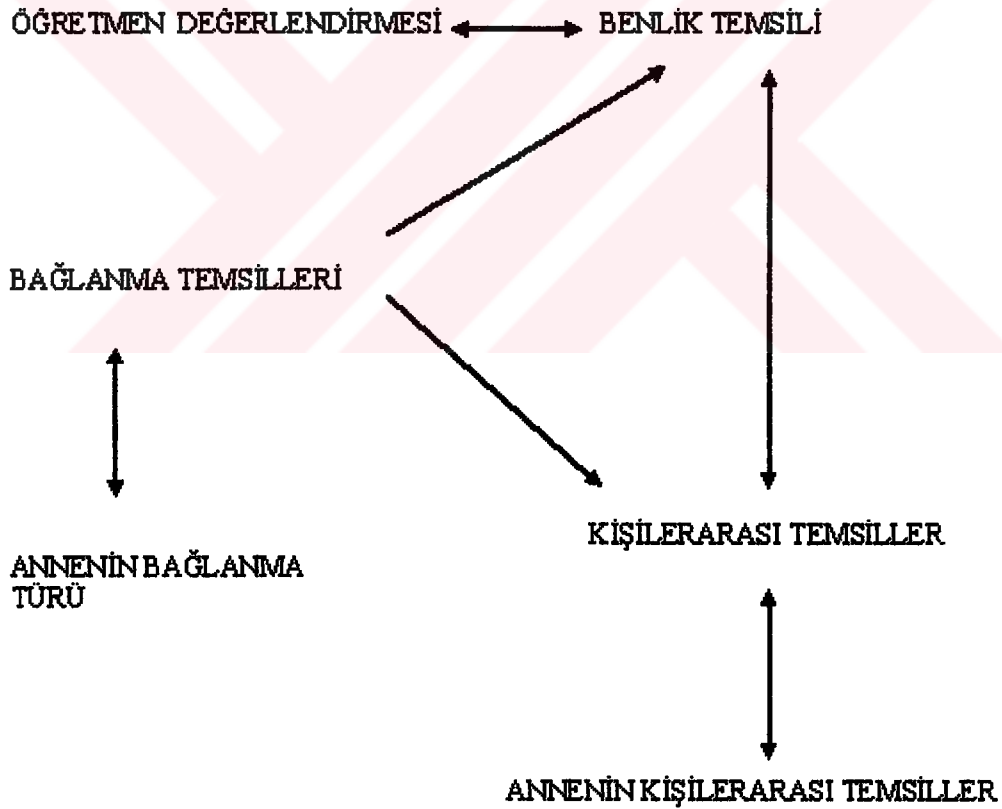
Madde No	Madde Toplam Korelasyonu	T (Alt %27-Üst%27)
1	.41	2.37
2	.68	7.24
3	.53	6.91
4	.59	3.99
5	.57	4.83
6	.40	2.51
7	.73	7.02
8	.70	5.59
9	.72	4.61
10	.71	7.32
11	.61	4.17
12	.64	5.09
13	.69	4.59
14	.40	3.77
15	.63	7.32
16	.82	8.83
17	.66	6.38
18	.83	12.36
19	-.11	-
20	.60	5.20
21	.66	4.83
22	.55	4.37
23	.42	2.52
24	.62	5.29
25	.16	-
26	.61	6.51
27	.74	8.83
28	.40	1.96
29	.52	2.60

n=100 n1=n2=27 p<.05

Ön-uygulamalar sonunda, “Bağlanma Öykü Tamamlama Testi” (BÖTT), “Kukla Görüşmesi Benlik Değeri Ölçeği” (KGBDÖ), “Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği”(ÇKTÖ) ve “Öğretmen Değerlendirme Formu (ÖDF)’nun güvenirlik ve geçerlikleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve ana-araştırmada kullanılmalarına karar verilmiştir.

3.2 ANA ÇALIŞMAYA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın izleyen aşamasında ölçeklerin ne ölçüde güvenilir olduğunu, bir model üzerinden sınamak ve bağlanma temsillerinin ile kişilerarası temsiller ve benlik temsilleri arasındaki ilişkiyi tanımlayabilmek amacıyla ana çalışmaya geçilmiştir. Çalışmaya psikolojik ya da psikiyatrik bir tedavi görmeyen 60 çocuk alınmıştır. Denek kaybı nedeniyle bu sayı 56'ya düşmüştür. Bu aşamada kullanılan model şekil 2'de şematize edilmiştir.

Şekil 2. Araştırma Modeli

Şemada da gösterildiği gibi ana çalışma içinde 6 ayrı soruya yanıt aranmıştır.

1. Bağlanma temsilleri ve cinsiyetin benlik temsillerinin üzerindeki etkisinin belirlenmesi
2. Bağlanma temsilleri ve cinsiyetin kişilerarası temsiller üzerindeki etkisinin belirlenmesi
3. Benlik temsilleri ve kişilerarası temsiller arasındaki ilişkinin belirlenmesi
4. Benlik temsili ve gözlemcinin algısı (öğretmen) arasındaki ilişkinin belirlenmesi
5. Çocuğun kişilerarası temsilleri ve annenin kişilerarası temsilleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi
6. Annenin bağlanma türü ve çocuğun bağlanma temsilleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi.

İlk iki maddede nedensel bir ilişkinin test edilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle MANOVA modelleri kullanılmıştır. Diğer dört madde ilişkisel boyutta ifade edilmiştir. Dolayısıyla, korelasyonlar ve gruplar arası farklar değerlendirilmiştir.

Kuramsal olarak, çocuğun kendine yönelik değerlendirmeleri, diğer kişiden beklentileri ve bu yapıların çekirdeğini oluşturan bağlanma temsilleri iç içe geçen yapılardır. Ayırıştırılarak tanımlanması oldukça güçtür. Aynı güçlük ölçümlerin ifade edilmesi için de geçerlidir. Ancak, elde edilen sonuçların sistematik bir şekilde aktarılması bilimsel bir çalışmanın nihai hedefidir. Bu nedenle analiz sonuçları ilişkili oldukları araştırma sorusunun altında aktarılmıştır.

3. 2. 1. Bağlanma Temsillerinin Benlik Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

Çocukların bağlanma temsillerinin ölçümü ve sınıflanması için “Bağlanma Öykü Tamamlama Testi” (BÖTT) kullanılmıştır. Ölçek, bağlanmayla ilişkili 5 öyküden oluşmaktadır. Çocuklar bu 5 öyküden aldıkları toplam puana göre, güvenli ve güvensiz olmak üzere iki bağlanma grubundan birinde sınıflandırılmışlardır. BÖTT, sınıflama

düzeyinde veri sağlamaktadır. Bu bölümde çocuğun bağlanma temsilleriyle ilişkili bulgular özetlenmiştir.

Cinsiyet, gelir düzeyi ve aile tipi değişkenleri ile bağlanma sınıflamaları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla χ^2 testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları, çocukların bağlanma sınıflamalarının cinsiyet, gelir düzeyi ve aile tipi değişkenlerinin düzeylerindeki değişimler açısından anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmiştir. [Cinsiyet: (χ^2 (1) = .926, p <.59); gelir düzeyi: (χ^2 (1) = .161, p <.15); aile tipi: (χ^2 (1) = .961 p <.61)]. Bağlanma temsillerinin ve cinsiyetin örneklem içindeki dağılımı Tablo 3.3'de verilmiştir.

Tablo 3.3. Bağlanma Sınıflamaları ve Cinsiyetin Dağılımı

	Güvenli	Güvensiz	Toplam
Erkek	n=22 %39.3	n=8 %14.3	n=30 %36.4
Kız	n=20 %35.7	n=6 %10.7	n=26 %36.4
Toplam	n=42 %75	n=14 %25	N=56 %100

3.2.1.i. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk ve Esneklik Boyutlarının, Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyet Açısından Gösterdikleri Farklılıkların Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Bağlanma temsilleri ve cinsiyetin, benlik değerlendirmesi ölçeğinin (KGBDÖ) alt boyutlarından (olumluluk ve esneklik) alınan toplam puanlar üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla, bağlanma temsilleri (güvenli ve güvensiz olmak üzere 2 düzeyde) ve cinsiyet (kız ve erkek olmak üzere 2 düzey) bağımsız değişken olarak alınmış ve KGBDÖ'nin olumluluk ve esneklik boyutları bağımlı değişken olarak ele alınıp (MANOVA) (2X2) uygulaması yapılmıştır.

Tablo 3. 4. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk ve Esneklik Boyutları Üzerinde Bağlanma Temsillerinin ve Cinsiyetin Etkisine İlişkin MANOVA Sonuçları

Etki	sd	Wilk's Lambda	F	P	η^2
Bağlanma	2	.485	26.573	.000	.515
Cinsiyet	2	.852	4.347	.018	.148
Cinsiyet x Bağlanma	2	.938	1.653	.202	.062

Tablo 3. 4.'de özetlendiği gibi, bağlanma temsillerinin benlik değerlendirmesi üzerinde anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür ($F(6,50)=26.573$; Wilk's Lambda=.485, $p<.05$, $\eta^2=.515$). Benzer şekilde, benlik değerlendirmesi üzerinde cinsiyetin de etkisi anlamlıdır ($F(6,50)=4.347$; Wilk's Lambda=.852 $p<.05$, $\eta^2=.148$). Cinsiyet ve bağlanmanın temsillerinin, benlik değeri üzerinde anlamlı ortak etkisi bulunmamıştır. Tablo 3.4.'de verilen η^2 değerleri incelendiğinde, benlik değerinin en önemli yordayıcısının bağlanma temsili olduğu görülmektedir. Benlik değerindeki varyansın %51,5'i bağlanma tarafından, %14,8'i cinsiyet tarafından belirlenmektedir. Her bir bağımlı değişken bireysel olarak incelendiğinde, bağlanma temsillerinin niteliğinin çocuğun benlik değerlendirmesinin olumluluk boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür ($F=51.605$ (1, 55), $p<.05$). Bunun yanı sıra, Cinsiyet değişkeninin çocuğun benlik değerlendirmesinin olumluluk boyutu üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=8.845$ (1, 55), $p<.11$). Bağlanma temsilleri ve cinsiyetin, benlik değerlendirmesinin esneklik boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olmadığı belirlenmiştir. MANOVA uygulamalarını izleyen F testleri sonuçları Tablo 3.5'te özetlenmiştir.

Tablo 3. 5. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyete göre, Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk ve Esneklik Boyutlarına İlişkin F Testleri

Değişken	Kareler Toplamı	Ortalama kare	F	p	η^2
Cinsiyet (1, 55) sd					
Olumluluk	5.157	5.157	8.845	.004	.148
Esneklik	.448	.448	.356	.553	.007
Bağlanma (1, 55) sd					
Olumluluk	30.086	30.086	51.605	.000	.503
Esneklik	.323	.323	.257	.615	.005
Bağlanma x Cinsiyet (1, 55) sd					
Olumluluk	1.745	1.745	2.993	.090	.055
Esneklik	.954	.954	.758	.388	.015

İzleyen aşamada, MANOVA'da anlamlı etkinin gözlemlendiği değişkenler için t-test ve regresyon analizine gidilmiştir. Bağımlı değişken sürekli olduğu ve bağımsız değişkenin iki düzeyi olduğu için t-test analiz tekniği olarak seçilmiştir. KGBDÖ'nin olumluluk boyutu puanlarının bağlanma temsili (BÖTT) ve cinsiyete göre t-testi sonuçları Tablo 3. 6.'de gösterilmiştir.

Tablo 3. 6. KGBDÖ'nin Olumluluk Boyutu Puanlarının Benlik Temsili (BÖTT) ve Cinsiyete Göre T-testi Sonuçları

Bağlanma	n	X	S	sd	t	p
Güvenli	42	17.67	1.04	53	6.918	.000
Güvensiz	13	15.89	.73			
Cinsiyet	n	X	S	sd	t	p
Kız	26	17.16	.178	54	1.831	.049
Erkek	30	16.44	.166			

Çocuğun kendini olumlu yönde algılama eğilimi bağlanma temsillerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(54)= 6.91$; $n=55$, $p<.05$). Bağlanma temsilleri güvenli olan

çocukların benlik değerlendirmeleri ($X=17.67$, $S=1.04$), bağlanma temsilleri güvensiz olanlara ($X=15.89$, $S=.73$) göre daha olumludur. Bu bulgu, olumlu benlik algısı ile çocuğun bağlanma temsilleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Ayrıca, cinsiyetin olumlu benlik değerlendirmesi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır ($t(54)=6.91$; $n=56$, $p<.05$). Kız çocukların benlik değerlendirmeleri ($X=17.16$, $S=.178$), erkek çocuklara ($X=16.44$, $S=.166$) göre daha olumludur.

3.2.1.ii. Bağlanma Temsillerine Göre Benlik Değerlendirmesi Sınıflamasının Gösterdiği Farklılıkların Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Çocukların bağlanma temsillerine göre benlik değeri sınıflamalarının farklılık gösterip göstermediklerinin değerlendirilmesi amacıyla χ^2 testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3. 7’de verilmiştir.

Tablo 3. 7. Bağlanma Temsillerine Göre Benlik Değerlendirmesi Sınıflamalarının χ^2 Testi Sonuçları

	Esnek-Olumlu	Katı-Olumlu	Esnek-Olumsuz	Katı-Olumsuz
Güvenli	n=23 %43.4	n=12 %17	n=5 %9.4	n=2 %3.8
Güvensiz	n=0 %0	n=1 %1.9	n=4 %6	n=9 %17

Tablo 3. 7. incelendiğinde, çocukların kendini esnek-olumlu değerlendirme oranının güvenli bağlanma temsillerine sahip çocuklarda en yüksek olduğu (%43.4) ve güvensiz bağlanan çocuklardan hiç birinin kendini değerlendirirken esnek-olumlu davranmadığı (%0) görülmektedir. Katı-olumlu (mükemmeliyetçi) değerlendirme oranı (%17) güvenli bağlanan çocuklar için güvensiz bağlananlara (%1.9) göre daha yüksektir. Esnek-olumsuz değerlendirme oranlarının güvenli (%9.4) ve güvensiz (%6) bağlanan çocuklar için görece olarak yakın olduğu görülmüştür. Katı-olumsuz benlik değerlendirmesi oranının güvensiz bağlanma temsillerine sahip çocuklarda en yüksek olduğu (%17) ve güvenli bağlanan

çocuklarda bu oranın oldukça düştüğü (%3.8) görülmektedir. Farklı bağlanma temsillerine sahip çocukların benlik değerlendirmelerinde gözlenen bu farklılıkların anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\chi^2 (3)=.926, p<.05$);. Ancak, bu analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı görüldüğünden, anlamlılık testinin sonuçlarına dayalı bir yorumda bulunmak doğru değildir.

Benlik değeri sınıflamaları daha öncede belirtildiği gibi sınıflama düzeyine de alınan bir değişkendir. Ancak, çocuğun benlik değerinin kalitesi açısından sıralama düzeyinde de bilgi vermektedir. Katı-olumsuz benlik değerlendirmesi en küçük sıra sayısı 1'den başlayıp, 2 esnek-olumsuz, 3 katı-olumlu ve 4 esnek-olumlu olarak sıralanmaktadır. Dolayısıyla, sıralar arası farklarla ilgili daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için Mann Whitney U-testi kullanılmıştır. KGBDÖ'nin sınıflama puanlarının bağlanma temsiline göre Mann Whitney U-testi sonuçları Tablo 3. 8.'de gösterilmiştir.

Tablo 3 . 8. Benlik Sınıflarının Bağlanma Temsillerine göre Mann Whitney U-testi Sonuçları

	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Uygarlık	p
Güvenli	42	33.65	126.50	35.500	.000
Güvensiz	13	9.73	1413.50		

Buna göre, çocukların bağlanma temsilleri açısından benlik sınıflamaları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($U=35.50, p<.000$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, bağlanma temsilleri güvenli olan çocukların benlik değerlerinin bağlanma temsilleri güvensiz olanlara göre daha yüksek olduğu (esnek-olumluya daha yakın olduğu) görülmüştür.

3. 2. 2. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyetin Kişilerarası İlişki Temsilleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği (ÇKTÖ)'den dostluk, düşmanlık, pasiflik ve baskınlık olmak üzere kişilerarası ilişkilerin 4 temel boyutunda puanlar elde edilmektedir. Her bir boyut için ÇKTÖ'den elde edilen puan +1 ile -1 arasında değişmektedir. Puanlar +1'e yaklaştıkça çocuğun sözü edilen kişilerarası ilişki boyutunda tamamlanma beklentisi artmakta; puanlar -1'e yaklaştıkça sözü edilen kişilerarası ilişki boyutunda tamamlanma beklentisi azalmaktadır.

Bağlanma temsilleri ve cinsiyetin, kişilerarası beklentilerin dostluk, düşmanlık, pasiflik ve baskınlık boyutları üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla, bağlanma temsilleri (güvenli ve güvensiz olmak üzere 2 düzeyde) ve cinsiyet (kız ve erkek olmak üzere 2 düzey) bağımsız değişken olarak alınmıştır. Kişilerarası ilişki temsillerinin dostluk, düşmanlık, pasiflik ve baskınlık boyutları bağımlı değişken olarak ele alınıp (MANOVA) (2X2) uygulaması yapılmıştır.

Tablo 3. 9. Kişilerarası İlişki Temsillerinin Boyutları Üzerinde Bağlanma Temsillerinin ve Cinsiyetin Etkisine İlişkin MANOVA Sonuçları

Etki	sd	Wilk's Lambda	F	p	η^2
Bağlanma	2	.344	21.907	.000	.656
Cinsiyet	2	.892	1.383	.253	.108
Cinsiyet x Bağlanma	2	.804	2.801	.037	.196

Tablo 3. 9'da özetlendiği gibi, bağlanma temsillerinin kişilerarası ilişki temsilleri üzerinde anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür ($F(3,50)=21.907$; Wilk's Lambda=.344, $p<.05$, $\eta^2=.656$). Kişilerarası ilişki temsilleri üzerinde cinsiyetin anlamlı etkisi bulunmamıştır. Cinsiyet ve bağlanmanın temsillerinin, kişilerarası ilişki temsilleri üzerinde anlamlı ortak etkisi görülmüştür ($F(3,50)=2.801$; Wilk's Lambda=.804 $p<.05$, $\eta^2=.196$). Tablo 3. 8.'de

verilen η^2 değerleri incelendiğinde, kişilerarası ilişki temsillerinin en önemli yordayıcısının bağlanma temsili olduğu görülmektedir. Kişilerarası ilişki temsillerindeki varyansın %65.6'sı bağlanma tarafından, %19.6'sı cinsiyet-bağlanma ortak etkisi tarafından belirlenmektedir. Her bir bağımlı değişken bireysel olarak incelendiğinde, bağlanma temsillerinin niteliğinin çocuğun kişilerarası ilişki temsillerinin dostluk, düşmanlık ve çekingenlik boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür [dostluk boyutu: (F(1-53)=46.431, $p<.05$); pasiflik boyutu: (F(1-53)=32.322, $p<.05$); düşmanlık boyutu: (F=19.085, $p<.05$)]. Ayrıca, Cinsiyet ve bağlanmanın çocuğun kişilerarası ilişki temsillerinin baskınlık boyutu üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır (F=6.561 (1, 53), $p<.11$). MANOVA uygulamalarını izleyen F testleri sonuçları Tablo 3. 9.'da özetlenmiştir.

Tablo 3. 9. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyete Göre, Kişilerarası İlişki Temsillerinin Dostluk, Düşmanlık, Pasiflik ve Baskınlık Boyutlarına İlişkin F Testleri

Değişken	Kareler Toplamı	Ortalama kare	F	p	η^2
Cinsiyet (1, 55) sd					
Dostluk	.135	.135	.879	.353	.018
Düşmanlık	1.241	1.241	3.130	.083	.060
Pasiflik	.037	.037	.257	.614	.005
Baskınlık	1.095	1.095	1.532	.222	.030
Bağlanma (1, 55) sd					
Dostluk	7.151	7.151	46.431	.000	.487
Düşmanlık	7.565	7.565	19.085	.000	.280
Pasiflik	5.878	5.878	32.322	.000	.397
Baskınlık	.109	.109	.152	.698	.003
Bağlanma x Cinsiyet (1, 55) sd					
Dostluk	.135	.135	.879	.353	.018
Düşmanlık	1.241	1.241	3.130	.083	.060
Pasiflik	.037	.037	.204	.653	.004
Baskınlık	6.561	6.561	9.181	.004	.158

Bundan sonraki aşamada MANOVA’da anlamlı etkilerin gözlemlendiği değişkenler açısından (değişkenlerin 2 şer düzeyi olması nedeniyle) t-test uygulamasına gidilmiştir. Buna göre, ÇKTÖ’nin dostluk düşmanlık ve pasiflik boyutları puanlarının BÖTT sınıflamalarına göre t-testi sonuçları ve ÇKTÖ’nin düşmanlık boyutu puanlarının cinsiyet sınıflamalarına göre sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Tablo3.10. ÇKSÖ’nin Dostluk, Düşmanlık ve Pasiflik boyutu Puanlarının Bağlanma Temsili (BÖTT) Göre t-testi Sonuçları

Dostluk	N	X	S	Sd	t	p
Güvenli	42	.85	.3038	53	6.681	.000
Güvensiz	13	.00	.6124			
Düşmanlık	N	X	S	Sd	t	p
Güvenli	42	.1375	.7925	53	3.898	.000
Güvensiz	13	1.00	.000			
Pasiflik	N	X	S	sd	t	p
Güvenli	42	.9250	.3311	53	5.760	.000
Güvensiz	13	.1538	.6253			

T-testi sonuçlarına göre, bağlanma temsilleri güvenli ve güvensiz olarak sınıflandırılan çocukların kişilerarası ilişkilerin dostluk düşmanlık ve pasiflik boyutlarındaki tamamlanma beklentileri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. [dostluk boyutu: ($t(53)= 6.681$, 55 $p<.05$); düşmanlık boyutu: ($t(53)= 3.898$, 55 $p<.05$); pasiflik boyutu: ($t(53)= 5.760$, 55 $p<.05$)]. Güvenli bağlanma temsiline sahip çocukların ($X=.85$, $S=.30$), güvensiz bağlanma temsiline sahip çocuklara ($X=.00$, $S=.61$) göre, dostluk boyutunda tamamlanmayı daha çok bekledikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu, güvenli yönde kurulan bağlanma temsillerinin, çocuğun yakınlık kurmaya yönelik davranışlarda bulunduğu karşı taraftan da yakınlık göreceği yönündeki beklentisini arttırdığını göstermektedir. Bağlanma temsilleri güvensiz olan çocukların düşmanlık boyutundaki tamamlanma beklentileri ($X=1.0$, $S=.00$), bağlanma temsilleri güvenli olanlara ($X=.14$, $S=.79$) göre daha fazladır. Bu bulgu, güvensiz olarak kurulan bağlanma temsillerinin, çocuğun düşmanca davranışlarına karşı düşmanca tepkiler

göreceği yönündeki beklentilerini arttırdığını göstermektedir. Güvensiz çocuklar için $X=1$ ve $S=0$ olması, güvensiz bağlanan bütün çocukların düşmanca bir tepki beklediğine işaret etmektedir. Ayrıca, t-testi sonuçlarından, Güvenli bağlanma temsiline sahip çocukların ($X=.93$, $S=.33$), güvensiz bağlanma temsiline sahip çocuklara ($X=.15$, $S=.63$) göre, pasiflik boyutunda tamamlanmayı daha çok bekledikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu, güvenli bağlanma temsillerinin, çocuğun yardım ve destek aradığında karşı taraftan destek göreceği yönündeki beklentisini arttırdığını göstermektedir. Baskınlık boyutundaki cinsiyet ve bağlanmanın ortak etkisi değerlendirildiğinde, güvenli kız çocuklarının ($X=.342$, $S=.194$), güvenli erkek çocuklara göre ($X=-.143$, $S=.184$) baskınlık boyutunda daha çok tamamlanmayı beklediği gözlenmiştir. Bu bulgu, güvenli kız çocukları, güvenli erkek çocuklara göre kontrolü ele almak istediklerinde annelerinin onlara itiraz etmeyeceğine ya da aynı fikirde olacağına daha fazla inandığını göstermektedir.

T-testi sonuçlarına göre, kişilerarası ilişkilerin düşmanlık boyutundaki tamamlanma beklentilerinde çocukların cinsiyete bağlı anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(53)= 2.691$, $56 p<.05$). Erkek çocukların düşmanlık boyutundaki tamamlanma beklentileri ($X=.61$, $S=.64$), kız çocukların beklentilerine ($X=0$, $S=.83$) göre daha fazladır. Bu bulgu, erkek çocukların kız çocuklara göre, düşmanca davranışlarına karşı daha sık düşmanca tepki almayı beklediklerini göstermektedir.

ÇKTÖ'nin dostluk, düşmanlık ve pasiflik boyutu puanlarının BÖTT sınıflamalarına göre ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3. 11.'de gösterilmiştir.

Tablo 3. 11. Bağlanma Sınıflarına Göre Dostluk Düşmanlık ve Pasiflik Boyutlarının Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

	Güvenli		Güvensiz	
	X	S	X	S
Dostluk	.85	.30	.00	.61
Düşmanlık	.13	.79	1.00	.00
Pasiflik	.93	.33	.15	.63

Bu noktaya kadar elde edilen bulgular aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Analiz sonuçları BÖTT aracılığıyla elde edilen bağlanma temsili sınıflamalarının, KGBDÖ aracılığı ile elde edilen benlik değerindeki olumluluğun ve benlik sınıflamalarının iyi bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Bunun yanında BÖTT aracılığıyla elde edilen bağlanma temsili sınıflamaları, kişilerarası temsillerin de (baskınlık boyutu dışında) iyi bir yordayıcısıdır. Cinsiyetin, benlik, diğeri ve bağlanma temsilleri üzerinde temel bir etkisinin olmadığı, sadece erkek çocukların düşmanlık boyutundaki beklentiler üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. BÖTT sınıflamasının yanı sıra, her bir bağlanma öyküsünün de bağlanma konusunda önemli bulgular sağlayacağı düşünülmüştür.

3. 2. 3. Benlik ve Kişilerarası İlişki Temsilleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

3.2.3.i. Benlik Değeri Sınıflaması Açısından Çocukların Kişilerarası İlişkilerdeki Tamamlanma Beklentilerinin Gösterdikleri Farklılıkların Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Çocukların kişilerarası ilişki temsillerinin, benlik değeri sınıflaması açısından gösterdikleri farklılıklar tek yönlü ANOVA uygulanarak değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları, çocukların dostluk, düşmanlık ve pasiflik boyutlarındaki tamamlanma beklentilerinin benlik değeri sınıflamalarına göre farklılık gösterdiğine işaret etmektedir. [dostluk boyutu: ($F(3, 52)=9.908, p<.05$); pasiflik boyutu: ($F(3, 52)=4.417, p<.05$); düşmanlık boyutu: ($F(3, 52)=3.893, p<.05$)]. Çocukların baskınlık boyutundaki tamamlanma beklentilerinde benlik değeri sınıflamaları açısından farklılık gözlenmemiştir. Buna göre, ÇKTÖ'nin dostluk düşmanlık ve pasiflik boyutları puanlarının benlik sınıflamalarına göre ANOVA sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 3. 13 Benlik Sınıflamalarına Göre Dostluk, Düşmanlık ve Pasiflik Boyutları Puanlarının ANOVA Sonuçları

Değişken	Kareler Toplamı	Ortalama kare	F	P	Anlamlı Fark
Dostluk (1, 52) sd					
Gruplararası	5.735	1.912	9.908	.000	A-D, B-D
Gruplariçi	9.454	.193			
Toplam	15.189				
Düşmanlık (1, 52) sd					
Gruplararası	6.119	2.040	3.893	.014	A-D
Gruplariçi	25.673	.193			
Toplam	31.792				
Pasiflik (1, 52) sd					
Gruplararası	2.997	.999	4.147	.011	A-D, B-D
Gruplariçi	11.805	.241			
Toplam	4.802				

A=esnek-olumlu; B=katı-olumlu; C=esnek-olumsuz; D=katı-olumsuz

Bundan sonraki aşamada, tek yönlü ANOVA sonuçlarında gözlenen etkilerin, hangi benlik değerlendirmesi gruplarından kaynaklandığını incelemek amacıyla, anlamlı fark tespit edilen kişilerarası ilişki boyutlarının her biri için Scheffe karşılaştırma testleri uygulanmıştır. ÇKTÖ'nin dostluk, düşmanlık ve pasiflik boyutu puanlarının benlik değeri sınıflamalarına göre ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3.14'te gösterilmiştir.

Tablo 3. 14. Benlik Değeri Sınıflarına Göre Dostluk Düşmanlık ve Pasiflik Boyutlarının Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

	Esnek-Olumlu		Katı-Olumlu		Esnek-Olumsuz		Katı-Olumsuz	
	X	S	X	S	X	S	X	S
Dostluk	.91	.25	.73	.34	.56	.62	.04	.65
Düşmanlık	.00	.81	.41	.74	.56	.73	.87	.45
Pasiflik	.87	.43	.86	.45	.81	.53	.60	.18

Dostluk boyutu: Scheffe karşılaştırma testine göre esnek-olumlu ve katı-olumlu benlik sınıflaması ile katı-olumsuz benlik sınıflaması arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre, benlik değerlendirmesi esnek-olumlu ve katı-olumlu olan çocukların dostluk boyutunda anneleri tarafından tamamlanma beklentileri katı-olumsuz olanlara göre daha fazladır. Başka bir ifadeyle, benlik değerlendirmesi esnek-olumlu ve katı-olumlu olan çocuklar, anneleriyle yakınlık kurmaya yönelik davranışlar gösterdiklerinde annelerinin de yaklaşma yönünde tepki vermesini katı-olumsuz olan çocuklara göre daha fazla beklemektedirler.

Düşmanlık boyutu: Scheffe karşılaştırma testine göre esnek-olumlu benlik sınıflaması ve katı-olumsuz benlik sınıflaması arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre, benlik değerlendirmesi esnek ve olumlu olan çocukların düşmanlık boyutunda anneleri tarafından tamamlanma beklentileri katı-olumsuz olanlara göre daha düşüktür. Başka bir ifadeyle, benlik değerlendirmesi katı-olumsuz olan çocuklar, annelerine karşı düşmanca davranışlar gösterdiklerinde annelerinin de düşmanca tepkiler vermesini olumlu ve esnek olan çocuklara göre daha fazla beklemektedirler.

Pasiflik boyutu: Scheffe karşılaştırma testine göre esnek-olumlu benlik sınıflaması ve katı-olumsuz benlik sınıflaması arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre olumlu-esnek olan çocukların pasiflik boyutunda anneleri tarafından tamamlanma beklentileri olumsuz-katı olanlardan anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir ifadeyle, benlik değerlendirmesi katı-olumsuz olan çocuklar, annelerinden destek ve yönlendirme almak istediklerinde annelerinin de destek olma yönünde tepki vermesini olumlu-esnek olan çocuklara göre daha az beklemektedirler.

3.2.3.ii. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk Boyutu ile Çocuğun Kişilerarası İlişkilerdeki Beklentileri Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Çocuğun KGBDÖ'nin olumluluk boyutundan aldığı puanlar ve kişilerarası ilişki boyutlarındaki tamamlanma beklentileri Pearson korelasyon katsayısı kullanılarak değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3. 15'te verilmiştir.

Tablo 3.15. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk Boyutu ile Çocuğun Kişilerarası İlişkilerdeki Beklentileri Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	OBD	Dostluk	Düşmanlık	Pasiflik	Baskınlık
OBD	-				
Dostluk	.435**	-			
Düşmanlık	-.402**	-.464**	-		
Pasiflik	.417**	.448**	-.323*	-	
Baskınlık	-.063	.222	-.153	.088	-

OBD= Olumlu Benlik Değerlendirmesi

* *p<.01, *p<.05

Analiz sonuçları, olumlu benlik değerlendirmesi ile çocuğun kişilerarası ilişki boyutlarından dostluk, düşmanlık ve pasiflik arasında orta düzeyde anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Olumlu benlik değerlendirmesi ile dostluk boyutundaki tamamlanma beklentisi arasında ($r=.435$, $n=56$ ve $p<.05$) orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu çerçevesinde, çocuğun benlik değerlendirmesinin olumluluk boyutundaki artışa paralel olarak annesinden dostça tepkiler alma beklentisinin de arttığı söylenebilir. Ayrıca, Olumlu benlik değerlendirmesi ile pasiflik boyutundaki tamamlanma beklentisi arasında ($r=.417$, $n=56$ ve $p<.05$) orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu çerçevesinde, çocuğun benlik değerlendirmesinin olumluluk boyutundaki artışa paralel olarak annesinden ihtiyaç duyduğunu gösterdiğinde destekleyici tepkiler alma beklentisinin de arttığı söylenebilir. Olumlu benlik değerlendirmesi ile düşmanlık boyutundaki tamamlanma beklentisi arasında ($r=-.402$, $n=56$

ve $p<.05$) orta düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu çerçevesinde, çocuğun benlik değerlendirmesinin olumluluk boyutundaki artışla annesinden düşmanca tepkiler gösterdiğinde düşmanca tepkiler alma beklentisinin azaldığı söylenebilir.

3. 2. 3. iii. Benlik Değerlendirmesinin Olumluluk ve Esneklik Boyutlarının, Öğretmen Değerlendirmesiyle Olan İlişisine İlişkin Bulgular

Öğretmenin çocuk hakkındaki değerlendirmeleri için Öğretmen Değerlendirme Formu (ÖDF) kullanılmıştır. ÖDF'den 1'i ölçek toplam puanı ve 6'sı alt faktör puanları olmak üzere 7 puan elde edilmektedir. Benlik değerlendirmesinin olumluluk ve esneklik boyutlarını ile öğretmen değerlendirmesinin toplam puanı ve faktör puanları arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. KGBDÖ'nin olumluluk ve esneklik puanları ile ÖDF puanları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler aşağıda özetlenmiştir.

Analiz sonuçları, öğretmenin genel değerlendirmesi (ÖDF toplam puanı) ile çocuğun benlik değerlendirmesinin olumluluk boyutu arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir ($r=.300$, $n=56$ ve $p<.05$). Bu bulgu çerçevesinde, çocuğun benlik değerlendirmesinin olumluluk boyutundaki artışa paralel olarak öğretmenin çocukla ilgili genel değerlendirmelerindeki olumluluğun da arttığı söylenebilir. Ayrıca, analiz sonuçları faktör 2 ve faktör 5 ile benlik değerlendirmesinin olumluluk boyutu arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir [faktör 2 : ($r=.339$, $n=56$ ve $p<.05$); faktör 5: ($r=.300$, $n=56$ ve $p<.05$)]. Bu bulgular çerçevesinde, çocuğun kendine yönelik değerlendirmesindeki olumluluk düzeyi arttıkça, öğretmenin özgüven-akran kabulü (faktör 2) ve sportif yeterlilik-başarı (faktör 5) alt faktörlerindeki değerlendirmelerinin de olumlu yönde arttığı söylenebilir. Bunun yanında analiz sonuçları faktör 4 ile çocuğun benlik değerlendirmesinin esneklik boyutu arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir ($r=.373$, $n=56$ ve $p<.01$). Bu bulgu çerçevesinde, çocuğun kendine yönelik değerlendirmesindeki esneklik düzeyi arttıkça, öğretmen çocuğu yeni şeyler öğrenmeye daha istekli ve hatalarından daha az rahatsız olan biri olarak görme eğiliminin

arttığı söylenebilir.

3.2.3.iv. Benlik Değeri Sınıflaması ve Cinsiyet Açısından Öğretmen Değerlendirmesinin (ÖDF) Gösterdikleri Farklılıkların Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Benlik değeri sınıflaması ve cinsiyetin, öğretmen değerlendirmesi üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla, benlik değeri sınıflaması (olumlu-esnek, olumlu-katı, olumsuz-esnek ve olumsuz-katı 4 düzeyde) ve cinsiyet (kız ve erkek olmak üzere 2 düzey) bağımsız değişken olarak alınmıştır. ÖDF toplam puanı ve faktör puanları bağımlı değişken olarak ele alınıp (MANOVA) (4X2) uygulaması yapılmıştır.

Tablo 3. 16. Öğretmen Değerlendirmesinin (ÖDF) Üzerinde Benlik Değeri Sınıflaması ve Cinsiyetin Etkisine İlişkin MANOVA Sonuçları

Etki	sd	Wilk's Lambda	F	p	η^2
Benlik Değeri	7	.286	3.081	.000	.341
Cinsiyet	7	.810	1.369	.254	.190
Cinsiyet x Benlik Değeri	7	.449	1.807	.034	.234

Tablo 3.16'da özetlendiği gibi, çocuğun benlik değerinin öğretmen değerlendirmesi üzerinde anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür ($F(7,50)=3.081$; Wilk's Lambda=.286, $p<.05$, $\eta^2=.341$). Öğretmen değerlendirmesi üzerinde cinsiyetin anlamlı etkisi bulunmamıştır. Cinsiyet ve benlik değerinin, öğretmen değerlendirmesi üzerinde anlamlı ortak etkisi görülmüştür ($F(7,50)=1.807$; Wilk's Lambda=.449 $p<.05$, $\eta^2=.234$). Her bir bağımlı değişken bireysel olarak incelendiğinde, benlik değeri sınıflamasının, ÖDF toplam puanında, Faktör 1, Faktör 2 ve Faktör 4 puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür [ÖDF toplam: ($F(3-50)=2.920$, $p<.05$); Faktör 1: ($F(3-50)=3.005$, $p<.05$); Faktör 2: ($F(3, 50)=2.926$, $p<.05$) ve Faktör 4: ($F=4.219$, $p<.05$)]. Ayrıca, Cinsiyet ve benlik değerinin Faktör 1 üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=$

3.203 (1, 53), $p < .11$). MANOVA uygulamalarını izleyen F testleri sonuçları Tablo 3.17.'de özetlenmiştir.

Tablo 3. 17. Benlik Değeri Sınıflaması ve Cinsiyete Göre, ÖDF'ye İlişkin F Testleri

Değişken	Kareler Toplamı	Ortalama kare	F	p	H ²
Cinsiyet (1, 50) sd					
ÖDF toplam	.295	.295	.771	.385	.019
Faktör 1	.046	.046	.054	.818	.001
Faktör 2	.162	.162	.385	.538	.010
Faktör 3	2.727	2.727	2.993	.091	.070
Faktör 4	.0122	.0122	.045	.832	.001
Faktör 5	.322	.322	.675	.416	.017
Faktör 6	.067	.067	.139	.711	.003
Benlik Değeri (3, 50) sd					
ÖDF toplam	2.391	.797	2.920	.049	.177
Faktör 1	7.910	2.637	3.005	.042	.184
Faktör 2	3.657	1.219	2.926	.045	.180
Faktör 3	.875	.292	.296	.828	.022
Faktör 4	3.382	1.127	4.219	.011	.240
Faktör 5	.556	.185	.450	.718	.033
Faktör 6	3.298	.796	2.314	.091	.132
Benlik Değeri x Cinsiyet (3, 50) sd					
ÖDF toplam	2.361	.787	1.999	.130	.194
Faktör 1	8.230	2.743	3.203	.033	.134
Faktör 2	3.674	1.225	2.734	.056	.170
Faktör 3	2.198	.733	.653	.586	.047
Faktör 4	.781	.260	.903	.448	.063
Faktör 5	.187	.062	.128	.943	.010
Faktör 6	1.191	.397	.876	.462	.130

Bundan sonraki aşamada, MANOVA sonuçlarında gözlenen etkilerin, hangi benlik değerlendirme gruplarından kaynaklandığını incelemek amacıyla LSD karşılaştırma testleri uygulanmıştır.

Tablo 3. 17. Benlik Değeri Sınıflarına Göre ÖDF ve Alt Faktörlerinin Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

	Esnek-Olumlu		Katı-Olumlu		Esnek-Olumsuz		Katı-Olumsuz	
	X	S	X	S	X	S	X	S
ÖDF toplam	4.32	.65	4.21	.64	4.35	.25	3.76	.91
Faktör 1	4.15	.99	4.10	1.00	4.39	.73	3.46	1.21
Faktör 2	4.71	.44	4.33	.76	4.41	.57	4.03	1.05
Faktör 4	3.62	.60	3.04	.38	3.69	.37	3.60	.62

Öğretmenin genel değerlendirmesi (ÖDF toplam): LSD karşılaştırma testine göre, esnek-olumlu benlik sınıflaması ve katı-olumsuz benlik sınıflaması arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre, benlik değerlendirme esnek-olumlu ($X = 4.32$, $S = .65$) olan çocuklar öğretmenleri tarafından katı-olumsuz olanlara ($X = 3.76$, $S = .91$) göre genel olarak daha olumlu değerlendirilmektedir.

Faktör 1 (Davranış kontrolü ve uyum göstergesi): LSD karşılaştırma testine göre, esnek-olumlu benlik sınıflaması ve katı-olumsuz benlik sınıflaması arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre, benlik değerlendirme esnek-olumlu ($X=4.15$, $S=.99$) olan çocuklar ÖDF'nin 1. faktörü açısından katı-olumsuz olanlara ($X=3.46$, $S=.1.05$) göre daha olumlu değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, benlik değerlendirme esnek ve olumlu olan çocuklar, olumsuz ve katı olan çocuklara göre öğretmenleri tarafından daha uyumlu ve davranışları üzerindeki kontrolleri daha fazla olarak değerlendirilmiştir.

Faktör 2 (özgüven ve akran kabulü göstergesi): LSD karşılaştırma testine göre, esnek-olumlu benlik sınıflaması ve katı-olumsuz benlik sınıflaması arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre, benlik değerlendirme esnek-olumlu ($X = 4.71$, $S = .44$)

olan çocuklar ÖDF'nin 2. faktörü açısından katı-olumsuz olanlara ($X = 4.03$, $S = .44$) göre daha olumlu değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, benlik değerlendirmesi esnek ve olumlu olan çocuklar, olumsuz ve katı olan çocuklara göre öğretmenleri tarafından daha özgüvenli ve arkadaşları arasında daha popüler çocuklar olarak değerlendirilmiştir.

Faktör 4 ((keşif eğilimi): LSD karşılaştırma testine göre, katı-olumlu benlik sınıflaması ve diğer 3 grup arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre, benlik değerlendirmesi katı ve olumlu olan (mükemmeliyetçi) çocuklar ÖDF'nin 4. faktörü açısından diğer üç gruba göre daha olumsuz değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, benlik değerlendirmesi bağlamında mükemmeliyetçi olarak sınıflandırılanlar diğer çocuklara göre, öğretmenleri tarafından yeni şeyler öğrenmeye daha az meraklı ve hata yaptıklarında daha çok rahatsızlık duyan çocuklar olarak değerlendirilmiştir.

Benlik değeri sınıflaması ve cinsiyetin ortak etkisi: Benlik değeri sınıflamasının ile cinsiyetin sadece faktör 1 üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir ortak etkisinin olduğu belirlenmiştir. Benlik değeri sınıflaması ve cinsiyete bağlı Faktör 1 ortalama puanları ve standart sapmaları Tablo 3.19'da verilmiştir. Tablo incelendiğinde kızların öğretmen değerlendirmesi puanlarının görece olarak erkeklerden yüksek olmasına karşın, katı-olumsuz olarak sınıflanan kız çocuklarının katı-olumsuz olarak sınıflanan erkek çocuklarına göre, öğretmen tarafından faktör 1 boyutunda daha olumsuz değerlendirildikleri görülmüştür. Buna göre, öğretmenler katı-olumsuz benlik grubunda sınıflanan kız çocuklarının erkek çocuklara göre davranış kontrollerinin daha düşük olduğunu ve daha az uyumlu olduklarını düşünmektedirler.

Tablo. 3. 19. Benlik Değeri Sınıflaması ve Cinsiyete Göre Faktör 1'in Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

	Esnek-Olumlu				Katı-Olumlu				Esnek-Olumsuz				Katı-Olumsuz			
	Kız		Erkek		Kız		Erkek		Kız		Erkek		Kız		Erkek	
	X	S	X	S	X	S	X	S	X	S	X	S	X	S	X	S
Faktör1	4.32	.33	3.99	.31	4.79	.38	3.51	.35	4.60	.35	3.78	.66	1.57	.93	3.67	.31

3. 2. 4. Çocuğun Kişilerarası Beklentileri İle Annenin Kişilerarası Beklentileri Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Çocukların kişilerarası temsillerinin dört ayrı boyutundaki (dostluk, düşmanlık, pasiflik, baskınlık) tamamlanma beklentileri ile annenin kişilerarası temsillerinin dört ayrı boyutundaki (dostluk, düşmanlık, pasiflik, baskınlık) tamamlanma beklentileri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Spearman korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3. 20’de verilmiştir. Bağlanma temsillerinin kişilerarası beklentiler üzerindeki önemli etkisi daha önceki analizlerde belirlenmiştir. Bu nedenle, korelasyon katsayıları güvenli ve güvensiz bağlanma temsillerine sahip çocuklar için ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Tablo 3. 20. Güvenli Bağlanma için Annenin Kişilerarası Beklentileri ile Çocuğun Kişilerarası Beklentileri Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Çdost	Çdüşman	Çpasif	Çbaskın	Adost	Adüşman	Apasif	Abaskın
Çdost	-							
Çdüşman	-.330*	-						
Çpasif	.123	-.005	-					
Çbaskın	.278	-.159	.016	-				
Adost	.136	-.413*	.161	.025	-			
Adüşman	.408*	.171	-.091	-.043	-.315	-		
Apasif	-.040	.330	.021	-.450*	.119	.315	-	
Abaskın	.099	-.467*	-.217	-.071	.240	-.019	.115	-

Ç=çocuk, A=anne *p<.05

Güvenli grup için yapılan analizlerin sonuçları, çocuk ve annenin aynı kişilerarası temsil boyutlarındaki tamamlanma beklentileri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Bunun yanında, annenin ‘düşmanlık’ boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun ‘dostluk’ boyutundaki tamamlanma beklentilerinin; annenin ‘dostluk’ boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun ‘düşmanlık’ boyutundaki tamamlanma beklentilerinin; annenin ‘baskınlık’ boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun

‘düşmanlık’ boyutundaki ve annenin ‘pasiflik’ boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun ‘baskınlık’ boyutundaki tamamlanma beklentilerinin ilişkili olduğunu göstermiştir.

Annenin ‘düşmanlık’ boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun ‘dostluk’ boyutundaki tamamlanma beklentileri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = -.408$, $p < .048$). Buna göre, annenin kendi annesiyle olan ilişkisinde ‘düşmanlık’ boyutundaki tamamlanma beklentisi arttıkça, çocuğun ‘dostluk’ boyutundaki tamamlanma beklentisi artmaktadır. Başka bir ifadeyle, annenin kendi annesiyle ilişkisinde düşmanca davranışlarla karşılaşma beklentisi arttıkça, çocuğunun yakınlık kurmak istediğine dostça tepkiler alma yönündeki beklentisi de artmaktadır. Determinasyon katsayısı ($r^2 = .166$) dikkate alındığında, çocuğun ‘dostluk’ boyutundaki toplam değişkenliğin %17’sinin annenin ‘düşmanlık’ boyutundaki beklentileriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Annenin ‘dostluk’ boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun ‘düşmanlık’ boyutundaki tamamlanma beklentileri arasında orta düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = -.413$, $p < .04$). Buna göre, annenin kendi annesiyle olan ilişkisinde ‘dostluk’ boyutundaki tamamlanma beklentisi arttıkça, çocuğun ‘düşmanlık’ boyutundaki tamamlanma beklentisi azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, katılımcının annesi kendi annesi ile olan ilişkisinde yakınlaşma isteğine olumlu tepkiler alacağını bekliyorsa, çocuğun düşmanca ya da reddedici tepkiler bekleme miktarı azalmaktadır. Determinasyon katsayısı ($r^2 = .170$) dikkate alındığında, çocuğun ‘düşmanlık’ boyutundaki toplam değişkenliğinin %17’sinin annenin ‘dostluk’ boyutundaki beklentilerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Annenin ‘baskınlık’ boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun ‘düşmanlık’ boyutundaki tamamlanma beklentileri arasında orta düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = -.467$, $p < .02$). Buna göre, annenin kendi annesiyle olan ilişkisinde ‘baskınlık’ boyutundaki tamamlanma beklentisi arttıkça, çocuğun ‘düşmanlık’ boyutundaki tamamlanma beklentisi azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, annenin kendi annesiyle

ilişkisinde, karar alma sorumluluğunu üstlenebileceğine ilişkin beklentisi arttıkça, çocuğun düşmanca tepkiler alacağına ilişkin beklentisi azalmaktadır. Determinasyon katsayısı ($r^2=.218$) dikkate alındığında, çocuğun ‘düşmanlık’ boyutundaki toplam değişkenliğinin %21.8’nin annenin ‘baskınlık’ boyutundaki beklentileriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Annenin ‘pasiflik’ boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun ‘baskınlık’ boyutundaki tamamlanma beklentileri arasında orta düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=-.450$, $p<.02$). Buna göre, annenin kendi annesiyle olan ilişkisinde ‘pasiflik’ boyutundaki tamamlanma beklentisi arttıkça, çocuğun ‘baskınlık’ boyutundaki tamamlanma beklentisi azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, annenin kendi annesiyle ilişkisinde, ihtiyaç duyduğunda yardım ve destek alabileceğine ilişkin beklentisi arttıkça, çocuğun yönlendirici olabileceğine ilişkin beklentisi azalmaktadır. Determinasyon katsayısı ($r^2=.202$) dikkate alındığında, çocuğun ‘baskınlık’ boyutundaki toplam değişkenliğinin %20.2’sinin annenin ‘pasiflik’ boyutundaki beklentileriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Tablo 3. 21. Güvensiz Bağlanma için Annenin Kişilerarası Beklentileri ile Çocuğun Kişilerarası Beklentileri Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Çdost	Çdüşman	Çpasif	Çbaskın	Adost	Adüşman	Apasif	Abaskın
Çdost	-							
Çdüşman	-.463	-						
Çpasif	-.071	.000	-					
Çbaskın	.204	-.119	.284	-				
Adost	.369	-.240	.282	.315	-			
Adüşman	.128	.000	-.728*	-.264	-.192	-		
Apasif	-.246	.527	-.177	-.265	-.094	.331	-	
Abaskın	-.847**	-.518	-.017	-.398	-.355	.082	.336	-

Ç=çocuk, A=anne

* $p<.05$, ** $p<.001$

Güvensiz grup için yapılan analizlerin sonuçları, çocuk ve annenin aynı kişilerarası temsil

boyutlarındaki tamamlanma beklentileri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Bunun yanında, annenin 'baskınlık' boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun 'dostluk' boyutundaki tamamlanma beklentilerinin ve annenin 'düşmanlık' boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun 'pasiflik' boyutundaki tamamlanma beklentilerinin ilişkili olduğunu göstermiştir.

Annenin 'baskınlık' boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun 'dostluk' boyutundaki tamamlanma beklentileri arasında yüksek düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=-.847$, $p<.001$). Buna göre, annenin kendi annesiyle olan ilişkisinde 'baskınlık' boyutundaki tamamlanma beklentisi arttıkça, çocuğun 'dostluk' boyutundaki tamamlanma beklentisi azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, annenin kendi annesiyle ilişkisinde, karar alma sorumluluğunu üstlenebileceğine ilişkin beklentisi arttıkça, çocuğun yakınlık sağlayabileceğine ilişkin beklentisi azalmaktadır. Determinasyon katsayısı ($r^2=.717$) dikkate alındığında, çocuğun 'dostluk' boyutundaki toplam değişkenliğinin %71.7'nin annenin 'baskınlık' boyutundaki beklentileriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Annenin 'düşmanlık' boyutundaki tamamlanma beklentileriyle çocuğun 'pasiflik' boyutundaki tamamlanma beklentileri arasında yüksek düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=-.728$, $p<.01$). Buna göre, annenin kendi annesiyle olan ilişkisinde 'düşmanlık' boyutundaki tamamlanma beklentisi arttıkça, çocuğun 'pasiflik' boyutundaki tamamlanma beklentisi azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, annenin kendi annesiyle ilişkisinde, düşmanca tepkiler almaya yönelik beklentisi arttıkça, çocuğun ihtiyaç duyduğunda yardım ve destek alabileceğine ilişkin beklentisi azalmaktadır. Determinasyon katsayısı ($r^2=.530$) dikkate alındığında, çocuğun 'pasiflik' boyutundaki toplam değişkenliğinin %53'nün annenin 'düşmanlık' boyutundaki beklentileriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

BÖLÜM 4

TARTIŞMA

Daha önce de söz edildiği gibi, bu çalışmanın iki temel amacı vardır. Bu amaçlardan ilki bağlanma, benlik ve kişilerarası temsilleri değerlendirmede kullanılabilecek okul öncesi çocuklara uygun ölçüm araçlarının geliştirilmesidir. Yöntem bölümünde bu araçların geliştirilme süreçleri, uygulama ve değerlendirilmelerine ilişkin detaylı bilgi verilmiştir. Geçerlik ve güvenirliklerine ilişkin analiz sonuçları ise bulgular bölümünde “Ön Çalışmaya İlişkin Bulgular” başlığı altında özetlenmiştir. Ulaşılmak istenen ikinci hedef ise geliştirilen ölçüm araçları aracılığıyla bu üç zihinsel yapı arasındaki ilişkilerin görgül bir çerçevede değerlendirilmesidir. Araştırmanın bu ikinci ayağı, bir tür kuramsal geçerlik çalışması olarak düşünülebilir. Ölçeklerden elde edilen puanlar arasındaki ilişkilerin bağlanma kuramıyla ne ölçüde tutarlı bir yapı sergilediği gözlenmeye çalışılmıştır.

Bu amaçlar doğrultusunda, çalışmanın ilk bölümünde bağlanma kuramına ait kavramlar, görüşler ve görgül araştırma sonuçlarına kuramın gelişimi bağlamında yer verilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın örneklemi oluşturulan denekler, araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçları ve verilerin toplanması hakkında izlenen yol hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, ölçeklerin geliştirilme aşamaları yine ikinci bölümde verilmiştir. Üçüncü bölümde geçerlik ve güvenirlikleriyle ilgili çalışmalar ve asıl çalışmada elde edilen verilere uygulanan analizlerin bulguları sunulmuştur. Bu bölümde ise üçüncü bölümdeki analizler sonunda elde edilen bulgulara ilişkin yorum ve tartışmalara yer verilmiştir.

4.1. ÖN ÇALIŞMAYA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Araştırma sürecinin üçte ikilik bölümü, yaklaşık 2 yıllık bir süre, üzerinde çalışılan değişkenlerin (benlik, bağlanma ve kişiler arası ilişki temsilleri) ölçümüne olanak sağlayacak yöntem ve araçların geliştirilmesi için kullanılmıştır. Pek çok yöntem ve ölçüm

aracı denenmiş, aralarından en etkin olanlar seçilmiştir. Her bir deneme yaş gurubunun beceri ve sınırlılıkları hakkındaki bilgi birikimini arttırmış ve ana çalışmada kullanılan ölçüm araçlarının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu nedenle, ana çalışmada kullanılan ölçüm araçlarını uzun bir deneme yanılma sürecinin son ürünleri olarak değerlendirmek mümkündür. Sırasıyla “Kukla Görüşmesi Benlik Değerlendirme Ölçeği”, “Bağlanma Öykü Tamamlama Testi” ve “Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği”ne ilişkin ön çalışma sonuçları aşağıda değerlendirilmiştir.

Giriş bölümünde “Gelişimsel Düzey ve Benlik Ölçümleri” başlığı altında aktarıldığı gibi okul öncesi çocuklara ilişkin benlik değerlendirmelerini iki grupta toplamak mümkündür. İzole benlik ölçümleri çerçevesinde, çocuklar kendi becerileriyle ilgili değerlendirmeler yapması beklenir (Harter, 1986). Bu tür çalışmaların ortak sonucu okul öncesi çocuklarda genel ve bütünleştirilmiş bir benlik tasarımı söz edilemeyeceğidir (Bannister Agnew, 1973; Peevers ve Secord, 1973; Shantz, 1973; Harter, 1983, 1986 gibi). Ölçek geliştirme süreci içinde denenen izole benlik değerlendirmesi sonucu çocukların yönergeyi anlamakta güçlük çektikleri, olumlu uçta yığılma eğilimi gösterdikleri, dikkatlerini uzun süre odaklamakta güçlük çektikleri ve bütünleşmiş bir benlik tanımı veremedikleri gözlenmiştir. Okul öncesi çocuklar için kullanılan bir diğer yöntemde ilişkisel benlik değerlendirmesidir. Main (1985) okul öncesi çocukların yaşamında önemli yetişkinlerle (anne gibi) kurulan ilişkilerin merkezi bir role sahip olduğunu ve benlik değerlendirmesinde bu ilişkisel yapı göz önünde bulundurularak yapılması gerektiğini savunmuştur. Bunun yanında izole benlik ölçümlerinde kullanılan değerlendirme yöntemleride çocuk için sıkıcı ve yanıtlaması güç yöntemlerdir (Damon ve Hart, 1982; Main, 1985; Cassidy, 1988). Bu araştırma içinde uyarlanan “Kukla Görüşmesi Benlik Değerlendirme Ölçeği” ilişkisel bakış açısını temel almaktadır. Ölçek çocuğun kendini diğer kişinin gözünden değerlendirmesine olanak sağlamaktadır. Bunun yanında ölçeğin bir kukla oyunu şeklinde sunulmasının, çocuğun dikkatini uzun süre koruya bilmesine yardımcı olduğu ve sorulara samimi yanıtlar vermesini sağladığı görülmüştür. Ön çalışma ve ana çalışma sürecinde elde edilen veriler okul öncesi çocukların kendilerine ait bir benlik tasarımı geliştirebildiklerini işaret etmiştir. Çocukların kendilerine ait değerlendirmelerinin bir dış ölçük olan öğretmen gözlemleriyle

paralel olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında bir aylık süre içinde kendilerine ait değerlendirmelerinin tutarlılığını koruduğu da görülmüştür. Sonuç olarak, ön çalışma bulguları KGBDÖ'nin benlik değerlendirmesinde kullanılabilecek iyi bir araç olduğunu göstermiştir. Ön çalışmanın bir diğer önemli doğurgusuda, okul öncesi çocukların kendileri hakkında değerlendirmeler yapabilecek bilişsel kapasiteye sahip oldukları ve bu değerlendirmenin tutarlılığını koruma eğiliminde olduğu göstermesidir. Harter'ın (1983, 1986) savunduğunun tersine çocuklar 9 yaşından çok daha önce kendilerine ilişkin zihinsel değerlendirmeler yapabilmektedirler. İzole benlik ölçümlerindeki sorun çocuğun bilişsel kapasitesindeki yetersizlik değildir. Sorunların kaynağı, bu tür ölçümlerde bağlanma ilişkisini temel alan ilişkisel yapının göz ardı edilmesi ve ölçüm yönteminin yaşın gelişimsel özelliklerine uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, ön çalışma bulguları Main (1985) ve Cassidy'nin (1988) görüşlerini destekler niteliktedir.

Benlik değerlendirme ölçeğine benzer şekilde, bağlanma ölçeği oluşturulurken de farklı stratejiler denenmiş ve en etkin olan seçilmeye çalışılmıştır. Yetişkinlerin bağlanma türlerinin sınıflanmasında anneleriyle olan ilişkilerine ilişkin anıların çağırılması ve TAT kartlarını uyarıcı olarak kullanarak öyküler anlatırılması sıklıkla kullanılan yöntemlerdir (Baldwin, 1992). Ön çalışmalar her iki yönteminde okul öncesi çocuklar için yeterince verimli olmadığını göstermiştir. Bağlanma temsillerini harekete geçiren oyunlar aracılığıyla yapılan sınıflamalar en etkili yöntemdir (Cassidy, 1988). Bu nedenle, "Bağlanma Öykü Tamamlama Testi" ön çalışma kapsamında türkçeye uyarlanmıştır. Uygulamalar sonunda çocukların uygulama boyunca dikkatlerini koruyabildikleri ve sınıflamaya olanak sağlayan tepkiler verdikleri gözlenmiştir. Yargıcılar arası geçerliğin yüksek olması bu gözlemleri destekler niteliktedir.

Araştırmalar güvenli bağlanma ilişkisinin normal örnekleme en yaygın olarak gözlenen bağlanma türü olduğunu göstermektedir (Bretherton, Ridgeway ve Cassidy, 1993). Ainsworth'ün (1971) çalışmaları bu oranın 0-24 ay arası çocuklarda %70 civarında olduğuna işaret etmektedir. Daha yakın zamanlı ve kültürlerarası çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda bu oranın % 65 ile % 80 arasında değiştiği görülmektedir (Bretherton, Ridgeway ve Cassidy, 1993). Bu araştırma kapsamında güvenli bağlanma oranı 52

çocuktan oluşan ön-çalışma örnekleme için % 70.3 ve asıl çalışma örnekleminde % 75 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu oranlar, önceki çalışmalarda elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Önceki araştırma sonuçlarıyla olan tutarlılığı BÖTT'nin geçerliği konusunda önemli bir destek sağlamaktadır. Bunun yanında güvenli bağlanma oranının kültürlerarası bir tutarlılık gösterdiği görüşünü de desteklemektedir.

Ön çalışma bulguları çocuğun cinsiyeti ve ailenin gelir düzeyinin bağlanma temsilleri üzerinde etkileri olmadığı görülmüştür. Cinsiyetle ilişkili sonuçlar önceki araştırmalarla tutarlıdır (Cassidy, 1988; Vershueren, Marcoen ve Schoefs, 1996). Kuramsal çerçeve içinde de tanımlandığı gibi, bağlanma temsillerinin oluşumu yaşamın ilk iki ya da üç yılı içinde tamamlanmaktadır (Bowlby, 1960). Bu dönemde, çocuğun hareketliliği görece olarak azdır ve sosyal çevresi anne-baba ile sınırlıdır. Bağlanmanın temel belirleyicisi annenin duyarlılığı ve olumlu tepkiselliğidir. Dolayısıyla, cinsiyet ve sosyo-ekonomik koşullar bağlanma üzerinde doğrudan bir etkiye sahip değildir. Araştırmanın bulguları bu savı desteklemektedir. Sonuç olarak, BÖTT yargıcılar arası güvenirlüğünün yüksek olmasının yanı sıra bağlanma kuramı ve önceki araştırmalarla da tutarlılık göstermektedir.

Ön çalışma kapsamında geliştirilen bir diğer ölçekte "Çocuklar için Kişilerarası Temsiller Ölçeği"dir. Ölçek geliştirme çalışmasına kişilerarası 16 durumu temsil eden 16 öyküyle başlanmıştır. Çocukların birbirine yakın çok sayıdaki durumu ayırtırmakta güçlük çektikleri gözlenmiştir. Bu nedenle, öykü sayısı kontrol ve yakınlık boyutlarındaki 4 temel duruma indirgenmiştir. Tamamlanması istenen öyküler çocuklara minyatür oyuncaklar aracılığıyla sunulmuştur. Ön çalışma sonunda çocukların uygulamaya rahatça katılabildikleri gözlenmiştir. Yargıcılardan alınan geribildirimler puanlamada sorun yaşanmadığına işaret etmektedir. Yargıcılar arası güvenirlüğün yüksek olması bu görüşü desteklemektedir. Dostuk, düşmanlık ve pasiflik boyutundaki beklentilerin sınıflamasındaki yargıcılar arası tutarlılık yüksek olmasına karşın, baskınlık boyutunda görece olarak düşük olduğu .76 belirlenmiştir. Bu durumun en temel nedeni baskın davranış örüntülerinin okul öncesi çocuklar için kısmen yabancı olmasıdır. Çocuklar günlük yaşamlarında dostça, yardım alan ya da düşmanca rolleri sıklıkla deneyimlemektedir. Ancak, baskın yani yönlendiren ve

karar veren kişi rolüne daha yabancıdırlar. Dolayısıyla rolü üstlenmekte güçlük çekmeleri ve beklentilerinin belirsiz olması doğaldır. Gözlenen bu durumun yargıcıların sınıflamalarında yansıdığı düşünölmüştür.

Ön çalışma sonunda, okul öncesi çocukların ilişkisel temelli ve oyun şekline sokulmuş ölçüm araçlarına sınıflanabilir ve tutarlı tepkiler verdikleri bulunmuştur. Araçlardan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla ve bağlanma kuramıyla tutarlılık göstermektedir. Araçların geçerlik ve güvenilirliklerinin de yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, çalışmanın ilk hedefi olan benlik, bağlanma ve kişilerarası ilişki temsillerini uygun bir şekilde ölçümüne olanak sağlayacak ölçeklerin geliştirilmesi hedefine ulaşılmıştır. Böylece ana çalışmaya geçilmiştir.

4.2. ASIL ÇALIŞMAYA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Daha önce de belirtildiği gibi, ana çalışmanın hedefi bağlanma temsilleri ile benlik ve kişilerarası ilişki temsilleri arasındaki ilişkiyi tanımlamaktır. Bağlanma, benlik ve kişilerarası ilişki temsilleri birbirinden ayrıştırılması güç yapılardır. Ancak, tartışmaya açıklık ve basitlik kazandırmak amacıyla her bir bulgu ilişkili araştırma sorusu başlığı altında tartışılmıştır. Elde edilen bulgular, tartışma bölümünün sonunda yer alan “Genel Değerlendirme” başlığı altında kuramsal bir çerçevede bütünleştirilerek tartışılmıştır.

4.2.1. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyetin Benlik Temsilleri Üzerindeki Etkisi

Kuramsal olarak bağlanma ilişkisi, benlik temsilinin en temel belirleyicisidir (Bowlby, 1958). Çocuk kendine ait bilgileri anneyle kurduğu ilişki içerisinde kazanır. Kuramsal çerçeve içinde de tanımlandığı gibi benlik, özellikle de çocuk için, diğer kişinin (annenin) verdiği tepkiler çerçevesinde tanımlanır (Main, Kaplan ve Cassidy, 1985). Çocuk büyüdükçe kendini daha geniş bir sosyal ağ içinde ve daha farklı boyutlarda tanımlamaya başlamaktadır. Ancak, bağlanma ilişkisini temel alan ilk benlik temsilleri tutarlılığını sürdürme eğilimindedir (Main,1985). Bu araştırma çerçevesinde çocuğun benlik temsiline

dayalı olarak kendine verdiği değer kendini olumlu algılama düzeyi, kendini değerlendirirken ne ölçüde esnek olabildiği ve olumluluk-esnekliğe dayanan benlik sınıflamaları olmak üzere üç düzeyde değerlendirilmiştir.

Bulgular, çocuğun anneye kurduğu bağlanma ilişkisine ait zihinsel temsillerin benliğin en önemli yordayıcısı olduğuna işaret etmiştir. Cinsiyetle girdiği ortak analizlerde çocuğun kendine verdiği değer yarısından çoğunun (% 51,5) anne-çocuk arasında kurulan bu ilk ilişki tarafından belirlendiği gözlenmiştir. Bu bulgu bağlanma kuramıyla oldukça tutarlıdır.

Kuramsal olarak güvenli bağlanma sonucu oluşan benlik temsillerinin en önemli özelliği olumlu bir benlik tasarımı içermesidir. Bu tasarım çocuğun kendine güvenini yansıttığı gibi, kendisi hakkında net tanımlar yapabilmesine de olanak sağlar. Benlik değerlendirme ölçeği (KGBDÖ) yakından incelendiğinde, benlik değerinin en önemli göstergesinin “Sence değerli bir çocuk mu?” ve “Neden değerli? sorularına verilen yanıtlar olduğu görülmüştür. Uygulama sırasındaki gözlemler, bağlanma temsilleri güvenli olan çocukların kendilerini tereddüt etmeden değerli olarak tanımladıklarına ve bu soruyu yanıtlamaktan keyif aldıklarını göstermiştir. Öte yandan, güvensiz olarak sınıflanan çocukların bu soru karşısında çoğunlukla şaşkınlık ya da çökkünlük yaşadıkları gözlenmiştir. orijinal işlemlerde olmadığı halde, “Değerli olmak ister miydin?” sorusuna “Evet” dedikleri, “Ne olursa değerli olurdu?” sorusuna “Üvey annem dövme”, “Ben ölsem herkes beni severdi” gibi ilişkisel yanıtlar verdikleri gözlenmiştir. Güvenli çocukların “Neden değerlisin?” sorusuna en sık verdikleri yanıt anne-babaları tarafından sevildikleri olmuştur. Güvensiz çocuklardan “Ben değerliyim” yanıtını verenlerin neden değerli olduklarını açıklamakta büyük güçlük çektikleri görülmüştür. Bu soruya çoğunlukla “Bilmiyorum”, “Ben bilemem ki” şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Bu gözlemler çerçevesinde güvenli bağlanma ilişkisinin çocuğun kendini değerli hissetmesini sağlamasının yanı sıra bu değer kaynağını da tanımlamasına yardımcı olduğu sonucuna varılmıştır.

Yine uygulama sırasında ve kayıtlar izlenerek yapılan gözlemler, güvenli çocukların kendilerini becerikli olarak tanımladıklarını “.... çok şeyler yapabiliyor mu?”, “Yaptıklarını

iyi beceriyor mu?” göstermiştir. Bunun yanında, “Neler yapabiliyor?” sorusuna çok ve çeşitli örnekler ürettikleri gözlenmiştir. Güvensiz çocuklar ise sıklıkla iyi beceremediklerini dile getirmişlerdir. Becerikli olduklarını söylese bile ne konuda olduğunu tanımlayamamışlardır. Bu gözlemler çerçevesinde güvenli olarak kurulan bağlanma ilişkisinin, çocuğun kendi becerilerine olan inancını arttırdığı ve kendi becerileri konusunda daha geniş bilgiye sahip olmasına olanak tanıdığı söylenebilir.

Esneklik, benlik temsiliinin değerlendirilen bir diğer boyutudur. Analiz sonuçları çocuğun kendini değerlendirmedeki esnekliği ve olumluluk boyutu puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Esneklik ve olumluluk arasındaki ilişkisinin düşük olmasının nedeni, esneklik ve olumluluk boyutlarının aynı yönde değişmek zorunda olmamasından kaynaklanmaktadır. Kendini değerlendirmedeki esneklik benlik değerlendirmesi hem olumlu hem de olumsuz olan çocuklarda görülebilecek bir durumdur. Örneğin, yaptığı şeyleri iyi beceremediğini düşünen çocuklar arasında zaman zaman hata da yaptığını söyleyenler olduğu gibi, becerikli olduğunu söyleyen çocuklar arasında da zaman zaman hatalar yapabileceğini söyleyenler vardır.

Bağlanma temsilleri ve olumlu benlik değerlendirmesi arasında gözlenen güçlü ilişki, bağlanma temsilleri ve esneklik boyutu arasında gözlenmemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, güvenli bağlanma çocuğun kendini değerli ve sevilen biri olarak algılamasında doğrudan etkilidir. Ancak, kendini değerlendirmedeki esneklik üzerinde kuramsal olarak tanımlanan bir etkisi yoktur. Esnekliğin daha çok keşif davranış sistemiyle ilişkilendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmada keşif davranış sistemi bağlamında bilgi toplanmamıştır. Ancak öğretmen değerlendirmeleri göz önünde bulundurulduğunda benlik temsilleri katı-olumlu olan çocukların yeni şeyler öğrenme konusunda merak ve motivasyonlarının daha düşük olduğu; hata yaptıklarında ise kendilerini diğer çocuklara göre daha çok suçladıkları görülmektedir. Dolayısıyla, öğretmen gözlemleri esneklik boyutunun bağlanma davranış sisteminden çok keşif davranış sistemiyle ilişkili olabileceği görüşünü destekler niteliktedir. Bu noktada katı-olumlu benlik temsiline sahip çocuklarda annenin çocuğun sinyallerine karşı duyarlılığının yüksek olmasının olumlu benlik

temsillerinin oluşmasını desteklemesine karşın, keşif sırasında sınırlayıcı ya da düşük toleransa sahip olmasının esnekliği azalttığı spekülasyonuna gidilebilir.

Benlik temsilleriyle ilişkili üçüncü değerlendirme, olumluluk ve esneklik boyutlarını temel olarak oluşturulan benlik değeri sınıflamalarıdır. Benlik değeri sınıflamaları bağlanmanın benlik temsilleri üzerindeki etkisini gösteren çok daha dramatik bir tablo oluşturmaktadır. Esnek-olumlu grubunda yer alan çocukların tamamı, güvenli bağlanma temsillerine sahiptir. Güvensiz bağlanma temsillerine sahip çocuklardan sadece biri katı-olumlu, mükemmeliyetçi benlik sınıflamasında yer alabilmiştir. Güvensiz bağlanan çocukların tamamına yakını katı ya da esnek olumsuz benlik sınıflamasında yer almışlar. Güvensiz bağlanan çocukların büyük çoğunluğu ise katı-olumsuz benlik grubunda yer almıştır. Bu sonuçlar bağlanma ilişkisinin çocuğun okul öncesi dönemdeki kendini algılayışı üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, benlik sınıflamasına ait bulgular, güvensiz bağlanma ilişkisiyle kurulan benlik temsillerinin okul öncesi dönemde de kararlılığını korumaya devam ettiğine işaret etmektedir.

4.2.2. Bağlanma Temsilleri ve Cinsiyetin Kişilerarası İlişki Temsilleri Üzerindeki Etkisi

Araştırmada yanıt aranan ikinci önemli soru bağlanmanın kişilerarası ilişki temsilleri üzerindeki etkileridir. Bağlanma kuramına göre anne-çocuk arasında kurulan ilişki sadece çocuğun benlik temsilinin niteliğini değil, aynı zamanda diğer kişiye yönelik beklentilerinin içeriğini de biçimlendirir (Bowlby, 1960). Güvenli bağlanma ilişkisi bağlamında kurulan anneyle ilişkili zihinsel temsillerin içeriği olumludur (Main, Kaplan ve Cassidy, 1985). Başka bir ifadeyle, çocuk annenin güvenilir olduğunu düşünür; duyarlılığına ve olumlu tepkiselliğine güvenir. Buna karşın güvensiz bağlanma ilişkisi bağlamında oluşan anne temsilleri olumsuzdur. Çocuk için anne ulaşılabilir değildir. Olumlu tepkiselliğine ve duyarlılığına güvenilmez.

Bu araştırma çerçevesinde elde edilen bulgular, çocuğun bağlanma temsilleri ve kişilerarası

beklentileri arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları çocuğun anneden beklediği kişilerarası tepkilerin % 65,6'sının bağlanma temsilleri tarafından belirlendiğine işaret etmektedir. Bu oldukça yüksek bir orandır. Her şeyden önce çocuğun anneye yaşadığı deneyimlerin, daha sonraki etkileşimlerinde temel belirleyici olduğuna işaret etmektedir.

Kişilerarası ilişki boyutları (dostluk, düşmanlık, pasiflik ve baskınlık) bireysel olarak incelendiğinde elde edilen sonuçlar çok daha çarpıcı olmuştur. Elde edilen veriler erken dönemde anne-çocuk arasında kurulan ilişkinin okul öncesi dönemdeki kişilerarası ilişkilerdeki etkisini açıklamanın yanı sıra, bağlanmayla ilişkili deneyimlerin kişilerarası alanda nasıl aktarıldığına da ışık tutma olasılığına sahiptir.

Bulgular, güvenli bağlanma temsillerinin dostluk ve pasiflik boyutlarındaki tamamlanma beklentileri üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Güvenli bağlanma temsillerine sahip çocuklar anneleriyle kurdukları temaslarda yakınlaşmak, ilişkiye geçmek yönünde davranışlar sergilediklerinde, annenin de temas kurmaya açık olmasını bekledikleridir. Bu çocukların yakınlaşma yönündeki arzularının engelleneceğine ya da ters bir tepki alma olasılığına ilişkin beklentileri düşüktür.

Pasiflik boyutunda elde edilen bulgular, dostluk boyutundakilerle oldukça paraleldir. Güvenli bağlanma temsillerine sahip çocukların, kendilerini çaresiz hissettiklerinde ve yönlendirilmeye ihtiyaç duyduklarında annelerinin gerekli müdahaleleri yapacağına ve onları yönlendirerek sıkıntıyı ortadan kaldıracığına ilişkin güçlü bir inançları vardır. Güvensiz çocukların desteğe ihtiyaç duydukları durumlarda, annelerinin bunu sağlayabileceğine dair beklentilerinin çok düşük olduğu görülmüştür. Uygulamalar dikkate alındığında bu çocukların çok büyük bir bölümünün anne tarafından baştan savılmayı, annelerinin de kendileriyle beraber çaresizlik yaşamasını ya da anne tarafından saldırgan davranışlarla uzaklaştırılmayı bekledikleri gözlenmiştir.

Bağlanmanın etkili olduğu bir diğer kişilerarası ilişki boyutunun düşmanlık olduğu

belirlenmiştir. Ancak, çocuğun düşmanlık boyutundaki beklentileri ve bağlanma temsilleri arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur. Bağlanma temsilleri güvenli olan çocuklar annelerine karşı kızgınlıklarını göstermek istediklerinde, bunun anne tarafından benzer bir tepkiyle tamamlanmasını beklememektedir. Uygulamalar sırasındaki gözlemler güvenli çocukların kızgınlıklarını anneye ifade etmekte çok büyük güçlük çektiklerine işaret etmiştir. Düşmanlık öyküleri güvenli çocuklar için en uzun vakit ayrılan öyküler olmuştur. Çocukların sürekli olarak kızgınlıklarına nedensel açıklamalar aradıkları ve mantıklı bir kılıf içine sokmaya çalıştıkları gözlenmiştir. Örneğin “Sen bana istediğim oyuncacı almadığın için çok kızgınım” ya da “Bana televizyon seyrettirmedığın için sana çok kızgınım” gibi. Benzer bir mantığa bürüne çabası annenin tepkilerinde de gözlenmiştir; “Param yok kızım ondan alamadım” ya da “Çok yakından seyredince gözlerin bozulacak” gibi. Öykülerin çoğunda çocuğun düşmanca tavrına karşı anneler yakınlık kurma çabasıyla tepki vermişlerdir (tamamlamayıcı tepki). Çocuğu kucaklayıp uyutmuşlar, derdini anlatmasını istemişlerdir. Sıkça gözlenen bir başka tepki de, annenin yaşanan durumu kendi hatası olarak tanımlayıp ve çocuğun kızgınlığını haklı bulmasıdır. Güvenli çocukların öykülerinin tamamında anne-çocuk ikilisi bir arada kalmış ve çatışma çözülmüştür.

Güvensiz bağlanma temsiline sahip çocuklar için ise tablo tam tersidir. İstisnasız tüm çocuklar düşmanlık yönündeki tepkilerine şiddetli bir düşmanca tepki alacaklarını söylemişlerdir. Çocukların düşmanlık boyutundaki beklentilerini ifade ederken hiç zorlanmadıkları ve hemen tepki verdikleri gözlenmiştir. Annelerin tepkileri çoğunlukla dövmek, oda cezası vermek, dövüp sokağa yollamak şeklindedir. Aşırı durumlarda ilişki karşılıklı zarar vermeye dönüşmüştür. Genel olarak anne-çocuk arasındaki kesilmiş ve ayrılmıştır.

Elde edilen bulgular ve yapılan gözlemler bağlanma ilişkisi çerçevesinde şöyle değerlendirilmiştir: Daha önce de belirtildiği gibi, bağlanma davranış sisteminin temel hedefi anne ve çocuk arasındaki fiziksel mesafeyi kontrol etmek, anneyi çocuğa yakın tutmaktır. Dolayısıyla, destek beklentileri (pasiflik boyutu) ve yakınlık beklentileri (dostluk boyutu) ile bağlanma temsilleri arasında güçlü bir ilişkinin olması oldukça doğaldır.

Bağlanma temsilleri güvenli olan çocukların fiziksel yakınlığı koruyabilecekleri konusundaki olumlu beklentilerini, duygusal yakınlığı da koruyabilecekleri yönünde olumlu beklentilere başarıyla dönüştürmüşlerdir. Ayrıca, yaklaşma isteklerini rahatça ifade edebilme becerisini kazanmışlar ve karşılık alabileceklerine dair güçlü bir beklenti geliştirmişlerdir. Öte yandan, güvensiz bağlanan çocukların dostluk ve pasiflik boyutlarındaki tamamlanma beklentileri düşüktür. Bu durum, güvensiz bağlanma nedeniyle çocuğun fiziksel yakınlık üzerinde kontrol gücünü kazanamamasının, duygusal yakınlık beklentilerine yanıt alabileceklerine ilişkin inancının da düşük olmasına yol açtığı şeklinde yorumlanmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, bağlanma davranış sistemini tetikleyen en önemli duygu kaygıdır. Bağlanma temsillerinin niteliğini belirleyen temel değişken ise annenin çocuğun kaygı sinyallerine ne ölçüde duyarlı olduğudur. Başka bir ifadeyle annenin, çocuğun kaygısını yatıştırabilme kapasitesidir. Bağlanma temsilleri güvenli olan çocuklar ihtiyaçlarının karşılanacağına ve yatırılacaklarına ilişkin olumlu beklentilere sahiptir. Bunu kişilerarası ilişkiler alanına da başarıyla aktardıkları söylenebilir. Güvenli çocuklar kararsızlıklarını, çaresizliklerini ve destek arayışlarını açıkça ifade edebildikleri gibi buna yanıt alacaklarına ilişkin inanca da sahiptirler. Buna karşın güvensiz olan çocukların desteklenmek ve yönlendirilmek konusundaki beklentileri bağlanma temsillerine paralel olarak oldukça düşüktür.

Bağlanma davranış sistemi yakınlığı koruma davranışlarını oldukça iyi tanımlamaktadır. Ancak kızgınlık ya da saldırganlık gibi yakınlığı bozabilecek davranış örüntüleriyle ilişkili açıklamaları oldukça sınırlıdır. Düşmanlık boyutuyla ilişkili bulgular, bağlanma ve düşmanlık arasındaki ilişkiye yönelik bir perspektif sağlamaktadır. Bağlanma temsilleri güvenli olan çocukların anneye aralarındaki teması sürdürme yönündeki istekleri ve ilişkinin devam edeceğine dair beklentileri yüksektir. Dolayısıyla, kızgınlık ya da düşmanlık gibi teması kesme potansiyeline sahip duygular çocuklar tarafından tehdit edici olarak algılanmakta ve uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Savunmalar aracılığıyla (mantığa bürüne gibi) yön değiştirmesi için çaba gösterilmektedir. Öte yandan, güvensiz bağlanan

çocuklar için kendilerinden kaynaklanan kızgınlık, ilişkinin sürekliliği üzerinde tahmin yürütmeye izin veren bir değişken değildir. Her şartta ilişkinin sürüp sürmeyeceği yordanması güç bir durumdur. Dolayısıyla, kızgınlık çok daha doğrudan ifade edilebilmektedir. Bunun yanında, güvensiz bağlanma temsillerine sahip çocuklar için anne duyarlılığı ve olumlu tepkiselliğinin düşük olması, çocukların engellenme duygusunu sıkça yaşama olasılığını arttırıyor olabilir. Bu varsayıma dayanarak, güvensiz çocuklar ve anneleri arasındaki ilişkinin en sık tekrarlanan parçalarından birinin kızgınlık ve çatışma olduğunu düşünmek mümkündür. Dolayısıyla güvensiz bağlanan çocukların kızgınlıklarını ifade etme ve kızgınlıklarına alacakları tepkiler konusunda oldukça uzmanlaştıkları düşünülebilir.

Bağlanma temsilleri ve baskınlık arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu da kuramla oldukça tutarlı bir sonuçtur. Bağlanma ilişkisi bakım verme ve yönlendirme açısından tek yönlü bir ilişkidir (Bowlby, 1960). Çocuk bakım vermez, bakım alır. Çocuk destek olmaz, destek alır. Çocuğun ihtiyaçları anne tarafından karşılanır ama çocuk annenin ihtiyaçlarını karşılamaz. Başka bir deyişle, güvenli sığınak ve güvence üssü işlevleri anneye aittir. Kişilerarası ilişkilerin baskınlık boyutunda çocuğun yönlendirici ve karar verici olması beklenmektedir. Doğal olarak bağlanma davranış sisteminin repertuarında olmayan bu beklentiler ve bağlanma temsilleri arasında bir ilişki bulunamamıştır. Baskınlığın nasıl geliştiğini açıklayabilmek için bağlanma temsillerinin dışında bir bakış açısıyla düşünmek gereklidir. Baskınlığın yine keşif davranış sistemiyle ilişkili olarak gelişen bir kişilerarası boyut olduğunu düşünmek mümkündür. Bu araştırılmayı bekleyen bir konudur.

4. 2. 3. Benlik Temsili ve Kişilerarası İlişki Temsilleri Arasındaki İlişki

Yukarıda da belirtildiği gibi araştırma sonucu elde edilen bulgular gerek benlik temsillerinin gerekse de kişilerarası ilişki temsillerinin bağlanma temsilleri tarafından büyük oranda yordanabileceğine işaret etmektedir. Asıl araştırma kapsamında yanıt aradığımız 3. soru, bağlanmayla nedensel bir ilişki içinde oldukları belirlenen benlik ve diğerine yönelik kişilerarası beklentilerin kendi aralarındaki ilişkinin niteliğidir. Çok yönlü

varyans analizi sonuçları bağlanmayla beraber bağımsız değişken olarak analize katıldığında benliğin, kişilerarası temsiller üzerinde temel bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Bunun en önemli nedeni bağlanmanın kişilerarası ilişki temsillerindeki varyansın büyük bir bölümünü tek başına açıklama gücüne sahip olmasıdır. (Çalışmanın en başında belirtildiği gibi, benlik ve kişilerarası ilişki temsilleri arasındaki ilişkinin neden-sonuç değil, karşılıklı değişim bağlamında ele alınması planlanmıştır. Dolayısıyla, yukarıda sözü edilen analiz bulgular bölümüne katılmamıştır.). Bu bulgu bağlanma hesaba katıldığında benlik ve diğeri temsillerinin doğrusal bir nedensellik ilişkisi içinde olmadığına işaret etmektedir. Bu kuramsal açıdan beklenen bir sonuçtur. Benlik ve diğeri temsilleri bağlanma temsillerinden eşzamanlı olarak ayrışan ve birbirleriyle etkileşim içinde gelişen yapılardır (Main, Kaplan ve Cassidy, 1985). Dolayısıyla, gözlenen ilişkinin nedensellikten çok ilişkisel bir zeminde ortaya çıkması beklenmiştir. Olumlu benlik temsilleri ve kişilerarası ilişki temsilleri arasındaki korelasyon incelendiğinde dostluk ve pasiflik boyutuyla olumlu benlik temsili arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki; düşmanlık boyutu ile olumlu benlik temsili arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Bu bulgular çerçevesinde, kendini değerli olarak görüp, bu değerini kaynağını tanımlayabilen ve diğerleri tarafından daha çok sevildiğini düşünen çocuklar (olumlu benlik temsiline sahip olanlar), annelerinin yakınlık kurmaya daha çok izin vereceğine ve yardıma ihtiyaç duyduklarında annelerinden yardım alabileceklerine daha çok inanmaktadırlar.

Bu bulguyla örtüşen önemli bir dış kriter de öğretmen değerlendirmesidir. Öğretmenler benlik değerlendirmeleri olumlu olan çocukların kendileriyle daha barışık ve kendilerini seven çocuklar olduklarını (faktör 5) ifade etmişlerdir. Aynı zamanda, olumlu benlik temsillerine sahip çocukların çok sayıda arkadaşları olduğunu, yaşlıları tarafından daha fazla sevildiklerini, yaşlılarının arasına kolayca katıldıklarını ve yeni arkadaşlar edinmelerinin kolay olduğunu ifade etmişlerdir. Bu değerlendirmeler bağlanma ilişkisi aracılığıyla oluşan olumlu benlik temsillerinin sadece anneyle olan ilişkilerdeki dostluk ve destek beklentisiyle değil, aynı zamanda sosyal yaşam içinde yaşlılarıyla olan ilişkilerindeki beklentileriyle de ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

Benlik temsilleri olumsuz olan çocukların dostluk ve pasiflik boyutlarındaki tamamlanma beklentilerinin de, olumlu olanlara göre, düşük olduğu gözlenmiştir. Ek olarak, olumsuz benlik temsiline sahip çocuklar annelerinden düşmanca tepkiler almayı daha çok beklemektedirler. Bu noktada dikkat çekici olan bulgu, esnek-olumlu benlik temsiline sahip çocukların düşmanlık boyutundaki tamamlanma beklentilerinin katı-olumsuz benlik temsiline sahip çocuklardan anlamlı olarak farklı olmasına karşın, katı-olumlu (mükemmelliyetçi) çocukların düşmanlık boyutundaki tamamlanma beklentileriyle katı-olumsuz çocuklar arasında fark olmamasıdır. Bu bulguyla paralellik gösteren bir diğer bulgu da öğretmen değerlendirmesinde katı-olumlu olan çocukların diğer tüm gruplara göre yeni şeyler öğrenme konusunda daha az isteğe sahip olması ve hata yaptıklarında kendilerini diğer tüm gruplardaki çocuklardan daha fazla suçlamalarıdır. Bu sonuçlara dayanarak katı-olumlu çocukların yakınlaşma ve destek arayışlarına olumlu karşılık aldıkları ancak yeni şeyler denemelerine ve keşifte bulunmalarına karşı çıkıldığı sonucuna varılabilir.

Bu çalışma kapsamında benlik temsilleri ve kişilerarası ilişki temsilleri arasında orta düzeyde anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Analiz sonuçları, benlik temsilleri ve kişilerarası temsiller arasında gözlenen ilişkilerin, bağlanma temsilleri ve her iki değişken arasındaki ilişkilerle oldukça uyumlu olduğunu göstermektedir. Tüm bu ilişki ağı, bir dış kriter olan öğretmen değerlendirilmesi tarafından da desteklenmektedir.

4. 2. 4. Anne ve Çocuğun Kişilerarası İlişki Temsilleri Arasındaki İlişki

Kiesler'e (1983, 1988) göre kişilerarası davranışlar kişilerarası beklentilerin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Aynı zamanda bu davranışlar sonucu yaşanan deneyimler beklentilere şekil verir. Bu kısır döngünün anlaşılması kişilerarası ilişkilerin kurulumunu ve tutarlılığını değerlendirebilmek için önem taşır. Yaşamın ilk yıllarında anne ve çocuk zamanlarının büyük bir bölümünü bir arada geçirir. Bu durumda çocuğun annenin beklentilerine yönelik bir öngörü geliştirmesi ve kendi beklentilerini bunlarla uyumlu olacak şekilde oluşturması yüksek bir olasılıktır. Bu konuda sağlanacak görgül bilgiler kişilerarası ilişki beklentilerinin

nesillerarası geçişini açıklama potansiyeli içerir. Kişilerarası ilişki temsillerinin nesiller arası aktarımını değerlendirmek amacıyla KŞÖ ve ÇKTÖ arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Bağlanmanın kişilerarası ilişki temsilleri üzerindeki etkisi daha önce belirlendiğinden, güvenli ve güvensiz çocuklar iki ayrı grup olarak değerlendirilmiştir. Güvenli gruptan elde edilen bulgular, annenin düşmanlık boyutundaki tamamlanma beklentilerindeki artışın, çocuğun dostluk boyutundaki beklentilerini arttırdığını; annenin dostluk boyutundaki tamamlanma beklentilerindeki artışın, çocuğun düşmanlık boyutundaki beklentilerini azalttığını ve annenin baskınlık boyutundaki tamamlanma beklentilerindeki artışın, çocuğun düşmanlık boyutundaki beklentilerini azalttığını göstermiştir. Bu bulguları, çocuklarıyla güvenli bağlanma ilişkisi kuran annelerin, kendi anneleriyle ilişkilerindeki her türlü beklentiyi yakınlığı artırma ve düşmanlığı azaltma yönünde çocuklarına aktardıklarına işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, güvenli ilişki kuran annelerin kendi annelerine yönelik beklentileri ne olursa olsun, bunu kendi çocuklarına aktarma şekli çocuğun ilişki kurma ve sürdürmeye yönelik eğilimlerini arttıracak yöndedir. Güvenli gruptan elde edilen bir diğer bulgu annenin pasiflik boyutundaki tamamlanma beklentileri, çocuğun baskınlık boyutundaki beklentileriyle ters yönde ilişki göstermektedir. Bu bulgu çerçevesinde güvenli ilişki kuran annelerin destek alabileceğine dair inancının az olması durumunda, çocuklarının baskın roller üstlenmesine daha fazla izin verdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Güvensiz çocuklarla ilişkili bulgular, annenin baskınlık boyutundaki tamamlanma beklentilerindeki artışın, çocuğun dostluk boyutundaki tamamlanma beklentileriyle ters yönde güçlü bir ilişkisi olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, güvensiz çocukların annelerin baskınlık yönündeki deneyimlerini, çocuklarının dostluk beklentisini azaltacak yönde aktardıkları şeklinde yorumlanabilir. Görsel kayıtlar incelendiğinde oyun içinde annelerin çocuğun yaklaşma ve yardımcı olma yönündeki davranışlarına çocuğu beceriksizlikle suçlayarak ve uzaklaştırarak tepki verdikleri gözlenmiştir. Diğer bir bulgu da, annenin düşmanlık boyutundaki tamamlanma beklentilerindeki artışın, çocuğun pasiflik boyutundaki tamamlanma beklentileriyle ters yönde güçlü bir ilişkisi olduğunu

göstermiştir. Güvensiz annelerin düşmanca tepkilerle karşılaşma beklentileri arttıkça, çocuklarının annelerinden destek alabileceklerine ilişkin beklentileri azalmaktadır.

Kişilerarası ilişkilerin aktarımıyla ilgili bilgiler bir araya getirildiğinde, güvenli bağlanma temsillerine sahip çocuklar ve anneleri arasındaki aktarımın yakınlığı arttıracak yönde olduğu görülmüştür. Öte yandan, güvensiz çocuklar ve anneleri arasındaki aktarımın dostluk beklentisini azaltacak ve düşmanlık beklentisini arttıracak yönde olduğu görülmektedir. Bunun anlamı, güvensiz bağlanma temsillerine sahip çocuklar için diğerine duyulan güvensizliğin kişilerarası ilişkiler aracılığıyla beslenmeye devam ettiğidir.

Anne ile çocuğun bağlanma ve kişilerarası temsilleri arasındaki karşılaştırmalar temel araştırma konusunun dışında, daha çevresel olarak yapılan değerlendirmelerdir. Anne ve çocuğun karşılaştırıldığı bu değerlendirilmeler, bağlanma ve kişilerarası ilişki temsillerinin nesiller arası aktarılışını araştırmaya yönelik daha sonraki çalışmalara kaynak hazırlamak amacıyla yapılmıştır. Bunun yanında, güvenli çocukların diğer kişiye yönelik güvenleri yakınlığa olanak sağlayacak kişilerarası beklentilerin aktarımıyla daha da güçlenmektedir.

4. 2. 5. Anne ve Çocuğun Bağlanma Temsilleri Arasındaki İlişki

“İlişki Temsilleri Ölçeği” (RQ), iki yetişkin arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan bağlanma türü hakkında bilgi sağlamaktadır (Scharfe ve Bartholomew, 1994). Bu çalışmada annelerin RQ aracılığıyla ölçülen yetişkin bağlanma tarzı ve BÖTT aracılığıyla ölçülen çocuğun bağlanma temsilleri arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Bu bulgu, ölçüm alınan bağlanma türlerinin ve değerlendirmede kullanılan araçların karşılaştırma açısından uygun olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu tür bir karşılaştırmanın yapılabilmesi için doğrudan annenin çocukluğa ait bağlanma temsillerini ölçmeye yönelik bir araç kullanılması gerektiği düşünülmüştür.

4. 3. GENEL DEĞERLENDİRME

Araştırmanın amaçları bölümünde de belirtildiği gibi, bu çalışma temel bilimsel bir araştırmadır. Araştırma sonucu varılmak istenen nokta, bağlanma ilişkisi ile benlik ve diğeri temsilleri arasında var olduğu kabul edilen güçlü bağı görgül bir zeminde tekrar onaylanmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, benlik temsilleri ve bağlanma arasındaki ilişki pek çok araştırmacı tarafından sınanmıştır. Bulgular güvenli bağlanma temsillerinin olumlu benlik imgesinin önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Bu araştırmanın sonuçları da bu tür bulgularla paralellik göstermektedir.

Kuramsal çerçeve içinde tanımlandığı gibi, anne-çocuk arasında kurulan ilişkinin kişinin diğer insanlardan beklentileri konusunda belirleyici bir etkiye sahip olduğu sıklıkla irdelenmiştir. Benliği izole bir yapı olarak kabul etme konusunda en radikal görüşlere sahip olan klasik psikanaliz içinde bile, anne imgesi ve bunun yetişkin ilişkileri üzerine olan etkisi vurgulanmıştır (Freud, 1914a). Bilişsel-kişilerarası kuram gibi daha güncel yaklaşımlar, anne-çocuk ilişkisinin kişilerarası beklentiler üzerindeki etkisini örtük bir varsayım olarak kabul etmektedirler (Safran ve Segal, 1990). Ancak zihinsel temsiller bağlamında bağlanma ve diğeri temsili arasında var olduğu kabul edilen bu bağ görgül olarak sınanmamıştır. Bu çalışmada asıl önem taşıyan nokta bağlanma temsilleri ve diğeri temsilleri arasındaki ilişkinin ilk kez doğrudan sınanmaya çalışılmış olmasıdır.

Çocuğun kişilerarası beklentilerini, yani diğeri temsillerini, tanımlayabilmek amacıyla kişilerarası ilişkilerin çatısını oluşturan kontrol ve yakınlık eksenleri temel alınmıştır. Çocukların bu iki eksen üzerinde yer alan dört boyuttaki (dostluk, düşmanlık, pasiflik ve baskınlık) kişilerarası beklentileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu beklentilerin, bağlanma temsilleriyle karşılaştırılması sonucu elde edilen bilgiler oldukça çarpıcıdır. Bağlanma temsillerinin çocuğun yakınlık kurma (dostluk) ve destek alma (pasiflik) yönündeki beklentilerini büyük oranda şekillendirdiği gözlenmiştir. Bulgular güvenli kurulan bağlanma ilişkisi sayesinde çocukların hem diğer kişiye yaklaşmak hem de diğer kişiden gelen yakınlığı ve desteği kabul edebilmek konusunda açık hale geldiklerini

göstermektedir. Bunun yanında bağlanmanın eleştirel ve saldırgan tepkilere (düşmanlık) yönelik beklentileri de azalttığı gözlemiştir.

Öte yandan güvensiz bağlanma temsillerine sahip çocuklar için en belirleyici olan eleştirel ve saldırgan tepkileri, güvenli bağlanan yaşlılarına göre daha fazla beklemeldir. Ek olarak, yakınlık ve destek konusundaki beklentileri de yaşlılarına göre düşüktür. Bağlanma temsilleri ve kişilerarası temsiller arasındaki ilişkiye ait bulgular bir araya getirildiğinde ortaya çıkan tablo şöyle özetlenebilir. Bağlanma sisteminin en temel hedefi yakınlığı korumak ve çocuk-anne arasındaki teması sürdürmektir (Bowlby, 1960). Bunun kişilerarası boyuta aktarımı dostluk ve yardım alma yönündeki beklentileri artırıp, düşmanlık yönündeki beklentileri azaltarak çocuğu yeni ilişkiler kurmaya açık hale getirmesidir. Eğer güvenli bağlanma hedefine ulaşılamazsa, sonuçta sadece çocuğun yakınlık kurma ve destek alma boyutlarındaki beklentileri azalmamakta, aynı zamanda düşmanlık beklentileri de artmaktadır. Böylece diğer kişiyle kurulabilecek olan ilişkilere her açıdan kapalı bir hale gelmektedir. Bu noktadan hareketle, bağlanma ilişkisinin kişilerarası ilişkilerde ortaya çıkan kısır döngülerin sadece temellerini atmakla kalmayıp, süre gitmesini sağlayacak mekanizmaları da oluşturduğu yorumu yapılabilir. Güvensiz çocuklar kişilerarası beklentilerini değiştirebilecek yeni temaslara kapalı kalmaktadır. Güvenli çocuklar ise düşmanlık içeren durumlarda bile teması sürdürecektir yollar bularak ilişki deneyimlerini arttırmaktadır.

Araştırma, bağlanma temsillerinin, benlik temsillerinin niteliğini büyük ölçüde yordadığına işaret etmektedir. Güvenli bağlanma temsillerine sahip çocukların yüksek oranda esnek ve olumlu benlik temsillerine sahip oldukları belirlenmiştir. Güvensiz bağlanma temsillerine sahip çocuklar ise katı ve olumsuz sınıflamasına doğru yığılmışlardır. Güvensiz bağlanan çocuklardan sadece bir tanesi olumlu grubuna geçebilmiş ancak benlik temsilindeki katılık devam etmiştir. Bu bulgu, güvenli bağlanma sonucu oluşan benlik temsillerinde olumsuz yönde, düşük de olsa, hareket edebilme ihtimalinin olduğunu göstermiştir. Ancak, güvensiz bağlanma temsillerinin, olumlu benlik temsiline dönüşme olasılığı oldukça düşüktür. Güvenli bağlanma temsillerine sahip çocuklar benlik algıları esnek ve olumlu olduğu için

çevreleriyle çok daha zengin etkileşimlere girme olanağına sahiptir. Öğretmen gözlemleri de bu varsayımı desteklemektedir. Öğretmenler, esnek-olumlu benlik temsillerine sahip çocukların çok daha girişken, yaşıtlarıyla etkileşimden hoşlanan, yaşıtları arasında popüler çocuklar olduğuna işaret etmektedir. Buna karşın, katı-olumsuz benlik temsillerine sahip çocukların daha içine kapalı, zorlanmaktan hoşlanmayan ve arkadaşları tarafından çok fazla dikkate alınmayan çocuklar olduğu görülmektedir. Kişilerarası temsiller boyutundaki bulgularla bir arada düşünüldüğünde, güvenli çocukların benlik temsillerindeki olumluluk ve esnekliğe bağlı olarak sosyal etkileşimlere çok daha açık olduğu görülmektedir.

Bir model tanımlamadan önce üzerinde durulması gereken son bulgu kişilerarası ilişki örüntülerinin nesiller arası aktarım şeklidir. Araştırma sonucu elde edilen bulgular, güvenli bağlanma temsillerine sahip çocukların annelerinin, kendi anneleriyle olan ilişkilerindeki her türlü beklentiye, çocuklarında yakınlık ve destek alma beklentilerini arttıracak şekilde aktardıklarını göstermiştir. Başka bir ifadeyle, güvenli bağlanma söz konusu olduğunda annelerin, her türlü deneyimlerini, çocukta yakınlık beklentisini arttıracak şekilde biçimlendirdikleri görülmüştür. Güvensiz bağlanma durumunda ise annenin deneyimleri çocuğun düşmanlık boyutundaki beklentilerini arttıracak, destek alabileceğine ilişkin beklentilerini azaltacak yönde aktarılmaktadır. Bu bulgular çerçevesinde, güvensiz bağlanma sonucu oluşan katı-olumsuz benlik temsili ve kişilerarası beklentilerdeki sorunların anne ve çocuk arasındaki kişilerarası temsillerin aktarım şekliyle beslenmeye devam ettiği düşünülebilir.

Tüm bulgular bir araya topladığında karşılaşılan model aşağıdaki gibi özetleyebilir:

Kişilerarası ilişki temsilleri ve benlik temsili arasında orta düzeyde bir ilişki vardır. Ancak, bu ilişkilerin nasıl gelişeceğinin asıl belirleyicisi bağlanma temsilleridir. Güvenli bağlanma temsilleri olumlu-esnek bir benlik temsili ve ilişkileri sürdürmeyi mümkün kılacak kişilerarası beklentilerin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Böylece çocuğun çevreyle teması artmakta kendinin değerliliğini ve diğerlerinin güvenilirliğini test etme olanağı kazanmaktadır. Öte yandan, güvensiz bağlanma temsilleri benliğin olumsuz-katı

temsillerini oluřturmakta ve kiřilerarası iliřkiler boyutunda yakınlık beklentisini azaltıp, dūřmanlık beklentisini arttırmaktadır. Dolayısıyla, ocuęun teması giderek azalmakta ve olumsuzluk sūre gitmektedir. Bu sistemi besleyen önemli bir kaynak da kiřilerarası beklentilerin anneden çocuęa aktarılıř řeklidir. Gūvensiz ocukların anneleri kendi deneyimlerinin kiřilerarası iliřkinin sūreklilięini bozacak řekilde aktarmaktadırlar. Gūvenli ocukların anneleri ise dięer kiřiye duyulan gūveni arttıracak yönde bir deęiřim aratmaktadırlar. Tūm bu model içinde kiřilerarası iliřkilerdeki kısır dgūlerin neden bu denli kararlı bir řekilde devam ettięi görülmektedir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma kapsamında geliştirilen ölçeklerin ve elde edilen bulguların alandaki önemli boşlukları dolduracağı düşünülmektedir. Bağlanma temsilleri ve kişilerarası ilişki temsilleri gelişim psikolojisi ve klinik psikoloji açısından büyük önem taşıyan değişkenlerdir. Ancak, Türkiye’de okulöncesi çocuklar için sözü edilen değişkenler üzerinde görgül olarak çalışmaya izin verecek yöntem ve ölçüm araçları henüz geliştirilmemiştir. Dolayısıyla, çalışmalar kuramsal düzeyle sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma kapsamında geliştirilen ölçeklerin kullanıma sunulmasıyla birlikte, bağlanmayla ilişkili çalışmaların yeni bir devinim kazanacağı düşünülmektedir.

Bağlanma ve kişilerarası ilişkiler alanındaki katkılarına ek olarak, bu çalışma kapsamında benlik değerlendirmesi için yeni bir yöntem denenmiştir. Okulöncesi çocukların benlik temsilleri izole yapılar olarak değil, ilişkisel bir çerçevede ölçülmüştür. Benlikle ilişkili bulgular okul öncesi çocukların bilişsel sınırlılıklarıyla ilgili önemli bir önyargının oldukça haksız olduğuna işaret etmiştir. Bulgular, yaygın kanının aksine, organize ve bütünleşmiş bir benlik temsiliinin okulöncesi dönemde de var olduğunu ve ölçülebileceğine işaret etmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde alınan izole benlik ölçümlerindeki literatürle uyumlu sorunlar, ilişkisel ölçümlerde yaşanmamıştır. Bu durum sorunların kaynağının çocukların bilişsel kapasitesiyle değil, ölçüm araçlarının yapısıyla ilişkili olduğuna açık bir kanıt olarak yorumlanmıştır. Benlik temsillerinin değerlendirmesiyle ilişkili bulgulara dayanarak, özellikle okulöncesi çocuklar için, benliğin diğer kişiyle olan ilişkiden bağımsız olarak ölçülemeyeceği görüşünün desteklendiği düşünülmüştür.

Araştırmanın alana yönelik bir başka katkısı da oyunun bir ölçüm aracı olarak kullanılmasıdır. Özellikle çocuk ruh sağlığı alanında oyun sıklıkla tercih edilen bir tedavi aracıdır. Oyun okulöncesi çocukların kendilerini ifade etmek için en sık kullandıkları yoldur. Araştırma sürecinde yaş dönemine ait bu doğal yatkınlık, ölçüm yöntemi olarak

kullanılmıştır. Dolayısıyla, çocuklarla iyi ilişki kurmak, ölçüm boyunca dikkatlerini ödev üzerinde tutabilmek ve değerlendirilmeye yönelik ön yargıları ile başa çıkabilmek oldukça kolaylaşmıştır. Oyun yönteminin sağladığı bir diğer önemli avantaj ise, ölçümlerin oldukça kısa sürede tamamlanabilmesi ve yargıcılar arası tutarlılığın yüksek olmasıdır. Sonuç olarak, oyunun farklı değişkenler içinde kullanılabilir, ölçüm sürecini doğal gözleme eş değer sayılabilecek bir gözlem olanağı sağlayan, hızlı uygulanabilen ve kolay değerlendirilebilen bir yöntem olduğu gözlenmiştir.

Ana çalışma sonunda elde edilen bulgular bağlanma kuramıyla açık bir şekilde örtüşmektedir. Kuramsal varsayımlar ve görgül veriler arasında bu denli iyi bir uyum, özellikle sosyal bilimler söz konusu olduğunda, çok sık karşılaşılan bir durum değildir. Elde edilen bu sonuçlar bağlanma kuramının sunduğu bakış açısının, anne-çocuk ilişkisinin kişinin gelecekteki ilişkileri üzerindeki etkisini yordamakta başvurulabilecek en güvenilir kaynaklardan biri olduğu görüşünü desteklemektedir.

Araştırma sonunda bağlanma temsillerinin çocuğun kendine verdiği değeri ve diğer kişiye yönelik beklentilerini şekillendiren en önemli değişken olduğu gözlenmiştir. güvenli bağlanma örüntüleri çocuğun kendini daha değerli olarak algılamasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, güvenli bağlanma örüntülerine sahip çocukların diğer insanları destekleyici ve yakınlık kurmaya yatkın olarak gördükleri, daha az saldırganca tavırlar bekledikleri gözlenmiştir. Kendine olan güçlü inancı ve diğerlerine yönelik olumlu beklentileri bu çocukları çevreyle temasa hazır hale getirmektedir. Kişilerarası ilişki beklentilerinin nesiller arası aktarım şeklide bu döngüyü desteklemektedir. Bu çocukların çevreleriyle yaratıcı temaslar kurup, bireysel gelişimlerini sürdürmeleri için önemli bir olanak sağlamaktadır.

Öte yandan, güvensiz çocukların kendilerine yönelik algılarının olumsuz olduğu ve diğer insanlardan saldırganca ve reddedici tavırlar bekledikleri belirlenmiştir. Bu nedenle, çocukların çevreleriyle temas kurmaya yönelik eğilimleri azalmakta, bireysel gelişimleri daha okul öncesi dönemden başlayarak aksamaktadır. Öğretmenlerin çocuklar hakkındaki gözlemleri bu görüşleri destekler niteliktedir. Kişilerarası ilişkilerin nesiller arası aktarımı

çocuk ve çevresindeki temas sorunlarını besler şekilde devam etmektedir. Çocukların saldırganca tepkiler alacaklarına ilişkin beklentilerini arttırırken, destek alabileceklerine ilişkin beklentilerini azaltmaktadır. Tüm bu kısır döngü içinde çocuğun beklentilerini değiştirecek olumlu deneyimler yaşaması da oldukça güç olmaktadır.

Tüm bu veriler çerçevesinde, özellikle kişilerarası ilişkilerde sorunlar yaşayan çocuklara yönelik tedavi ve danışmanlık hizmetleri açısından bağlanma öyküsünün oldukça önem taşıdığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Duygusal sorunları olan çocuklarla bu araştırma kapsamında yapılan az sayıda uygulama ölçüm aracı olarak kullanılan oyun temelli bu ölçeklerin tedavi için de uyarlanabileceğine işaret etmektedir.

Araştırmaya ilişkin en önemli sorun yetişkin bağlanma türlerinin sınıflandırılmasında yaşanmıştır. Çocukların bağlanma temsilleri ve annelerin romantik ilişkilere yönelik tutumları arasında doğrudan bir ilişki gözlenmemiştir. Yetişkinlerin romantik ilişkilerdeki beklentileri bağlanma temsillerinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Scharfe ve Bartholomew, 1994). Ancak, doğrudan bağlanma temsillerinin ölçütü değildir. Bu çalışma yetişkin bağlanma temsillerinin değerlendirilmesi için uygun ölçekler geliştirilmesi gerektiğine bir kez daha işaret etmiştir. Bu bağlamda “Bağlanma Öykü Tamamlama Testi”nin yetişkinlere uyarlanabilecek bir formu üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Bir diğer önemli eksiklik ise, bağlanma temsillerinin kişilerarası ilişkilerdeki baskınlık boyutunu tanımlamada yetersiz kalmasıdır. Araştırma sürecindeki gözlemler baskınlığın daha çok keşif davranış sistemiyle ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle, bağlanma davranış sistemini değerlendirmede kullanılan ölçeklerin yanı sıra keşif davranış sistemini ölçmeye yönelik ölçeklerin de geliştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Kişilerarası ilişkiler konusunda tam bir tabloya sahip olabilmek için keşif sistemi ve ilişkili zihinsel temsillerinde çalışılması gerekli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, M. D. (1963). The development of infant-mother interaction among the Ganda. B. M. Foss (Ed.), *Determination of Infant Behaviour*. New York, Wiley.
- Ainsworth, M. D. S. (1967). *Infancy in Uganda: Infant Care and the Growth of Love*. Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Ainsworth, M. D. (1969). Object relations, dependency, and attachment: a theoretical review of the infant-mother relationship, *Child Development*, 40, 969-1025.
- Ainsworth, M. D. ve Bell, S. M. (1969). Some contemporary patterns in the feeding situation. A. Ambrose (ed.), *Stimulation in Early Infancy*. London, Academic Press.
- Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M., Blehar, M. C. ve Main, M. (1971). *Physical contact: A study of infant responsiveness and its relation to maternal handling*. Paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Minneapolis, MN.
- Ainsworth, M. D. S.; Bell S. M. ve Stayton, D. J. (1971). Individual differences in Strange Situation behavior of one-year-olds. H. R. Schaffer (ed.) *The Origins of Human Social Relations* (17-57). London, Academic Press.
- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, N. J., Erlbaum Inc.
- Ainsworth, M. S. ve Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, 46, 331-341.

- Arend, R., Gove, F. ve Sroufe, L. A. (1979). Continuity of individual adaptation from infancy to kindergarten A predictive study of ego-resiliency and curiosity in pre-schoolers. *Child Development*, 50, 950-959.
- Baldwin, J. M. (1906). *Social and Ethical Interpretations in Mental Development*. London, Macmillan.
- Baldwin, M. W. (1992). Relational schemas and processing of social information. *Psychological Bulletin*, 112, 3, 461-484.
- Bannister, D., Agnew, J. (1973). The child's constructing of self. J. Cole (ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* (100-125). Lincoln, University of Nebraska.
- Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles in young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 226-244.
- Beck, A., Rush, A., Shaw, B. ve Emery, G. (1979). *Cognitive Therapy of Depression*. New York, Guilford.
- Bell, S. M. ve Ainsworth, M. D. S. (1972). Infant crying and maternal responsiveness. *Child Development*, 43, 1171-1190.
- Beller, E. K. (1955). Dependency and independence in young children. *Journal of Genetic Psychology*, 87: 25-35
- Bender, L.; Yarnell, H. (1941). An observation nursery. *American Journal of Psychiatry*, 97, 1158-1174.
- Bijou, S. W. ve Baer, D. M. (1965). *Child development*. Cilt 2. New York, Appleton Century-Crofts.

- Blehar, M. C., Liebermann, A. F. ve Ainsworth, M.D.S. (1977). Early face-to-face interaction and its relation to later infant-mother attachment. *Child Development*, 48, 182-194.
- Bowlby, J. (1944). Forty-four juvenile thieves: Their characters and home lives. *International Journal of Psycho-Analysis* 25, 19-52.
- Bowlby, J. (1951). Maternal care and mental health. *World Health Organization Monograph* (Seri no 2).
- Bowlby, J. (1958) The nature of the child's tie to his mother, *International Journal of Psycho- Analysis*, 39, 350-73.
- Bowlby, J. (1959). Separation anxiety. *International Journal of Psychology-Analysis*, 41, 1-25.
- Bowlby, J. (1960) Grief and mourning in infancy and early childhood. *Psychoanalytic Study of The Child*, 15, 9-52.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Attachment*. Cilt 1, New York, Basic Books.
- Bowlby, J. (1973), *Attachment and loss: Separation*. Cilt 2, New York, Basic Books.
- Bowlby, J. (1980a), *Attachment and loss: Loss, sadness and depression*. Cilt 3 New York, Basic Books.
- Bowlby, J. ve Parkes, C. M. (1970). Separation and loss within the family. In E. J. Anthony ve C. Koupornik (Ed.) *The Child in his family*. (s. 197-216). New York, Wiley.

- Bretherton, I. (1990). Open communication and internal working models: Their role in attachment relationships. R. Thompson (ed.), *Socioemotional development (Nebraska Symposium 1987)*. Lincoln, University of Nebraska Press
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bolwby and Mary Ainsworth, *Developmental Psychology*, 28, 5, 759-775.
- Bretherton, I., Ridgeway, D. ve Cassidy, J. (1993). Assessing internal working model of the attachment relationship: An attachment story completion task for 3-years-old. M. Greenberg; D. Cicchetti, ve E. M. Cumming, (ed.), *Attachment in Pre-school Years: Theory, Research and Intervention*. Chicago, University of Chicago Press, 73 - 308.
- Cairns, R. B. (1968). Development, maintenance and extinction of social attachment behavior in sheep. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 62, 298-306.
- Cassidy, J. (1986). *Attachment and the self at age six*. Yayımlanmamış doktora tezi, University of Virginia
- Cassidy, J. (1988). The self as related to child-mother attachment at six. *Child Development* 59, 121-134.
- Cicchetti, D. V. (1984). On a model for assessing the security of infantile attachment: Issues of observer reliability and validity. Comment Lamb ve ark (1984), Security of infantile attachment as assessed in the "Strange Situation": Its study and biological interpretation. *Behavioral and Brain Sciences*, 7, 127-171.
- Cicchetti D. ve Barnett, D. (1991). Attachment organization in maltreated preschoolers. *Development and Psychopathology*, 3, 397-411.

- Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. New York: Scribner's.
- Damon, W. ve Hart, D. (1982). The development of self-understanding from infancy through adolescence. *Child Development* 53, 841-864.
- Danziger, K. (1976). *Interpersonal Communication*. New York, Pergamon.
- Dollard, J. ve Miller, N. E. (1950). *Personality and Psychotherapy*. New York, McGraw-Hill.
- Eder R. A., Gerlach S. ve Perlmutter, M. (1987). In search of children's selves: Development of the specific and general components of the self-concept. *Child development*, 58, 1044-1050.
- Egeland, B. ve Farber, E. A. (1984). Infant-mother attachment: Factors related to its development and changes over time. *Child Development*, 55, 753-771.
- Escalona S. K. ve Leitch M. (1952). Early phases of personality development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 17, 2, 54.
- Fagot, B. I. ve Kavanaugh, K. (1990). The prediction of anti-social behavior from avoidant attachment classifications. *Child development*, 61, 864-873.
- Freud, A. (1960). Discussion of Dr. John Bowlby's paper. *Psychoanalytic Study of the Child*, 15, 53-62.
- Freud, A. (1936). *The Ego and the Mechanizms of Defence*. New York, International Universities Press.

- Freud, S. (1905). *Three Essays on the Theory of Sexuality*. Standard Edition, 7. Hogarth Pres. London, 1953
- Freud, S. (1914a) *On Narcissism: An Introduction*. Standard Edition, 14. London, Hogarth Pres.
- Freud, S. (1915b). *Fragment of an Analysis of a Case of Hysteria*. Standard Edition, 7, London, Hogarth Pres.
- Freud, S. (1938). *An Outline of Psychoanalysis*, Standard Edition, 23, London, Hogarth Pres.
- Gewirtz, J. L. (1961). A learning analysis of the effects of normal stimulation privation and deprivation on the acquisition of social motivation and attachment. B. M. Foss (ed.), *Determinants of infant behaviour*. London: Methuen; New York: Wiley: 213-290.
- Gewirtz, J. L. (1969). Mechanism of social learning: some roles of stimulation and behavior in early human development. D. A. Goslin (ed.), *Handbook of socialization theory and research*. Chicago, Rand McNally.
- Goldfarb, W. (1943a). Infant rearing and problem behavior. *American Journal of Orthopsychiatry*, 15, 249-265.
- Goldfarb, W. (1943b). Effects of early institutional care on adolescent personality. *Journal of Experimental Education*, 12, 106-129.
- Goldfarb, W. (1945). Psychological privation in infancy and subsequent adjustment. *American Journal of Orthopsychiatry*, 15, 247-255.

- Greenberg, J. R.; Mitchell, S. A. (1983). *Object relations in psychoanalytic theory*. Cambridge, Harvard University Press.
- Griffin, D. ve Bartholomew, K. (1994a). Models of self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 430-445.
- Harlow, H. F., Zimmermann, R. R. (1958). The development of affective responsiveness in infant monkeys. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 102, 501-509.
- Harper, L. V. ve Sanders, K. M. (1972). Preschool children's use of space: Sex differences in outdoor play. In *Reading In Child Development and Relationships*, Second Edition, New York, MacMillan Publishing.
- Harter, S. (1983). Developmental perspectives on the self-system. E. M. Hetherington (ed.) *Handbook of child psychology* (275-385), New York: Wiley.
- Harter, S. (1986). Process underlying the construction, maintenance, and enhancement of the self-concept in children. J. Suis ve A. Grenwald (ed.), *Psychological perspectives on the self*, New Jersey. Hillsdale, Erlbaum.
- Hartmann, H. (1939). *Ego Psychology and Problem of Adaptation*. New York, International Universities Press
- Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 3, 511-524.
- Heathers, G. (1955). Emotional dependence and independence in nursery school play. *Journal Genetic Psychology*, 87: 37-57.

- Heinicke, C. M. (1956). Some effects of separating two-year-olds from their parents: A comparative study. *Human Relations*, 9, 105-176.
- Kagan J.ve Moss, H. A. (1962). *Birth to Maturity*. New York, Wiley.
- Karen, R. (1994). *Becoming Attached*. New York, Time-Warner Books
- Kiesler, D. (1983). The 1982 interpersonal circle: A taxonomy for complementarity in human transactions. *Psychological Review*, 90, 185-214.
- Kiesler, D. (1988). *Therapeutic Metacomunication: Therapist Impact Disclosure as Feedback in Psychotherapy*. Palo Alto, CA, Consulting Psychologist Pres.
- Kiesler, D. (1996). *Contemporary Interpersonal Theory and Research: Personality, Psychopathology and Psychotherapy*. New York, Wiley.
- Klein, M.(1952). Some theoretical conclusions regarding the emotional life of the infant. M. Klein, P. Heimann, S. Isaacs ve J. Riviere, *Developments in psychoanalysis*. London, Hogarth.
- Klerman, G. ve Weissman, M. M. (1984). Rounsaville B, Chevron E: *Interpersonal Psychotherapy of Depression*. New York, Basic Books.
- Klerman, G. ve Weissman, M., M. (1993). *New Applications in Interpersonal Psychotherapy*. Washington, DC, American Psychiatric Press.
- Leary, T. F. (1957). The theory and measurement methodology of interpersonal communication. *Psychiatry*, 18, 147-161.

- Mahler, M. S. (1965). On the significance of the normal separation-individuation phase: with reference to research in symbiotic child psychosis. M. Schur (ed.), *Drives Affects and Behavior*. New York: International Universities Press: 161-169.
- Main, M. (1985). Adult mental organization with respect to attachment: Related to infant strange situation attachment status. M. Main (chair), Attachment: A move to the level of representation. *Symposium conducted at the biennial meetings of the Society for Research in Child Development*, Toronto.
- Main, M. ve Weston, D. (1981). The quality of the toddler's relationship to mother and father: Related to conflict behavior and the readiness to establish new relationships. *Child Development*, 52, 922-940.
- Main, M., Kaplan, N. ve Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood and adulthood: A move to the level of representation. I. Bretherton ve E. Waters (ed.), *Growing points of attachment theory and research. Monographs of the Society for Research in Child Development* 50, 1, 209, 66-104.
- Main, M. ve Solomon, J. (1986). Discovery of an insecure-disorganized/ disoriented attachment pattern. T. B. Brazelton ve M. Yogman (ed.), *Affective Development in Infancy*. Norwood, NJ: Ablex.
- Main, M. ve Cassidy, C. (1988). Categories of response to reunion with the parent at 6 age: predictable from infant attachment classifications and stable over a 1-month period. *Developmental Psychology*, 24, 3, 415-426.
- Markus, H. (1977). Self-schemata and information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35 (2), 63-78.

- Maselle, J. R., Ablow, J. C., Cowan P. A. ve Cowan, C. P. (1998). Assessing young children's views of their academic, social, and emotional lives: An evaluation of the self-perception scales of the Berkeley Puppet Interview, *Child Development*, 69, 1556-1576.
- Matas, L., Arend, R. ve Sroufe, L. A. (1978). Continuity of adaptation in the second year: The relationship between quality of attachment and later competence. *Child Development*, 49, 547-556.
- Miller, G. A., Galanter E. ve Pribram K. H. (1960). *Plans and the structure of behavior*. New York, Holt, Rinehart ve Winston.
- Owen, M. T., Easterbrooks, M. A., Chase-Lansdale, L. ve Goldberg, W. A. (1984). The relationship between maternal employment status and the stability of attachment to mother and to father. *Child Development*. 55, 1894-1901.
- Page, T. ve Bretherton, I. (1994). *Preschoolers' coping with parental divorce as reflected in their family narratives*. Poster presented at the meetings of the International Society for the Study of Behavioral Development, Amsterdam.
- Pastor, D. (1981). The quality of mother-infant attachment and its relationship to toddler's initial sociability with peers. *Child Development*. 17, 326-335.
- Pearce, J. W. ve Pezzot-Pearce, T. D. (2001). Psychotherapeutic Approaches to Children in Foster Care: Guidance from Attachment Theory, *Child Psychiatry and Human Development*, 32, 1, 19-43.
- Peevers, B. ve Secord, P. (1973). Developmental changes in attribution of descriptive concepts to person. *Journal of Personality and Social Psychology* 12, 120-128.

- Rapaport, D. (1950). *The Autonomy of The Ego: Collected Papers*. New York, Basics Books, 1967, 357-367.
- Rapaport and Gill (1959) *Beyond Metapsychology*, New York, Psychological Issues.
- Robertson J. (1953b). Some responses of young children to loss of maternal care. *Nursing Care*, 49, 382-386.
- Robertson, J. ve Bowlby, J. (1952). Responses of young children to separation from their mothers. *Courrier of the International Children's Centre, Paris*, 2, 131-140.
- Safran, J. (1990). Towards a refinement of cognitive therapy in the light of interpersonal theory. *Clinical Psychological Review*, 10, 87-105.
- Safran, J. D., Hill, C. ve Ford, C. (1988). A self report measure of the interpersonal schema. (unpublished manuscript)
- Safran, J. ve Segal, Z. (1990). *Interpersonal Process in Cognitive Therapy*. New York, Basic Books.
- Sandler, J., Holder, A. ve Dare, C. (1972). Frames of reference in psychoanalytic psychology: The affect-trauma frame of references. *British Journal of Psychology*. 45, 265.
- Sandler, J., Holder, A. ve Dare, C. (1977). Frames of reference in psychoanalytic psychology: A note on the basic assumption. *British Journal of Psychology*. 47, 255.
- Scharfe, E., ve Bartholomew, K. (1994). Reliability and stability of adult attachment patterns. *Personal Relationships*, 1, 23-43.

- Schaffer, H. R. ve Emerson, P. E. (1964). The development of social attachments in infancy. *Monographs of the Society for Research in Child Developments*, 28, (1, Seri no. 85).
- Schur, M. (1960). Discussion of Dr. John Bowlby's paper. . Discussion of Dr. John Bowlby's paper. *Psychoanalytic Study of the Child*, 15, 63-84.
- Sears, R. R., Maccoby, E. E. ve Levin, H. (1957). *Patterns of child rearing*. Evanston, Row & Peterson Inc.
- Shantz, C. (1983). Social Cogniton. J. Flavell ve E. Markman (ed.), *Handbook of child psychology: cognitive development* (cilt3, 496-555). New York, Wiley.
- Shirk, S. R. (1998). Interpersonal Schemata in child psychotherapy: A cognitive-interpersonal perspective. *Journal of Clinical Child Psychiatry*, 27, 4-16.
- Skodak, M. ve Skeel, H.M. (1949) A final follow-up study of one-hundred adopted children. *Journal of Genetic Psychology*. 75, 85-125.
- Skeels, H. M. (1966). Adult status of children with contrasting early life experiences. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 31, 1-65
- Slough, N. M. ve Greenberg, M. T. (1990). Five-years olds' represantations of separation from parents: Responses from the perspective of self and others. *New Directions for Child Development*, 48, 67-84.
- Soygüt, G. (1994).Üniversite öğrencilerinde kişilerarası şemalar ve depresif belirtiler arası ilişki. (Basılmamış doktora tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi
- Spitz, R. A. (1946). Anaclitic depression. *Psychoanalytic Study of Child*, 2, 313-342

- Spitz, R. A. (1960). Discussion of Dr. John Bowlby's paper. *Psychoanalytic Study of Child*, 15, 85-208.
- Stayton D. ve Ainsworth, M. D. S. (1973). Development of separation behavior in the first year of life. *Developmental Psychology*, 9, 226-235.
- Stayton, D., Hogan R. ve Ainsworth, M. D. S. (1973). Infant obedience and maternal behavior: The origins of socialization reconsidered. *Child Development*, 42, 1057-1070.
- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York, Norton.
- Summers, F. (1994). *An Object Relations Model of Psychoanalytic Therapy*. Cambridge, Harvard University Press.
- Thompson, R. A., Lamb, M. ve Estes, D. (1982). stability of Infant-mother attachment and its relationship to changing the life circumstances in an unselected middle class sample. *Child Development*. 53, 144-148.
- Tracy, R. L.; Lamb, M. E. ve Ainsworth, M. D. S. (1976). Infant approach behavior as related to attachment. *Child Development*, 47, 571-578.
- Tracy R. L.; Ainsworth, M. D. S. (1981). Maternal affectionate behavior and infant-mother attachment patterns. *Child Development*, 52, 1341-1343.
- Vaughn, B., Egeland, B., Sroufe, L. A. ve Waters, E. (1979). Individual differences in infant-mother attachment at twelve and eighteen months: Stability and change in family under stress. *Child Development*. 50, 971-975.

- Verschueren, K.; Schoefs, V. ve Marcoen, A. (1994). *Handpop Interview. Instructies en codering. Aanpassing van het Puppet Interview van Cassidy (1986)* (Adaptation of the Puppet Interview (Cassidy 1986): Instructions and coding). Unpublished manual, Center for Development Psychology, University of Louvain.
- Vershuieren, K.; Marcoen, A. ve Schoefs, V. (1996b). The internal workin model of the self, attachment and competence in five-year-olds. *Child Development*, 67, 2493-2511.
- Waters, E. (1978).The reliability and stability of individual differnces in infant-mother attachment. *Child Development*, 49, 483-494.
- Wiggins, J. S. (1980). Circumplex models of interpersonal behaviour. In L. Wheeler (Ed.) *Review of Personality an Social Psychology*. (s. 265-294) Beverly Hills, Sage
- Wiggins, J. S., Phillips, N. ve Trapnel, P. (1989). Circuar reasoning about interpersonal behaviour: Evidance concerning some untested assumptions uderlying diagnostic classification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 296-305.
- Winnicott, D. W. (1965). *The maturational process and the facilitating enviroment*. New York: International Universities Press.

EK-1

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Çocuğunuzun adı soyadı :..... Kurum :.....

1- Çocuğunuzun

Doğum Tarihi:...../...../.....	Yaşı:.....	Cinsiyeti: kız() erkek()
--------------------------------	------------	----------------------------

2- Babanın

Yaşı:.....	Eğitimi:.....	İşi:.....	Baba öz () üvey ()
------------	---------------	-----------	----------------------

3- Annenin

Yaşı:.....	Eğitimi:.....	İşi:.....	Anne öz () üvey ()
------------	---------------	-----------	----------------------

4- Evinize giren toplam aylık gelir

500 milyon'dan az ()	500 milyon-1 milyar ()	1 milyar-2 milyar ()	2 milyardan fazla ()
--------------------------	----------------------------	--------------------------	--------------------------

5- Anne-baba

Birlikte ()	Ayrı yaşıyor ()	Boşanmış ()
--------------	------------------	--------------

6- Eğer anne-baba ayrıysa çocuk kimin yanında yaşıyor?

Anneyle ()	Babayla ()	Başka biriyle ()
-------------	-------------	-------------------

7- Evde kimler yaşıyor?

Sadece anne, baba ve çocuklar ()	Anne, baba, çocuklar ve aile büyükleri (dede, anane, babaanne) ()	Anne, baba, çocuklar ve akrabalar (dayı, teyze, hala..gibi) ()
--------------------------------------	---	--

8- Hamilelik öncesinde çocuk sahibi olmayı planlamış mıydınız?

Evet, çocuk sahibi olmayı planlamıştık. ()	Hayır, hamileliğim beklemediğim bir durumdu. ()
--	---

9- Çocuğunuzun cinsiyetine ait beklentiniz var mıydı?

Kız çocuk istemiştım ()	Erkek çocuk istemiştım. ()	Beklentim yoktu. ()
--------------------------	-----------------------------	----------------------

10- Bebekken anne sütü aldı mı?

Hayır, hiç anne sütü almadı. ()	Evet, anne sütü aldı () Ne kadar zaman emzirdiniz
----------------------------------	---

11- Hiç ayrı kaldığınız bir dönem oldu mu? Evet ()Hayır ()

(Yanıtınız Hayır ise 14. soruya geçin)

12- Ne kadar ayrı kaldınız?

.....

13- Ayrılık sırasında çocuğunuz kaç yaşındaydı?

0-1 yaş ()	1-3 yaş ()	3-6 yaş ()	6-8 yaş ()
-------------	-------------	-------------	-------------

14- Ayrı kaldığınız dönemde çocuğunuz kiminle kaldı?

:.....

15- Çocuğumu evlat edindim?

Evet () Hayır ()

Yanıtınız EVET ise kaç yaşındaydı.....

16- Başka Çocuğunuz var mı?

Var ()

Yok ()

Varsa yaş ve cinsiyetlerini aşağıdaki boşluklara yazın.

1	Yaşı:.....	Cinsiyeti: kız() erkek()	4	Yaşı:.....	Cinsiyeti: kız() erkek()
2	Yaşı:.....	Cinsiyeti: kız() erkek()	5	Yaşı:.....	Cinsiyeti: kız() erkek()
3	Yaşı:.....	Cinsiyeti: kız() erkek()	6	Yaşı:.....	Cinsiyeti: kız() erkek()

EK-2

KİŞİLERARASI ŞEMALAR ÖLÇEĞİ (ANNE FORMU)

Bu ankette kendinizi, aşağıdaki durumlarda annenizle birlikteyken hayal etmeniz istenmektedir. Annenizi hatırlamakta güçlük çekiyorsanız (ölüm ya da ayrı yaşamak gibi nedenlerle) lütfen sizin anne olarak gördüğünüz bir kişinin (üvey anne, hala, teyze, büyükanne, sizi himayesi altına almış kişiler) tepkisini düşünerek değerlendirme yapınız.

- A Sorumluluğu üstlenir ya da beni etkilemeye çalışır
- B Güvenini kaybeder ya da gücenir
- C Sabırsızlık gösterir ya da kavgaya çıkarır
- D Uzak duru ya da kayıtsız kalır
- E Bana katılır ya da itiraz etmez
- F Bana saygı ya da bana güvenir
- G Yakın ya da dostça davranır
- H İlgi gösterir ya da düşündüklerini açıkça söyler

1. Önemli bir konuda annenizle birlikte karar verme aşamasındasınız. Bu konuda daha bilgili ve yeterli olduğunuz için kararı siz yönlendirmek istiyorsunuz.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

2. Annenize kızdığınızı ve onunla tartışmak istediğinizi farz edin.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

3. Kendinizi güçsüz ve pasif hissettiğinizi ve annenizden meseleye el koymasını, istediğiniz bir durum düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

4. Annenize samimi davrandığınızı ve ona yardımcı olduğunuzu düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

5. Annenizle bir oyun oynadığınızı (tavla, iskambil, satranç, vb.) düşünün. Siz onu yenip oyunu kazanmak için çok çaba gösteriyorsunuz.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

6. Düşüncelerinize aşırı derecede daldığınız için kendinizi annenizden uzaklaşmış bir durumda hayal edin.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

7. Kendinizi isteksiz, kapıp koyuvermiş hissettiğiniz ve annenizin yaptığı her şeye itirazsız uyacağınız bir durumda düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

8. Annenize onunla ilgilendiğinizi ve ona önem verdiğinizi belli ettiğinizi düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

9. Annenizi sizden hiç beklemediği bir biçimde hayal kırıklığına uğrattığınızı bir durumu düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

10. Annenizle birlikte olduğunuz ama onunla konuşmayı istemediğiniz bir ruh halinde olduğunuzu farz edin.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

11. Sizin için önemli olan bir konuda annenize güvenip açıldığınızı düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

12. Annenize karşı içinizden geldiği gibi, doğal davrandığınızı düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez	Orta	Biraz	Nötr	Biraz	Orta	Çok hoşuma gider
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

13. Berbat bir gün geçirdiğinizi ve bütün dünyaya küstüğünüzü düşünün; hiç kimseye karşı sevgi ya da yakınlık hissetmiyorsunuz.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez (1) Orta (2) Biraz (3) Nötr (4) Biraz (5) Orta (6) Çok hoşuma gider (7)

14. Kendinize pek güvenmediğinizi ve sırtınızı annenize dayamak istediğinizi düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez (1) Orta (2) Biraz (3) Nötr (4) Biraz (5) Orta (6) Çok hoşuma gider (7)

15. Annenize karşı yakınlık ve sevgi gösterdiğinizizi düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez (1) Orta (2) Biraz (3) Nötr (4) Biraz (5) Orta (6) Çok hoşuma gider (7)

16. Daha önce hiç yapmadığınız bir işi tek başınıza, kendinize güvenerek yürüttüğünüzü ve annenize onun yardımına gerek duymadığınızı söylediğinizi düşünün.

Anneniz buna nasıl tepki gösterir? A B C D E F G H

Bu tepki:

Hiç hoşuma gitmez (1) Orta (2) Biraz (3) Nötr (4) Biraz (5) Orta (6) Çok hoşuma gider (7)

EK-3

İLİŞKİLER ÖLÇEĞİ (RQ)

Aşağıda yakın duygusal ilişkilerinizde kendinizi nasıl hissettiğinize ilişkin çeşitli ifadeler yer almaktadır. Yakın duygusal ilişkiden kastedilen arkadaşlık, dostluk, romantik ilişkiler ve benzerleridir. Lütfen her bir ifadeyi bu tür ilişkilerinizi düşünerek okuyun ve her bir ifadenin sizi ne ölçüde tanımladığını 1 (Beni hiç tanımlamıyor)'den 7 (Tamamiyle beni tanımlıyor)'e kadar rakamlar verilen 7 aralıklı ölçek üzerinde değerlendiriniz. Her ifade için ölçekteki rakamlardan yalnız bir tanesini daire içine alarak işaretleyiniz.

1) Başkalarına kolaylıkla güvenemem

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamiyle
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

2) Kendimi bağımsız hissetmem benim için çok önemli.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamiyle
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

3) Başkalarıyla kolaylıkla duygusal yakınlık kurarım.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamiyle
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

4) Başkalarıyla çok yakınlaşırsam incitileceğimden korkuyorum.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamiyle
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

5) Başkalarıyla yakın duygusal ilişkilerim olmadığı surece oldukça rahatım

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamiyle
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

6) Başkalarıyla tam anlamıyla duygusal yakınlık kurmak istiyorum.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamiyle
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

7) Yanlız kalmaktan korkarım.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

8) Başkalarına rahatlıkla güvenip bağlanabilirim.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

9) Başkalarına tamamiyla güvenmekte zorlanırım.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

10) Başkalarının bana dayanıp bel bağlaması konusunda oldukça rahatımdır.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

11) Başkalarının bana, benim onlara verdiğim kadar değer vermediğinden kaygılanırım.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

12) Kendi kendime yettiğimi hissetmem benim için çok önemli.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

13) Başkalarının bana bağlanmamalarını tercih ederim.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

14) Başkalarıyla yakın olmak beni rahatsız eder.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

15) Başkalarının bana, benim istediğim kadar yakınlaşmakta gönülsüz olduklarını düşünüyorum.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

16) Başkalarına bağlanmamayı tercih ederim.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor beni tanımlıyor

17) Başkaları beni kabul etmeyecek diye korkarım

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
 Beni hiç Beni kısmen Tamamıyla
 tanımlamıyor tanımlıyor

EK 4

BAĞLANMA ÖYKÜ TAMAMLAMA TESTİ

Yönerge

Şimdi, nelerimiz var bir bakalım (aile figürlerini çıkarın). Bak bu bizim ailemiz. Bu büyükanne, bu anne, bu baba ve bunlarda çocuklar. (figürleri katılımcıya gösterin ve isimlerini söyleyin). Katılımcının çocuk figürüne isim vermesi sağlanır.

Uygulamacı: bu annesi, bu babası, bu büyük annesi, buda çocuk. Hadi çocuğa isim verelim.

Çocuğun ismi ne olsun istersin

Uygulamacı: Şimdi ailemizle ilgili bazı öyküler uydurup, oynatacağız. Ben bu aile ile ilgili öyküler anlatmaya başlayacağım, sende bu öykülerin sonunu anlatacaksın.

Doğum günü öyküsü (ısınma oyunu)

Bu bir masa. Bakalım üzerinde ne varmış (katılımcı pastayı görüp isimlendirene kadar beklenir) bu ne pastası..... evet bir doğum günü pastası. Şimdi öyküyü dikkatlice dinle. Anne çok güzel bir doğum günü pastası yapmış. Şimdi de herkesi masaya çağırıyor.

Anne: büyükanne, baba, çocuklar hadi gelin. Doğum günü partisi yapalım.

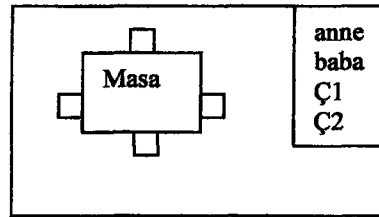
Hadi bakalım sen bu öykünün gerisini oynat.

Kazara Dökülen Meyve Suyu Öyküsü

(2 çocuk, anne, baba, masa, tabaklar)

Uygulamacı: “Tamam., Aklıma yeni bir hikaye geldi” (büyükanneyi alın ve yeni figürleri aşağıda gösterildiği gibi yerleştirin, masadan uzaklaştırın.)

Çocuk

Uygulamacı

Uygulamacı: (içinde sofrta malzemelerinin olduğu kutuyu sallayın) “akşam yemeği için sofrayı hazırlamamda bana yardım eder misin?” (kutu katılımcıya verilir, katılımcı sofrayı hazırlayana kadar beklenir, eğer yardım isterse yardımcı olunur.)

Uygulamacı: “Şimdi aileyi yemek masasının etrafına oturtalım, böylece yemeğe hazır olsunlar” (katılımcı figürleri yerleştirene kadar beklenir)

Uygulamacı: (kaldığı yerden devam eder) “Burada ailemiz akşam yemeği yiyor. (çocuğun verdiği isim) ayağa kalktı, uzandı ve meyve suyunu kazara devirdi.” (çocuk figürünü meyve suyu kabını devirecek şekilde hareket ettirin, çocuğun kabı açıkça görmesini sağlayın)

Anne: “....., meyve suyunu döktün” (sitemli ama aşırıya kaçmayan bir ses tonuyla; anneyi’a çevirin ve konuştuğu sırada hareket ettirin).

Uygulamacı: “şimdi ne olduğunu bana göster”

Yardımlar

Eğer katılımcı kendiliğinden söze başlamazsa terapist yardım eder:

“meyve suyu dökülünce neler yapmışlar?”

Eğer katılımcı sadece tek bir tepki verirse terapist yardım eder:

“Sonra ne olmuş?”; “Daha başka”; “Başka bir şey”

Eğer katılımcı figürlerle belirsiz hareketler yapıyorsa:

“Ne yapıyorlar?”

Eğer katılımcı figürler hakkında konuşurken hangi figürü kastettiği belirsizse:

“Kim yapıyordu?”

Terapist katılımcının söylediklerini tasdik etmek için, katılımcının cümlelerini soru formunda tekrar edebilir:

Örn: “anne meyve suyunu silmiş ve sonra ne olmuş?”

Eğer katılımcı büyükanneye ne olduğunu sorarsa:

“Bu öyküde o yok, daha sonra onunla tekrar oynayacağız.”

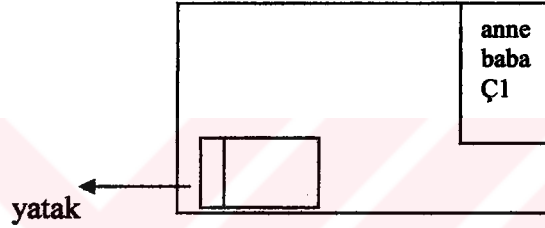
NOT: Bu yardımlar katılımcının aklına belli fikirleri getirmek için hazırlanmamıştır. Bu konuda tek istisna, eğer katılımcı asıl konudan söz etmiyorsa, katılımcının dikkatini asıl konuya (dökülen meyve suyuna) odaklamak için yapılan yardımlardır.

Yatak Odasındaki Canavar Öyküsü

(2 çocuk, anne, baba, üzerinde battaniyesi olan bir yatak)

Uygulamacı: “Ailemizi yeni oyun için hazırlayabilir misin?” (Eğer katılımcı bu şekilde düzenlemezse, oyuncakları aşağıda görüldüğü gibi yerleştirin. Tekrar, ailenin geri kalanının yatak odasındaki yataktan en az 30 cm uzak olması oldukça önemlidir.)

Çocuk

Uygulamacı

Uygulamacı: “Şimdi neler olduğuna bak. Dikkatlice dinle”

Anne: (annenin yüzü öyküdeki çocuğa çevrilir ve konuşurken hafifçe hareket ettirilir.) “Yatma vakti. Hadi bakalım, odana git ve uyu.”

Baba: “Şimdi yatağına git” (yüzü çocuğa dönerek, bir parça hareket verip ve sesi kalınlaştırarak)

Çocuk: “Tamam anne baba gidiyorum.” (çocuk figürünü yatağa doğru yürütün)

Uygulamacı: (açıklama yapar) “..... üst kattaki odasına gidiyor, gidiyor”

Çocuk: “Anne! Baba! Odamda bir canavar var! Odamda canavar var! (korkmuş bir ses tonuyla)

Uygulamacı: “şimdi ne olduğunu bana göster”

YARDIMLAR

Eğer katılımcı kendiliğinden söze başlamazsa terapist yardım eder:

“Çocuk seslenince neler yapmışlar?”

Diğer yardımlar için ‘dökülen meyve suyu’ öyküsüne bakılabilir.

Eğer katılımcı bitirmiş gibi görünüyorsa yada öyküyü tekrar etmeye başlamışsa:

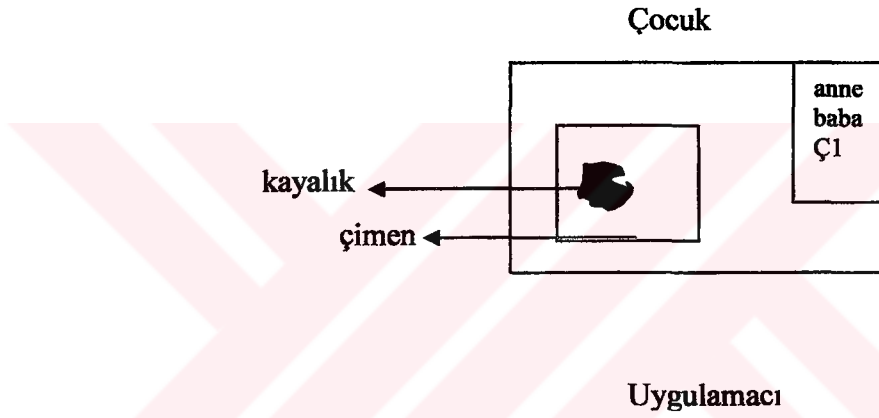
“Hazırsan yeni bir tanesine geçelim”

Yaralı Diz Öyküsü

(2 çocuk, anne, baba, kayalık için sünger, çimen için keçe)

Uygulamacı: “Tamam, Şimdi başka bir öyküm var. Ben bunları toplarken, sen ailemizi oraya koy ve yeni öykü için hazırla.” (Uygulamacı masanın köşesini gösterir. Öyküde kayalığa tırmanan çocuk dışında ailenin geri kalanının kayalıktan en az 30 cm uzak olması önemlidir.)

Uygulamacı: “Bak şimdi elimde neler var! (Bir parça yeşil alan ve kayalık yerleştirilir.) Bu bir park. Anne babanla parka gider misiniz?” “Bunlar bizim ailemiz, parkta dolaşmaya çıkmışlar ve bu parkta yüksek, oldukça yüksek bir kayalık var.”

Çocuk: “Anne, baba bakın. Bu yüksek, çok yüksek kayalığa nasılda tırmandığımı seyredin.” (çocuk figürünü kayalığa tırmandırılmaya başlanır, daha sonra düşer) “off!, dizim acıyor” (ağlamaklı bir sesle)

Uygulamacı: “şimdi ne olduğunu bana göster”

YARDIMLAR

Eğer katılımcı kendiliğinden söze başlamazsa terapist yardım eder:

“Dizi yaralanınca neler yapmışlar?”

Diğer yardımlar için ‘dökülen meyve suyu’ öyküsüne bakılabilir.

Eğer katılımcı bitirmiş gibi görünüyorsa yada öyküyü tekrar etmeye başlamışsa:

“Hepsi bu kadar. Hadi gel şimdi bunları kaldıralım ve başka bir tanesini yapalım”

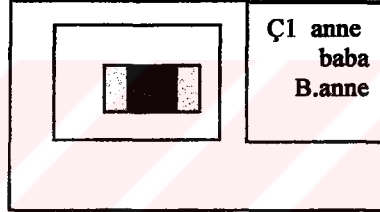

Ayrılık Öyküsü

(2 çocuk, anne, baba, büyükanne, çimen ve araba için bir kutu)

Uygulamacı: “Hadi bu sefer büyükanneyi kullanalım.” (Yeşil alan ve arabayla birlikte, aile ve büyükanneyi masaya aşağıdaki gibi yerleştirilir. Arabanın katılımcının önünde olması ve her iki ebeveynin çocuklara ve büyükanneye bakıyor olması önemlidir.)

Çocuk

Uygulamacı

Uygulamacı: “Burası onların ön bahçesi, ve bu onların arabası. Bu ailenin arabası.” (Araba katılımcının önünde durduğu sırada anne ve babanın yüzlerini çocuk ve büyükanneye çevrilir.)

Uygulamacı: “Sanırım (katılımcının ismi), anne ve baba tatile gidiyorlar.”

Anne: “Evet çocuklar (kızlar). Babanız ve ben bir tatile gidiyoruz. Şimdi sizden ayrılıp, tatile çıkıyoruz.” (Anne hafifçe hareket ettirilerek çocuklarla konuşturulur.)

Baba: “Bir hafta sonra görüşürüz. Büyükanmeniz sizinle kalacak.” (Baba hafifçe hareket ettirilerek çocuklarla konuşturulur.)

Uygulamacı: “Şimdi ne olduğunu bana göster”

Önemli Not:

Uygulamacı, katılımcının figürleri arabaya yerleştirmesine ve arabayla uzaklaştırmasına izin vermelidir. Eğer katılımcı arabayla uzaklaşmalarını sağlayamazsa, sadece bu durumda uygulamacı karışır. Eğer katılımcı çocukları da arabaya yerleştirirse, “Hayır, sadece anne ve baba gidiyorlar denir.” Çocuk arabayı uzaklaştırdıktan sonra (zorunlu olduğu takdirde uygulamacı), uygulamacı arabayı masanın altına alır ve gözden uzaklaştırır. Eğer katılımcı arabayı bulup getirmek isterse, “hayır, onlar henüz geri gelmediler.” denir.

Uygulamacı: “ve uzaklara gittiler”(araba masanın altına alınır.)

Uygulamacı: “Şimdi ne olduğunu bana göster”

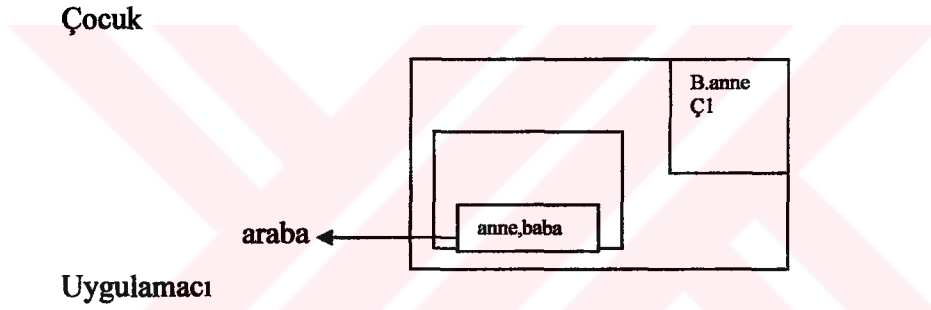
YARDIM

“Anne ve babası gidince çocuklar ne yapmış?”

Yeniden Bir araya Gelme Öyküsü

(2 çocuk, anne, baba, büyükanne, çimen ve araba için bir kutu)

Araba içindeki iki ebeveynle beraber masanın altından geri getirilir. Çocuklardan uzak olacak şekilde masanın üzerine yerleştirilir. (örneğin, katılımcının ulaşmasını ve arabayı sürmesini engelleyecek şekilde uygulamacının yakınına konulur.) Eğer bir önceki oyunda katılımcı çocuklar ve büyükanneyi masanın ortasına yaklaştırmışsa, geri gelen araba ve çocuk figürleri arasında mesafe oluşturacak şekilde bu figürler katılımcıya yakın bir yere geri koyulur.

Uygulamacı: “Tamam, Ne oldu biliyor musun? Bir hafta geçti ve büyükanne pencereden dışarı bakıyor.” (Büyükanne’nin yüzü arabaya doğru çevrilir ve konuşurken biraz hareket ettirilir.)

Büyükanne: “Bakın çocuklar, anne babanız geri geldi. Tatilden eve geri döndüler.”

Uygulamacı: “Şimdi ne olduğunu bana göster” (katılımcının arabayı eve yaklaştırmasına izin verilir ve gerekiyorsa yardımcı olunur.)

YARDIM

“Anne ve baba eve döndüklerinde neler olmuş.”

DEĞERLENDİRME

ÖYKÜ 1 (dökülen meyve suyu)

Eğer anne-baba dökülenleri temizlerse, şiddet içermeyen bir disipline baş vurursa (daha dikkatli ol oğlum/kızım gibi) öykü güvenli olarak sınıflanır.

Eğer fiziksel yada sözel şiddet varsa, çocuk cezaya çarptırılıyorsa yada katılımcı bilmiyorum şeklinde tepki veriyorsa öykü güvensiz olarak sınıflanır.

ÖYKÜ 2 (uyanık çocuk)

Eğer anne-baba korkan çocukla ilgileniyorsa ve çocuk tekrar uykuya dönüyorsa öykü güvenli olarak sınıflanır.

Eğer anne-baba çocukla ilgilenmiyorsa, canavar çocuk yada anne-babaya zarar veriyorsa, çocuk uykuya dönemiyorsa yada katılımcı bilmiyorum şeklinde tepki veriyorsa güvensiz olarak sınıflanır.

ÖYKÜ 3 (park)

Çocuk dizini yaraladığında anne-baba onunla ilgileniyorsa, tedavi ediyorsa, anne-baba kayanın üstüne çıkıp yaralanmadan aşağıya iniyorsa öykü güvenli olarak sınıflanır.

Anne-baba çocukla ilgilenmiyorsa, cezalandırıyor, fiziksel-sözel şiddet varsa, figürlerden biri ölüyorsa yada katılımcı bilmiyorum şeklinde tepki veriyorsa öykü güvensiz olarak sınıflanır.

ÖYKÜ 4 (ayrılma)

Ayrılık öyküsünde çocuk herhangi bir başa çıkma işareti gösteriyorsa (büyükanneyle oynama, televizyon izleme, alışverişe çıkma gibi) öykü güvenli olarak sınıflanır.

Çocuk sürekli olarak ağlıyorsa, saldırganlaşıyorsa, biri ölüyor-evden kaçıyorsa, yada katılımcı bilmiyorum şeklinde tepki veriyorsa öykü güvensiz olarak sınıflanır

ÖYKÜ 5 (yeniden bir araya gelme)

Eğer aile bir araya gelip diyalog kuruyorsa, birbirlerine sarılıyorsa, bir aile etkinliğinde bulunuyorlarsa öykü güvenli olarak sınıflanır.

Aile üyeleri bir araya gelemiyorsa, çocuk saldırganlaşıyorsa, biri ölüyor-evden kaçıyorsa anne-babanın tavırları şiddet içeriyorsa yada katılımcı bilmiyorum şeklinde tepki veriyorsa öykü güvensiz olarak sınıflanır

SINIFLAMA

Çocuk 4 ya da 5 öyküye güvenli tepki verdiyse güvenli olarak sınıflanır.

Çocuk 3 ya da daha az öyküye güvenli tepki verdiyse güvensiz olarak sınıflandırılır

EK 5**KUKLA GÖRÜŞMESİ BENLİK DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ**

1. Kukla, bu çocuğu seviyor musun?
2. Bu iyi bir çocuk mu?
3. İyi olan huyu nedir?
4. Bu çocuğun seni hiç düş kırıklığına uğrattığı oldu mu?
5. Sen bu çocukla oynamayı seviyor musun?
6. Bu çocuğun senin arkadaşın olmasını ister misin?
7. Bu çocuk çok şeyler yapabiliyor mu?
8. Yaptığı şeyleri iyi becerebiliyor mu yoksa pek beceremez mi?
9. Sence yakışıklı/güzel mi?
10. Onun kötü huyu nedir? (**Esneklik**)
11. Bu çocuk çok şeyler biliyor mu?
12. Öğrendiklerini unutur mu?
13. Yeni oyunları çabuk öğrenir mi?
14. Diğer insanlar bu çocuğu seviyor mu? (Kimler?)
15. Bu çocuğun düzeltmesi gereken huyları var mı?
16. Hiç mi yok? (**Esneklik**)
17. Sence bu çocuk genellikle doğru şeyleri mi yapıyor?
18. Hep doğru şeyleri mi yapar yoksa bazen hata da yapar mı? (**Esneklik**)
19. Sence bu çocuk değerli mi yoksa değerli değil mi?
20. Neden değerli?

PUANLAMA VE SINIFLAMA İŞLEMİ

Puan alan tepkiler, çocuğun normal bir insanın mükemmel olmama durumunu kabul etmesinin beklendiği soruları kapsamaktadır.

(4) TAM PUAN (ESNEK-OLUMLU)

Bu çocuklara “mükemmel” olmakla ilgili hiçbir şey söylemezler. Bu nedenle “mükemmel olmama” durumunu özgürce kabul ettikleri ön görülür. Öte yandan, verdikleri tepkilerde hak edilmemiş bir olumsuzlukta yoktur.

Bu çocuklar kötü yada iyi oldukları durumları özgürce tanımlaya bilirler. Bu zorunlu olmasa da, tam bir yanıt (tam bir cümle) üretebilirler.

“Kimler bu çocuğu seviyor?”, “Bu çocuk neden değerli?” soruları sorulduğunda, yanıt olarak anne-babalarıyla olan kişiler arası ilişkilerini vurgulayabilirler.

Genel olarak 4 olarak puanlanan bir görüşmede, çocuk hiç olumsuz yanıt vermez, en fazla 1 adet katı yanıt verebilir.

Bu çocukların tamamı “esnek-olumlu” grubuna alınır.

(3) PUAN (KATI-OLUMLU)

Genel olarak 2 ya da 3 adet mükemmellik beklentisinin olması 4 puanla kodlanır. Çoğunlukla mükemmellikle ilgili kelimeleri tanımlayıcı sıfatlarla kullanabilirler.

Yine genel olarak, çocuğun insani kusurları kabul etmesi yönünde baskı içeren sorulara verdiği “bilmiyorum” yanıtları, 3 puan olarak kodlanır.

Yanıtların içinde gereksiz olumsuzluk yoktur. Yanıtlar 4 puan olarak işaretlenen oturumunkine benzer. Yanıtların içeriği açık ve özgürce. Ancak, çocuk 2’den fazla katı yanıt verdiyse bu 3 puan olarak kodlanır.

Genel olarak, 3 puan alan görüşmelerde 2 ya da daha fazla katı yanıt vardır ve hiç olumsuz yanıt yoktur. 3 puan alan çocuklar “katı-olumlu” grupta yer alır.

(2) PUAN (ESNEK-OLUMSUZ)

En fazla 1 adet olumsuz ve en fazla 1 adet katı ifade varsa, görüşme 2 puan alır. 2 puan alan çocuklar esnek-olumsuz olarak sınıflandırılır.

(1) PUAN (KATI-OLUMSUZ)

Çocuğun, baskı uygulanmasına rağmen, tüm sorulara katı olumlu tepki verdiği gözlenmişse, bu çocuk olumlu katı (mükemmeliyetçi) olarak sınıflanır.

Kendiyle ilgili tutumları olumsuz, 3 ya da 3 den fazla soruya olumsuz yanıt verdiyse katı olumsuz olarak kabul edilir: Kendini iyi bir çocuk olarak tanımlamıyor, yaptığı iyi bir şeyden söz edemiyor, başkaları ve kukla tarafından sevilmiyorsa, değerli bir çocuk olarak görülmiyorsa.

Kendini değerli görmemesi + 1 olumsuz yanıt katı olumsuz (1puan) olarak sınıflandırılır.

2 adet olumsuz tepki verdiyse (0 ya da 1 adet katı tepki olsa da) bu görüşme 1 olarak sınıflandırılır. (olumsuz mükemmeliyetçi)

2 ya da 3 adet katı ve 2’den fazla olumsuz yanıt içeren görüşmeler 1 puan olarak sınıflanır.

1 puan alan çocuklar katı-olumsuz olarak sınıflandırılır.

EK 6

ÇOCUKLAR İÇİN KİŞİLERARASI TEMSİLLER ÖLÇEĞİ

Yönerge

Birkaç küçük oyunumuz var. Bu oyunlarımızda anne ve (çocuğun erkek yada kız oyuncuğa verdiği isim) olacak. Ben bazı öyküler uydurup, oynatmaya bavlıyacağım, sende bu öykülerin sonunu oynayıp anlatacaksın.

M-Dostluk

(masa, iki tabak, anne, çocuk)

Masanın üzerine tabaklar yerleştirilir ve anne masaya yakın çocuk masadan uzak bir noktaya koyulur.

..... (oyuncağın ismi)'nin annesi sofrayı topluyor. yardım etmek için annesinin yanına gelmiş.

Annesi ne yapmış?

E-Düşmanlık

(anne, çocuk)

Anneyle çocuğun yüzleri birbirine dönük ve aralarındaki mesafe bir karedir..

..... annesine çok kızgınmış. Annesine kızmak, annesiyle tartışmak istiyor.

Annesi ne yapmış?

I-Pasiflik

(anne, çocuk)

Anneyle çocuğun yüzleri birbirine dönük ve aralarındaki mesafe bir karedir..

.....'nın canı çok sıkılıyor. Aklına yapacak hiçbir şey gelmiyor. Annesinin bir şeyler yapmasını, söylemesini istiyor.

Annesi ne yapmış?

A-Baskınlık

(anne, çocuk)

Çocuğun sırtı anneye dönüktür ve anne çocuktan iki kare uzaktadır.

..... bugün hangi elbisesini (kız)/ pantolonunu (erkek) giymek istediğini biliyor. Annesi yardım etmek için yanına geldi.

- ben kendim seçebilirim, giyebilirim dedi.

Annesi ne yapmış?

KİŞİLERARASI DURUMLARIN TAMAMLANMASININ PUANLANMASI

Yargıcılardan yukarıda verilen 4 durumun her biri için [Dostluk (M), Düşmanlık (E), Pasiflik (I), Baskınlık (A)] çocuğun oyuncak anne aracılığıyla sergilediği tepki beklentisini, yanıt anahtarında verilen 8 tepki grubundan birinde sınıflaması istenir.

1. Sorumluluğu üstlenir ya da etkilemeye çalışır.
2. Güvenini kaybeder ya da gücenir.
3. Sabırsızlık gösterir ya da kavga çıkarır.
4. Uzak durur ya da kayıtsız kalır.
5. Katılır ya da itiraz etmez.
6. Saygı gösterir ya da güvenir.
7. Yakın ya da dostça davranır.
8. ilgi gösterir ya da düşündüklerini açıkça söyler.

Bu sınıflamadan sonra tamamlama puanları aşağıdaki gibi kodlanır.

A (baskınlık)	E (düşmanlık)	I (pasiflik)	M (dostluk)	Tamamlanma Puanı
5	3	1	7	1
6	4	2	8	.5
7	5	3	1	0
8	6	4	2	-.5
1	7	5	3	-1
2	8	6	4	-.5
3	1	7	5	0
4	2	8	6	1

Bu yeniden kodlama sonunda her bir kişilerarası ilişki boyutu için +1 ile -1 aralığında değişen tamamlanma puanları elde edilmiş olur. Yeniden kodlama işlemi için Safran ve Hill (1988) tarafından hazırlanan kutuplu döngü sıralaması kullanılmıştır

EK 7

ÖĞRETMEN DEĞERLENDİRME FORMU

Aşağıda okul öncesi dönem çocuklarına ilişkin çeşitli ifadeler yer almaktadır. Lütfen her bir ifadeyi değerlendirdiğiniz çocuğu düşünerek okuyun ve her bir ifadenin çocuğu ne ölçüde tanımladığını 1 (hiç uygun değil)'den 5 (Tamamen uygun)'a kadar rakamlar verilen 5 aralıklı ölçek üzerinde değerlendiriniz. Her ifade için ölçekteki rakamlardan yalnız bir tanesini soru numarasının başındaki boşluğa işaretleyin.

5 tamamen uygun	4	3 Kısmen uygun	2	1 Hiç uygun değil
----- 1-		Yeni etkinlikleri kolayca öğrenir.		
----- 2-		Bir işte zorlanırsa hemen vazgeçer.		
----- 3-		Yeni insanlarla tanıştığında çekingen, utangaç davranır.		
----- 4-		Çok arkadaşı vardır.		
----- 5-		Kendini yakışıklı/güzel bulur.		
----- 6-		Bedensel etkinliklerden hoşlanır (koşmak, top oynamak, yüzmek, gibi).		
----- 7-		Sık sık başını derde sokar.		
----- 8-		Mutsuz bir çocuktur.		
----- 9-		Aniden korkuya kapılır.		
----- 10-		Öğrendiklerini çabuk unuttur.		
----- 11-		Başarılı olmayı önemser.		
----- 12-		Çocuklar birlikte oynuyorlarsa, kolayca onlara katılır.		
----- 13-		Bedensel özelliklerinden şikayet eder.		
----- 14-		Spor etkinliklerinde başarılıdır.		
----- 15-		Diğer çocuklarla alay eder ya da sataşır.		
----- 16-		oyunlara ve etkinliklere ilgi göstermez.		
----- 17-		Yetişkinlerden ayrılmakta zorlanır.		
----- 18-		Kendine sorulan soruları yanıtlamakta zorlanır.		
----- 19-		Yeni bir şeyi anlamak ve öğrenmek ister.		
----- 20-		Kolayca yeni arkadaşlar edinir.		
----- 21-		Yaşlıları tarafından sevilir.		

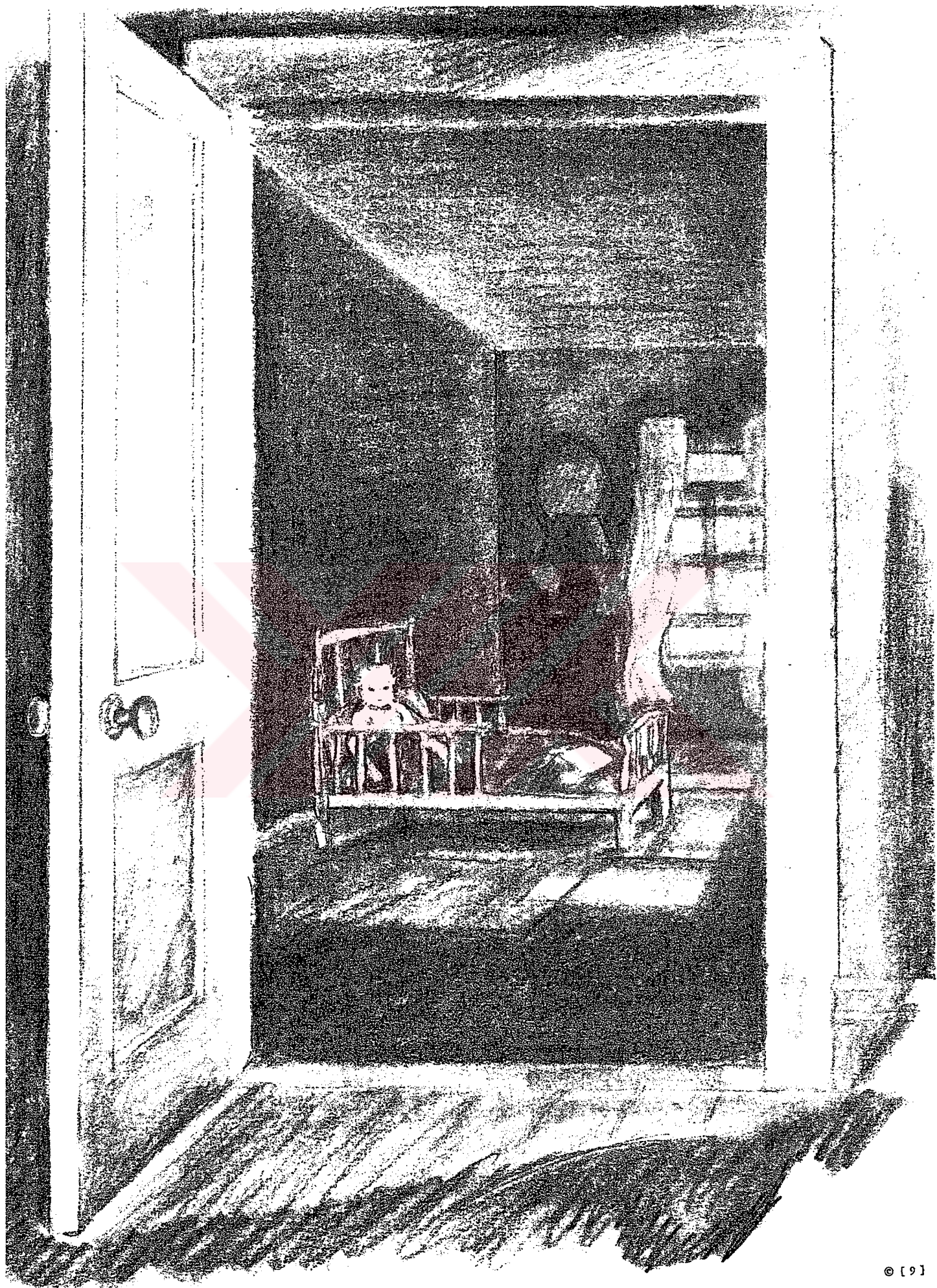
- 22- Saçlarının ve yüzünün daha farklı olmasını ister.
- 23- Genellikle hareketli ve enerjiktir.
- 24- Kurallara uymada sorun yaşar.
- 25- Hata yaptığında kendini çok kötü hisseder.
- 26- Genellikle endişelidir.
- 27- Diğer çocukların pek fazla ilgi göstermediği bir çocuktur.

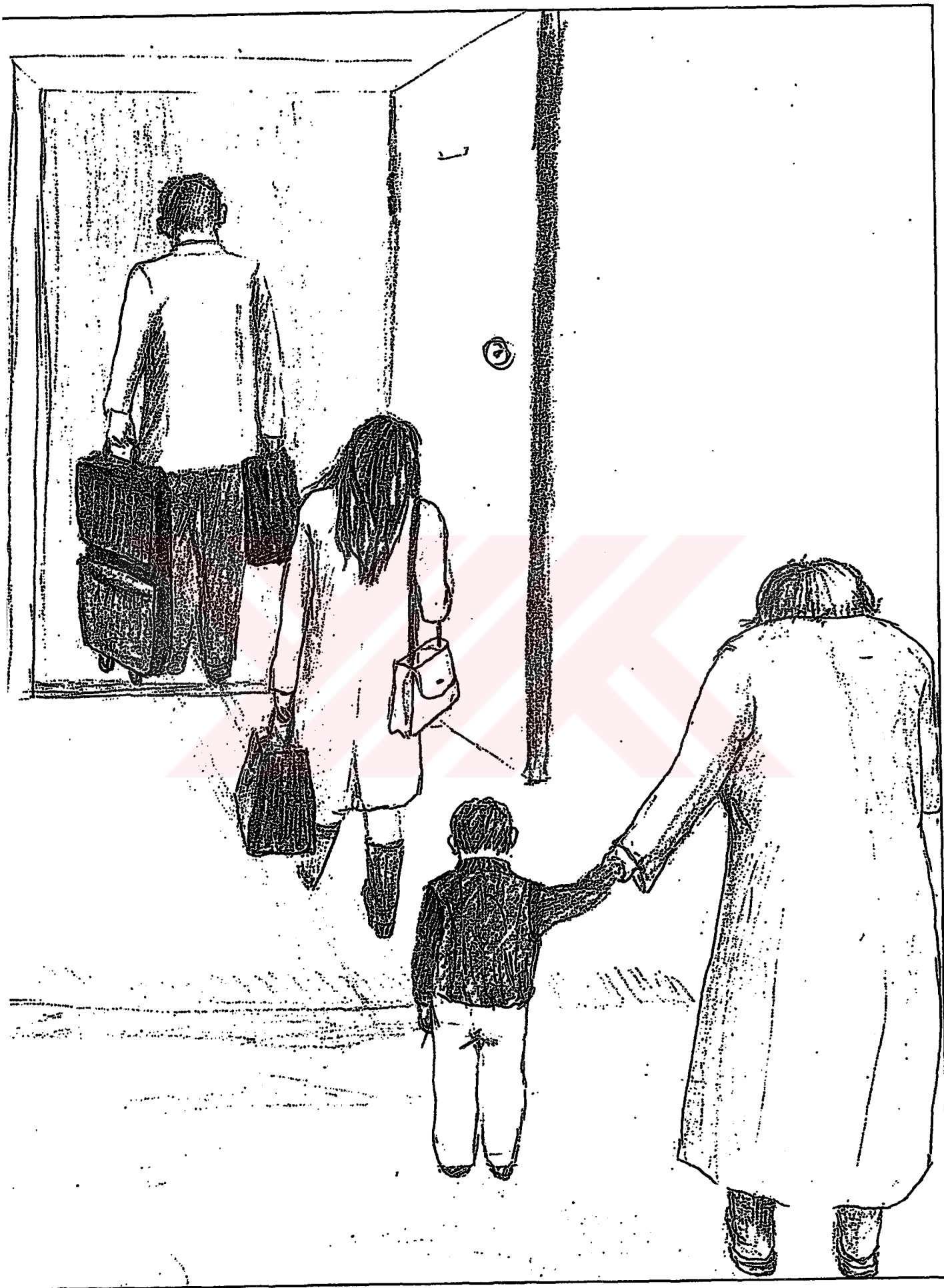
Son 2 maddede çocuk hakkındaki genel izlenimiz sorulmaktadır

- 28- Kendini sever.
- 29- Kendisiyle barışık bir çocuktur.

EK 8**BAĞLANMA DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN KULLANILAN T.A.T. KARTLARI**

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sait ULUÇ

Doğum Yeri ve Tarihi : İZMİR / 10.04.1971

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
Klinik Psikolojisi

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Hacettepe Üniversitesi Hastanesi Çocuk Ruh Sağlığı
Hacettepe Üniversitesi Hastanesi Yetişkin Psikiyatrisi

Projeler : 1 Adet H.Ü. Alt Yapı Projesi
2 Adet TÜBİTAK Araştırma Projesi
2 Adet Sivil Toplum Projesi

İletişim

E-Posta Adresi : saituluc@yahoo.com

Tarih :07.10.2005